Poštarina plaćena u gotovu

RAD I DRUŠTVO

MJESEČNIK ZA DRUŠTVOVNO-GOSPODARSTVENE PROBLEME

Broj 8-9 God. II.

SADRŽAJ

Prof. Dr. E. SLADOVIĆ: PRAVO VLASNIŠTVA NA PROIZVOD RADA

V. DOVSKI: STANBENO PITANJE I SUVREMENE METODE NJEGOVA RJEŠAVANJA

Dr. DRAGO CEROVAC: RAZVITAK ZAKONODAVSTVA ZA ZAŠTITU RADNIČKE MLADEŽI

Ing. VIKTOR HORVAT: SUVREMENE UNUTARNJE SEOBE I KRETANJA HRVATA

WILHELM RENTROP i HANSGEORG KAYSER: BIT I SVRHA GOSPODARSTVA NEKAD I DANAS

B. S.: NOVI PREHRANBENI SUSTAV U HRVATSKOJ

V. DOVSKI: DRUŽTVOVNA ZAŠTITA POLJODJELSKIH RADNIKA

Dr. ZL. GASPAROVIĆ: O VOJNOM GOSPODARSTVU

Dr. ZL. G.: KNJIGA O SRPSKIM NEISTINAMA O HRVATIMA

Indeks troškova života za mjesec srpanj 1942.

IZDAJE:

HRVATSKA RADNIČKA KOMORA

Odgovara povjerenik Vjekoslav Blaškov

KOLOVOZ-RUJAN **ZAGREB** 1942.

JAMNIČKA KISELICA

IZVRSNA JE DOMAĆA

MINERALNA VODA

ALKALIJSKO MURIJATSKOG KARAKTERA

DOBIVA SE SVUGDJE

◆

UPRAVA VRELA „JAMNIČKA KISELICA"

PISAROVINA ŽELJ. POST. ZDENČINA. TEL. 4

Sabirnice:

Gajeva 25 Brzogl. 33-90

Ilica 37 „ 22-272

Ilica 148-a

Trg Burze 1 „ 24-466

Glavna radionica: Bužanova 26 Brzoglas 93-92.

RADI DRUŠTVO

MJESEČNIK ZA DRUŠTVOVNO-GOSPODARSTVENE PROBLEME

BROJ 8-9 KOLOVOZ-RUJAN 1942. GOD. II.

PRAVO VLASNIŠTVA NA PROIZVOD RADA

Problem prava vlasništva na proizvod rada usko je povezan s pravnim institutom privatnog vlasništva, narodno-gospodarskim poduzećem i njegovim vlasnikom (poduzetnikom) i radnikom (namještenikom). Društveni i pravni sistem, koji je osnovan na institutu privatnog (makar socijalno ili društvovno ograničenog) vlasništva, uredjuje pravne naslove za stečenje pojedinačnoga (privatnog) prava vlasništva. Ovamo spada i stečenje prava privatnog vlasništva na osnovi vlastitoga ili tudjega duševnoga ili tjelesnog, odnosno duševnog i tjelesnog rada. Pitanje stečenja privatnog prava vlasništva uredjuju propisi općega gradjanskog zakona, prema kojima se isto može steći prisvajanjem (lov zvjeradi, nalaz ničijih stvari, plijen), priraštajem (naravnim, umjetnim i mješovitim) i drugim pravnim naslovima.

Osobiti pravni odnosi nastaju u pogledu stečenja prava privatnog vlasništva po poduzetniku na radne proizvode, odnosno izume svojih radnika (namještenika) na osnovi radno-pravnih ugovora. U slijedećem iznosi se prikaz pravnih odnosa u pogledu na:

1) radni proizvod

Pitanje prava vlasništva na radni proizvod usko je povezano s pojmom poduzeća.

Pojam poduzeća prosudjuje se različito sa stajališta političke ekonomije, privrednog prava (trgovačkog, obrtnog prava) i poreznog prava. Na području političke ekonomije raspravlja se o pojmu poduzeća i poduzetnika, jer biće poduzeća leži u osamostaljenju poduzeća kao skupnosti naprama poduzetniku. U tom smislu predstavlja privredno poduzeće izdizanje samostalnoga privrednog organizma iznad pojedinih ljudi, koji se bave privredom, spajanje u jednu pojmovnu cjelinu sviju poslovnih događaja, koji se u odredjenom gospodarstvu s time u vezi razvijaju, a kojima po tome pripada značaj nosioca pojedinih privrednih čina, i žive posebnim životom, koji preživljuje život individuuma (W. Sombart). Taj pojam privrednog poduzeća značajan je za liberalističko-kapitalistički privredni sistem, a iz političke ekonomije preuzima ga i znanost privatno-poduzetničke privrede[1]. Osim toga govori se danas i o javnim poduzećima, jer se mehanizam odredjenih svrsishodnih sredstava izdiže iznad svjesne volje poduzetnika tako, da je osoba gospodarskog subjekta (koja je inače važna) ovdje potisnuta u pozadinu.

K političko-ekonomskom pojmu poduzeća spada njegova funkcionalna strana, koja uključuje način privredne djelatnosti (poslovanja).

[1] Nicklisch: Die Betriebswirtschaft. (7. Auflage). Stuttgart. 1930, Bd. II, str. 172.

U trgovačkom pravu susreću se različiti izrazi, koji se odnose na taj pojam kao primjerice: poduzeće, posao, trgovački posao, obrt i sl. I ako eventualno svi ti izrazi označuju isti pojam, dovodi do nejasnoća, ako se upotrebljuju za stvarno različite juristične činjenice. Promjena strukture poduzeća doživjela je i materijalno duboke promjene u pravnom životu[2].

Posebno stajalište zauzima porezno pravo, koje pojam poduzeća oblikuje prema fiskalnim javnim interesima.[3]

Pojam poduzeća je odlučan za današnje radno pravo, jer predstavlja radno mjesto, a sastoji prema prijašnjem shvaćanju skup ljudskih radnih snaga, subjektivnih prava (patentno pravo, obvezno pravo, stvarno pravo), k stvari (zemljišta, zgrada, strojeva, sirovina, proizvoda) i materijalnih vrijednosti (iskustva, izuma, odnosa prema poslovnim prijateljima ili klijenteli, dobrog glasa poduzetnika). No poduzeće ne predstavljaju samo puki neuredjeni ti mnogobrojni sastavni dijelovi, nego njihova organizacija (ustrojstvo) i upućivanje (vodstvo) k odredjenoj svrsi. Kod toga treba razlikovati tehničku svrhu (na pr. izgradnja poduzeća i uredjaja) od gospodarske svrhe (poduzetničkog dohotka). Za to se poduzeće često označuje kao organizirani skup osobnih, materijalnih i imaterijalnih sredstava za postignuće odredjene tehničke i gospodarske svrhe. Poduzeće ne smije se zamijeniti sa zajednicom poduzeća, jer se potonja oživotvoruje u njegovom okviru. Današnje društvovno (socijalno) shvaćanje ne izjednačuje ljudsku radnu snagu s ostalim sastavnim dijelovima poduzeća. Zato primjerice radno-pravni odbor Akademije za njemačko pravo definira poduzeće kao organizirano jedinstvo, unutar kojega poduzetnik sam ili u zajednici sa svojim suradnicima, a pomoću materijalnih (stvarnih) i imaterijalnih sredstava nastoji oživotvoriti odredjene radne-tehničke svrhe.

Dok je poduzeće prema prijašnjem liberalističko-kapitalističkom shvaćanju uglavnom uključivalo skupnost stvari, koje su k njemu spadale prema raspoložbi njihovog vlasnika, odnosno prema zakonskim propisima, tako da su na jednoj strani bili poduzeće i njegov vlasnik (poduzetnik), a na drugoj strani zaposleni radnici (namještenici), pozna moderno pravno shvaćanje radnu zajednicu poduzeća, koja uključuje poduzeće, poduzetnika i radnike (namještenike). Starije opće privatno i trgovačko zakonodavstvo u XIX. stoljeću bilo je osnovano na liberalističko kapitalističkom shvaćanju, dok se novo zakonodavstvo u XX. stoljeću osniva na društvovnom (socijalnom) shvaćanju. Svako od tih stajališta različito prosudjuje spomenuti problem prava vlasništva na proizvod rada, odnosno izuma u poduzeću. Kod prosudjivanja toga pitanja napose je važno stajalište, koje pravni poredak zauzima prema radnom odnosu, koji postoji izmedju radnika (namještenika) i poduzetnika, a iz kojega se izvodi pravna posljedica stečenja prava privatnog vlasništva na proizvode tudjega tjelesnog i duševnog rada.

Postojeći pravni poredak evropskih država i naroda (izuzevši sovjetsku državu) osniva se na načelu privatnog vlasništva, koje omogućuje pojedincima da unutar zakonskih ograničenja stiču i upotrebljuju vlasništvo na nepokretne i pokretne stvari, odnosno osnivaju narodno-gospo-

[2] Haussmann: Vom Aktienwesen und Aktienrecht. Mannheim. 1928, str. 55. — Passow: Der Strukturwandel der Aktiengesellschaft. Jena. 1930, str. 3.

[3] Dr Erich Frank: Der Begriff der privatwirtschaftlichen Unternehmung im deutschen Reichsteurrecht. Berlin. 1933. str. 9 i sl.

darska poduzeća i u njima uz naplatu zaposluju radne osobe na osnovi radno-pravnih ugovora. Nužna je pravna posljedica toga načela, da vlasništvo na radni proizvod, koji je proizveo radnik (namještenik) u tudjem poduzeću, pripada njegovom vlasniku (poduzetniku).

Kod promatranja radnog odnosa, koji se osniva na radnom ugovoru, mogu se prema nekim shvaćanjima[4] razlikovati u njemu dva sadržaja, i to s jedne strane obvezno-pravni dio, a s druge strane odnos vlasti, koji pravno ovlašćuje poduzetnika na zapovjedanje, a radnika obvezuje na poslušnost.

Sadržaj onog dijela radnog odnosa, koji obuhvaća pravno ovlašćenje poduzetnika na zapovjedanje (vlast poduzetnika u poduzeću), uključuje u sebi: a) pravo izdavanja odredaba i zapovjedi (direktiva) u radu, u kojemu dolazi do izražaja funkcija poduzetničke vlasti, prema kojoj je isti ovlašten odredjivati radne činidbe (službe), osobno držanje radnika obzirom na rad, vrijeme, mjesto i okolinu. Tim pravom ne realizira poduzetnik svoju tražbinu niti ne nastupa pri tome kao vjerovnik iz obveznopravnog odnosa, nego je posljedica poduzetničkog poretka, koji mora vladati u svakom poduzeću kao zajednici sui generis. To pravo zapovjedanja osniva se na pravu vlasništva nad radnim sredstvima, ravna se prema zakonu, radnom ugovoru, oblasnoj odredbi i sl., a uvijek je ograničeno svrhom, kojoj služi. To pravo poduzetnika ne osniva se na imperiumu, nego na potestas, koja izlazi iz prava vlasništva. Poduzetnik ne vrši pri tome dio državne vlasti, jer ne zastupa državu, nego svoje vlasništvo pa zato ne može sam prisiliti upornog radnika na izvršavanje svojih zapovjedi i odredaba, b) pravo vlasništva na radni proizvod, c) dužnost zaštite i skrbi i d) jamstvo poduzetnika za radno osoblje.

Obvezno-pravni dio radnog odnosa uključuje u sebi: a) radnu dužnost radnika i b) nadnicu.

Pravna vlast, koja u radnom odnosu pripada poduzetniku, sastoji izmedju ostaloga i u neposrednom stečenju prava vlasništva na konačni radni proizvod zaposlenog radnika (namještenika). U pravu vlasništva na konačni radni proizvod dolazi do izražaja imovinsko-pravna funkcija pravne vlasti, koja pripada poduzetniku na osnovi radnog odnosa. Poduzetnik stiče na osnovi toga prava vlasništvo nad svim pojedinačkim činidbama i medju-proizvodima sve do konačnog proizvoda, koji potpada pod njegovu raspoložbu.

Ta pravna posljedica osniva se s jedne strane na pravnom institutu privatnog vlasništva i radno-pravnog odnosa kao i na sociološkom zakonu jedinstva, koji potonji isključuje pojedinačna prava na pojedinačke učinke i traži nosioce jedinstva, koje spaja proizvodioce u proizvodnji i pojedinačke (prethodne) proizvode u konačni. Taj sociološki zakon vrijedi i vrijedit će doklegod će postojati socijalne jedinice pa i ako se medjutim mijenjaju subjekti i svrhe.

Pravna posljedica, da radni proizvod, koji je nastao iz radnog odnosa, ne pripada radniku, nego poduzetniku, načelno je protuslovna odredbi općih građan. zakonika o specifikaciji, prema kojoj uz odredjene predpostavke radni proizvod ne pripada vlasniku sirovina (tvari), nego preradjivaču (proizvoditelju). Vladajuća teorija radnog prava, koja u radnom

[4] Hugo Sinzheimer: Grundzüge des Arbeitsrechts. (Zweite Auflage). Jena. 1927, str. 144. i sl. — Alfred Hueck: Deutsches Arbeitsrecht. Berlin. 1938, str. 63. i sl.

ugovoru nalazi samo obvezno-pravne elemente, ne može razjasniti to protivriječje pa smatra, da poduzetnik stiče vlasničko pravo na konačni proizvod svog radnika na osnovi odnosa punomoći (zastupstva) t. j. da radnik stiče pravo vlasništva za poduzetnika. To nije ispravno, jer poduzetnik stiče pravo vlasništva neodvisno od volje radnika i od njegove eventualne poslovne sposobnosti. Poduzetnik stiče naime pravo vlasništva na takav po radniku napravljeni proizvod i ako ga je ovaj proizveo u namjeri da si ga sam prisvoji, odnosno ako je radnik slabouman ili poslovno nesposoban. Prema tome spomenuto pravo vlasništva poduzetnika ne može se opravdati odnosom punomoći, nego se izvodi jedino iz poduzetničke vlasti vodstva nad radnikom.

No tome općem načelu protive se pravni propisi nekih općih gradjan. zakona o specifikaciji. Ovamo spadaju primjerice propisi hrvatskoga i njemačkog gradjanskog zakona. Ovdje se spominje:

a) hrvatsko opće privatno pravo.

Prema propisima hrvatskoga općeg gradj. zakona[5] uredjeno je stečenje prava vlasništva preradjivanjem, sjedinjenjem i sl.

Prema hrvatskom općem privatnom pravu[6] ne stiče se nikakvo pravo na tudje vlasništvo preradjivanjem tudjih stvari niti sjedinjenjem, miješanjem ili smješavanjem svojih stvari s tudjima. To znači, da miješane, stopljene ili spojene stvari istog vlasnika ostaju nedvojbeno i u novom obliku njegove vlastništvo, a to vriedi i za preradjivanje tudjih stvari.

Pod preradjivanjem (specificatio) razumijeva se u smislu hrvatskoga općeg privatnog prava pretvaranje odredjene vrsti pokretne stvari radnjom u stvar druge vrsti tako, da prva stvar izgubi svoju sliku i svoj prijašnji naziv (ime)[7] kao na pr. ako se iz vune napravi sukno ili od zlata narukvica i dr. Preradjivanje označuje se sjedinjenjem u najširem smislu. Pod sjedinjenjem u opće razumijeva se prema općem privatnom pravu stavljanje jedne stvari u fizičku vezu s drugom, a obuhvaća: a) miješanje (commixtio, Vermengung), koje predleži kod miješanja tvrdih ili suhih stvari (na pr. žita, pjeska i sl., b) smješanja (confusio, Vermischung, stopljenje), koje predleži kod tekućina (na pr. voda s vinom isl.) i c) spojenje (adjunctio), koje predstavlja sjedinjenje jedne stvari s drugom u takvu fizičku vezu, da se prikazuje kao cjelina (na pr. prikovanjem, utkanjem, bojadisanjem i sl.).

Ako su miješane, stopljene ili spojene stvari istog vlasnika, nema nikakve dvojbe da i u novom obliku ostaju njegovo vlasništvo. Pitanje kome pripada pravo vlasništva na pomiješane, stopljene ili spojene stvari postavlja se u dogadjajima, u kojima svaka od odnosnih stvari pripada drugom vlasniku. Tu postavlja opće privatno pravo načelo, da osoba,

[5] § 415. o. gr. z., »Ako se ovakve preradjene stvari mogu u prijašnje stanje povratiti, a stvari sjedinjene, miješane ili smiješane, ako se mogu opet rastaviti, tad se svakom vlasniku vraća svoje i naknadjuje se šteta onome, komu pristoji. Ako povrat u prijašnje stanje ili rastava nije moguća, stvar postaje obćena medju dionicima, ali vlasniku stvari, koja je po krivini drugoga bila sjedinjena, ostavlja se na volju, da zadrži za sebe svukoliku stvar, naknadivši troškove za podobranje (poboljšanje) njezino, ili da ju ustupi drugome takodjer uz naknadu. S dionikom, koji je kriv, postupa se polag njegove poštene ili nepoštene namisli Ako pak nijedna strana ne može biti okrivljena, izbor ostaje onome, čiji dio više vrijedi«.

[6] § 414. o. gr. z.: »Tko tudje stvari preradi, tko ih sa svojima sjedinjuje, miješa ili smješava, ne dobiva time još nikakva prava na tudju vlasnost«.

[7] § 724 o. gr. z.

koja samovlasno smiješa, stopi ili spoji tudju stvar sa svojom, ne postaje time vlasnik tudje stvari, i to ni onda, ako je njegova stvar glavna, a tudja stvar nema samostalne svrhe, nego služi samo kao sredstvo. Prema tome tu nije prihvaćeno načelo accessorium sequitur principale, pa ako se obje na jedan od spomenutih načina preradjene stvari mogu povratiti u prijašnje stanje, odnosno sjedinjene, smješane ili miješane stvari rastaviti, imade se svakom vlasniku vratiti njegovo, a pored toga pripada oštećenoj osobi pravo na naknadu štete.[8]

No posebno pitanje predleži u onim dogadjajima, u kojima se preradjivanje tudje stvari uslijedilo povodom radnog odnosa, kojemu prema općem privatnom pravu pripada značaj ugovornog odnosa službe za plaću iz § 1151. o. gr. z.

b) njemačko opće privatno pravo

Od modernih gradjanskih zakona spominje se odredba § 950 njem. gradj. zakona od 18. VIII. 1896.[9]

Tekstuaciji te zakonske odredbe prigovara se, da je nesigurna, nepotpuna i nejasna,[10] jer sa stajališta vrijednosti, djela i vlasništva ne pruža sigurnu podlogu za pravedno prosudjivanje konkretnih dogadjaja. U drugoj izreci prvog rastavka spomenutoga § 950. njem. gradj. zak. opaža se nesigurnost zakonodavca, jer nastoji raztumačiti pojam »preradbe«, tako, da se po tome može i rad na površini smatrati preradjivanjem. Tu postaje dvojbeno, da li pod tu zakonsku odredbu potpada dogadjaj, u kojemu netko na tudjoj fotografskoj ploči snimi rijetku fotografsku snimku. Tom zakonskom odredbom nije uvaženo stvaranje odredjenog djela, nego se govori o proizvodnji nove pokretne stvari, i ako se spomenuto stvaranje dovodi u vezu s vrijednosti. No uvadjanje pojma vrijednosti u spomenutu zakonsku odredbu nije jasno jer se pod vrijednost tvari može nešto razumjeti, dok se vrijednost preradjivanja ne može predočiti sama po sebi, osim ako se pri tome uvaže troškovi ili izdaci preradjivanja, pretvaranja, no te zakonodavac ne spominje. Zato primjerice komentari razjašnjuju tu zakonsku odredbu tako, da se vrijednost preradjivanja dobiva na taj način, ako se vrijednost tvari odbije od vrijednosti nove stvari. Medjutim nova stvar nema dvije vrijednosti (vrijednost tvari i vrijednost preradjivanja) nego jedinstvenu vrijednost nove stvari, a toj se može suprotstaviti vrijednost tvari.

Inkongruenciju načela po kojemu radni proizvod u radno-pravnom odnosu pripada poduzetniku i odredbe § 950. njem. grad. zak. nastojalo se u Njemačkoj prigodom sastava nacrta općeg zakona o radnom ugo-

[8] Adolf Rušnov i Dr S. Posilović: Tumač občemu austrijskom gradjanskom zakoniku. Zagreb knjiga prva. Str. 484. i sl.

[9] § 950. njem grad. zak.: »Wer durch Verarbeitung oder Umbildung eines oder mehrerer Stoffe eine neue bewegliche Sache herstellt, erwirbt das Eigentum an der neuen Sache, sofern nicht der Wert der Verarbeitung oder Umbildung erheblich geringer ist als der Wert des Stoffes. Als Verarbeitung gilt auch das Schreiben, Zeichnen, Malen, Drucken, Gravieren oder eine ähnliche Bearbeitung der Oberfläche.

Mit dem Erwerbe des Eigentums an der neuen Sache erlöschen die an dem Stoffe bestehenden Rechte«.

Dr A. Achilles: Bürgerliches Gesetzbuch. (Dritte Auflage). Berlin, 1901, str. 340.

[10] Silhelm Schapp: Die neue Wissenschaft vom Recht. Zweiter Band. Wert, Werk, Eigentum. Berlin-Grunewald, 1932, str. 98. i sl. — R. Müller-Liebemann: Das Wesen der Erfindung. Ein Weg zu ihrer Erkenntnis und rechten Darstellung. Berlin 1924. — Dr P. Wangermann: Das deutsche Patentrecht. Hannover, 1908.

voru ukloniti tako, da se (§ 121) radni proizvod kao »Ergebnis der vertraglichen Arbeitsleistung« dopituje poduzetniku.[11]

U literaturi i praksi nastoji se interpretacijom suziti spomenuta zakonska odredba, i to u prvom redu prema unutarnjoj volji proizvoditelja. Ako je proizvoditelj unutarnje otklonio stečenje nove stvari za sebe, onda ne stiče na nju nikakvo vlasništvo. Takav unutarnji otklon predleži primjerice u načelu kod kuharice, pomoćnika u obrtu, radnika i namještenika uopće. Ako dakle predleži takav unutarnji otklon, ne dolazi u obzir stečenje prava vlasništva prema § 950 njem. grad. zak. No i ako konkretno manjka takav unutarnji otklon ili dapače predleži pozitivna volja steći vlasništvo za sebe, ne dovodi to uz spomenute okolnosti nužno do takvog stečenja vlasništva, a to se postizava tako, da se suzi pojam proizvoditelja. To znači, da se pod pojmom proizvoditelja ne razumijeva ona osoba, koja svojom rukom proizvodi spomenute promjene na tvari (stvari), nego kod robe, koja se proizvodi u tvornicama i drugim poduzećima, dolazi u obzir kao proizvoditelj vlasnik poduzeća, a ne radnici. Medjutim kod kućnog rada može se smatrati proizvoditeljem prema prilikama kućni radnik ili poduzetnik, koji je dao tvar za preradjivanje, i to potonji uvijek, ako pojedini kućni radnik ne izvrši sam čitavo preradjivanje, nego samo jedan njegov dio. No tu se osjeća nesigurnost interpretacije, jer se s jedne strane omalovažuje i potiskuje tjelesni rad kod proizvodnje. Medjutim opreku prema tjelesnom radu radne osobe, koja sama preradjuje svojom rukom, ne predstavlja vlasnik poduzeća, nego duševni vodja rada. Spomenuto razlikovanje, kad kućni radnik sam stiče vlasništvo, a kad ne, ne svodi se više na momenat proizvadjanja, nego na momenat da li je stvorena nova stvar ili ne, a to nema nikakve veze s razlikom izmedju tvorničkoga i kućnog radnika.

Usprkos toga važna je odredba § 950. njem. grad. zak. ali njezina bitnost ne sastoji u tome, što pridaje pravo vlasništva na djelo njegovom stvaraocu, nego u tome, što ukida vlasništvo predvlasnika u korist preradjivaoca. Pri tome u pravilu već predleži odredjeno djelo (kao primjer tkanina od koje krojač pravi odijelo; papir ili platno na koje slikar pravi sliku, odnosno bakrena ploča na koju rezbar urezuje svoj crtež i dr.). To znači, da se taj postupak preradjivanja može više puta redomice ponavljati tako, da vlasništvo na odredjenoj tvari prema spomenutoj zakonskoj odredbi promijeni svog vlasnika. Ako primjerice netko prede tuđu vunu, postaje vlasnikom konca, dok vlasnik vune gubi svoje pravo vlasništva, ali ako k tome pridodje tkalac kao treći i tuđi konac utka, postaje vlasnikom sukna. Po tome gubi vlasnik konca svoje vlasništvo. Ako pak pridodje još četvrta osoba i tkaninu bojadiše s dragocjenom bojom, postaje ista vlasnikom proizvoda, no i ta gubi svoje vlasništvo, ako krojač od iste tkanine napravi odijelo, ukoliko predleže spomenuti vrijednosni odnosi. Po svim tim primjerima zaključuje se, da važnost § 950. njem. gradj. zak. ne leži u prvom redu u snazi, koja stvara vlasništvo, nego u snazi, koja ukida vlasništvo prednika. Tu se postavlja pitanje, da li ne bi bilo pravednije u takvim dogadjajima konkretno prema prilikama pripustiti samo suvlasništvo vlasnika stada, tkalca, bojadisara i krojača na konačnom proizvodu, jer nema uvijek razloga pogodovati upravo posljednjeg stvaraoca, osim ako je isti vrijednost tvari nerazmjerno po-

[11] Wilhelm Groh: Deutsches Arbeitsrecht. Breslau. 1924, str. 96.

većao. Prema tome § 950. njem. grad. zak. zaboravlja prvog stvaraoca u korist posljednjega.

U liberalističko-kapitalističkom narodno-gospodarskom sistemu pokušavalo se na različite načine poboljšati odnos radnika prema poduzeću. U odnosu, koji nastaje na osnovi radno-pravnog ugovora izmedju poduzetnika i radnika, naknadjuje se radniku ustupljena tjelesna i duševna radna snaga za ugovorenu nadnicu (plaću), a proizvod njegovog rada (činidbe) ne pripada njemu, nego poduzetniku kao vlasniku proizvodnih sredstava. Medjutim su se u praksi pokazale nepovoljne posljedice takvoga pravnog odnosa, jer se radnik nije osjećao kao živi nosilac proizvodnog postupka, nego kao njegov objekt, dok mu je puki odnos nadnice (plaće) smanjivao volju za rad i osjećaj zadovoljstva nad radnim proizvodom. Tražio se način pomoću kojega bi se mogli odstraniti ovi nepovoljni utjecaji. Ovamo spadaju primjerice: a) sudjelovanje radnika na odredjenom dijelu čistog dobitka poduzeća u svrhu uspostave izravnog odnosa radnika prema radnom proizvodu i uspjehu poduzeća tako, da radnik postaje suradnik i time stiče veći interes na sudbinu poduzeća; time se namjeravao postići pozitivni psihološki utjecaj na radnika i povećati njegove radne činidbe. Sudjelovanje na dobitku poduzeća postojalo je usporedno s ugovorenom nadnicom (plaćom). U praksi postojala su dva glavna načina toga sudjelovanja, i to individualno (svaki pojedini radnik sudjeluje u odredjenom omjeru i izravno na dobitku) i kolektivno (radništvo kao cjelina sudjeluje kod razdiobe čistog dobitka u obliku osnivanja društvovnih radničkih uredaba, radničkih domova i sl.). Praksa je medjutim pokazala, da u provedbi toga sudjelovanja postoje znatne poteškoće, b) sudjelovanje u glavnici, kojim se pokušalo izbjeći poteškoće, koje nastaju u provedbi sudjelovanja radnika (radništva) u dobitku poduzeća. To sudjelovanje u glavnici pojavljuje se u obliku dionica rada u poduzeću (kapitalizacija radne snage, izdavanje malih radničkih dionica, uredjenje poduzetničko-zadružnih dionica i dr.) itd.

Moderno shvaćanje XX. stoljeća, koje je pravno utvrdjeno u evropskim državama s dirigiranim (vodjenim) narodnim gospodarstvom osnovanom na društvovno (socijalno) ograničenom institutu prava privatog vlasništva i privatnoj (poduzetničkoj) inicijativi, unosi u prosudjivanje prava vlasništva na proizvod rada nove poglede, koji rezultiraju u ideji narodne zajednice. Ovdje se spominje samo njemačko-nacionalno-socijalističko i hrvatsko-ustaško pravno shvaćanje.

Medju posebne vrste novčane nadnice (plaće) spadaju prema njemačkom radnom pravu pored premija, provizija (udjel na prometu), gratifikacija, mirovina i tantijeme ili sudjelovanje kod dobitka. Potonje predstavlja sudjelovanje na čitavom postignutom (u pravilu čistom) dobitku poduzeća, odnosno odredjenoga njegovog dijela. Takvo pravo sudjelovanja na dobitku približuje radnika (namještenika) u odredjenom smislu drugaru i ako se na taj odnos ne primjenjuje društveno trgovačko pravo, jer su drugari u društveo-pravnom odnosu ravnopravni, dok je poduzetnik kao vodja poduzeća s pravom vodstva (zapovjedanja) nadredjen radniku (namješteniku). Radi toga nije poduzetnik kao vodja poduzeća za slabo poslovodstvo odgovoran radnicima (namještenicima), koji ovlašteno sudjeljuju na dobitku. Pravo radnika (namještenika) na sudjelovanje kod dobitka predstavlja mjerilo za obračunavanje nadnice (plaće), ali ne obvezuje poduzetnika na pomno poslovodstvo, osim ako isti radi zlonamjerno

u svrhu prikraćenja ovlaštenika na tantijemi. Kod toga sastoji zaštita ovlaštenih radnika (namještenika) u tome, što je poduzetnik sam interesiran na postignuću dobitka. Zakonski propisi ne zabranjuju posebne vrste sudjelovanja kod dobitka (na pr. Zeiss-Werke, Jena).

Prema točki 13 načela hrvatskoga ustaškog pokreta, — kojima pripada ustavna važnost u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, — sva tvarna (materijalna) i duhovna dobra u Hrvatskoj Državi vlasništvo su naroda te je on jedini ovlašten s njima raspolagati i s njima se koristiti. Prirodna bogatstva hrvatske Domovine, napose njezine šume i rude, ne mogu biti predmetom privatne trgovine, a zemlja može biti vlasništvo samo onoga, koji ju obradjuje sam sa svojom obitelji, t. j. seljaka. Temelj svake vrijednosti je rad, a temelj svakog prava dužnost i zato u Hrvatskoj Državi samo rad označuje vrijednost svakog pojedinca i predstavlja temelj cjelokupnog narodnog blagostanja. Prema hrvatskom pravnom poretku država priznaje privatne vlasništvo i poduzetnički rad na području obrta, veleobrta (industrije) i trgovine, ali sve te gospodarske životne grane moraju biti područje časnog rada i vrelo dostojnog života radnika, a ne sredstvo za gomilanje narodne imovine u rukama glavničara (kapitalista).

Prema općim načelima hrvatskoga radnog prava, koja su uzakonjena u §§ 1.—4. zakonske odredbe broj CXXV-992. Z. od 30. IV. 1942. o uredjenju radnih odnosa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj:

a) svaki državljanin ima pravo i dužnost raditi i samo rad može biti temelj opstanka i mjerilo svake vrijednosti. Svaki je rad dozvoljen samo ako njegov uspjeh ne donosi štete državi i narodu, nego služi njegovom napretku i dobrobiti (§ 1),

b) sadržaj, svrhu i način svakog rada nadzire država, koja nadzire i način i veličinu koristi i nagrade za izvršeni rad te odredjuje kaznu za neizvršavanje, onemogućivanje ili otešćavanje rada (§ 2),

c) poduzetnici i poslodavci svih vrsta, koji sudjeljuju u radu s uloženim glavnicama, stručnim vodstvom, spremom, postrojavanjem (organizacijom) kao i njihovi suradnici, koji u zajedničkom radu sudjeljuju tjelesnom i umnom djelatnošću, moraju svoje medjusobne odnose uskladiti tako, da se temelje u prvom redu na načelu dobrobiti naroda i državi, a onda tek na pojedinačkim koristima (§ 3), i

d) u svrhu pravilnog razvitka društvenih odnosa prema tim načelima, dužni su svi poslodavci (poduzetnici) i posloprimci (radnici) kao sudionici u zajedničkom poslu održavati propise ove zakonske odredbe (§ 4).

Time je ponovno zakonski priznato privatno vlasništvo uz zakonita ograničenja u interesu naroda, države i socijalne pravde, te podjedno uzakonjena privatna poduzetnička gospodarska inicijativa, a poduzetnik i njegovi radnici (namještenici) označeni suradnicima u zajedničkom poslu, čiji se interesi moraju uskladiti s načelom dobrobiti naroda i države kao cjeline, a tek po tome s koristi pojedinaca. Prema tim ustavnim i zakonskim načelima i propisima mora se prosudjivati proizvod rada i izum u službi kao i pravna zaštita, koja iz toga izlazi za radnika-izumitelja, koji se mora zaštititi na području tog dijela svoga časnog rada od izrabljivanja, i to kako u moralnom tako i u materijalnom pogledu.

Prema nacionalno-socijalističkom njemačkom radnom pravu sastoji radni odnos od naplatnih radnih činidaba u poduzeću prema odredbama

i uputama poduzetnika kao vodje poduzeća. U teoriji[12] postoje više mišljenja o pravnom tumačenju sadržaja radnog odnosa: 1) po jednom mišljenju radni odnos predstavlja odnos zajednice, koji se osniva na radnom ugovoru kao pravnom poslu, a razlikuje glavne i sporedne dužnosti radnika i dužnosti poduzetnika. Pravna narav radnog odnosa shvaća se: a) po jednima kao ugovorni odnos izmedju osobe, koja traži rad, i poduzetnika, kojim se osniva osobno-pravni odnos, jer se pojam ugovora ne ograničuje na imovinsko-pravne zamjenite poslove, i b) po drugima kao osobno-pravni akt podvrgavanja, koji se ne prosudjuje prema normama općega gradjanskog zakona, jer uzrokuje uključenje radnika u zajednicu poduzeća, koje se ne vrši na osnovi zaključka ugovora kojim bi se izjednačivali suprotni interesi ugovornih stranaka. Praktično se to sporno pitanje ublažuje time, što se predpostavke i učinci sklopljenoga radnog ugovora prosudjuju isključivo prema duhu zakona od 20. I. 1934. o uredjenju narodnog rada, a to vrijedi i ako se isti smatra osnovnim u zaključenju ugovora, i 2) po drugom mišljenju[13] jače je naglašeno da radni odnos nije nikakav obvezno-pravni ugovor, nego osobno-pravni drugarski odnos osoba, koje su zaposlene unutar konkretne zajednice poduzeća. Iz toga izlazi da učinci radnog odnosa rezultiraju samo u obostranoj dužnosti vjernosti i poštenja, koja predstavlja osnovnu dužnost prema kojoj se ravnaju sve ostale.

Prema njemačkom nacionalnom socijalističkom shvaćanju poduzeće je zajednica činidaba. Ona poduzeća, koja se napose odlikuju, mogu se odlikovati: župskom diplomom (Gaudiplom) ili počasnim znakom za činidbe (Leistungs-Zeichen), a za najviše činidbe naslovom nacionalno-socijalističkoga uzornog poduzeća (National-sozialistischer Musterbetrieb), odnosno za osobite činidbe u proizvodnji ratnog materijala »ratno uzorno poduzeće« (Kriegsmusterbetrieb). Kod toga mora se uvažiti okolnost, da se najvažnijim činidbama poduzeća smatraju socijalne činidbe, jer je socijalna ideja najuže povezana sa zajednicom poduzeća. Prema tome se socijalne činidbe poduzeća smatraju uspjehom zajednice poduzeća. Poduzeće mora nastojati izvršiti: uzorne činidbe u pogledu izobrazbe radnog osoblja u zvanju (struci), skrb za narodno zdravlje, podizanje radnih domova i radničkih stanova, unapredjivanje »Snaga putem radosti« (Kraft durch Freude). Njemački nacionalni socijalizam ne iscrpljuje se u postavljanju zahtjeva, nego u činidbama, koje se smatraju najvišom svrhom. Socijalnim poduzetnikom smatra se onaj, koji svojoj radnoj družini odredi najbolje radno mjesto na kojemu mogu stvarati najbolje činidbe. I Njemačka nacionalna-socijalistička socijalna politika osniva se na načelu činidaba, jer radna zajednica poduzeća mora predstavljati živi organizam, koji skrbi za zdravlje radne družine, olakšanje ženskog rada, unapredjenje izobrazbe i spreme radnog osoblja, brizi za radnike pozvane u vojsku i njihove obitelji kao i za mnoga druga društvena područja radničkog života. Uzorna radna zajednica mora uvijek težiti k najvišoj radnoj disciplini i najvišim činidbama, koje predstavljaju mjerilo za sposobnost i

[12] Dr W. Herschel: Neues Arbeitsrecht nebst den noch geltenden älteren Vorschriften Leipzig. 1937, str. 71.

[13] Siebert: Das Arbeitsverhältnis in der Ordnung der nationalen Arbeit. Berlin. Str. 100. — Dr Wolfgang Siebert: Die deutsche Arbeitsverfassung. Berlin. 1942, str. 43. i sl.

zrelost radne zajednice poduzeća, a ideja neograničene borbene utakmice nadomještena je idejom o utakmici sa činidbama.

Prema njemačkom zakonu od 20. I. 1934. o uredjenju narodnog rada, kojim je stvoren novi radni poredak, priznat je poduzetnik za vodju poduzeća s time, da mora sa svojom radnom družinom zajednički raditi za dobro naroda i države. Time je odredjena zadaća svakoga privrednog poduzeća ili radne zajednice poduzeća, koja sastoji u: podizanju ugleda njemačkog naroda, njegovanju duha narodne zajednice prema unutra i oživotvorenju najviših činidaba prema načelu radnog drugarstva. Svaki mora u poduzeću raditi tako, da od toga ne nastane nikakva šteta za narodnu zajednicu i u svemu slušati odredbe (upute) poduzetnika kao vodje poduzeća. S druge strane pružaju uvedene preventivne mjere dovoljnu zaštitu protiv zloupotreba i šikana po poduzetniku na štetu zaposlenih radnika. Ove mjere sastoje se napose u odgovornosti vodje poduzeća, uvedenju povjereničkog vijeća (u kojemu predsjeda sam vodja poduzeća), nadzoru državnog povjerenika rada nad pravnom zaštitom zaposlenoga radnog osoblja, uredjenju nadnica (plaća) i socijalno-časnoj radnoj sudbenosti. Povjereničko vijeće nije nikakvo jednostrano interesno zastupstvo radne družine, nego mu je zadaća zajednički s vodjom poduzeća unapredjivati opću korist naroda i države.[14]

Radnik je na osnovi radnog odnosa dužan na izvršavanje obećanog rada (službe) i činidbe. Unutar tih dužnosti mora radnik u službi uvijek i bez ispitivanja svrsishodnosti izvršavati (udovoljavati) odredbe i upute vodje poduzeća (poduzetnika) te dužnost poslušnosti). Ta dužnost poslušnosti proteže se načelno na radni odnos i ne uključuje izvanredne poslove, i to samo ukoliko može poduzetnik zatraženi rad (činidbe) zahtjevati od radnika prema vrsti i sadržaju radnog odnosa.

Zato prema njemačkom radnom pravu pripada poduzetniku pravo na uspjeh rada (radni proizvod), koji je nastao na osnovi radne dužnosti. Napose stiče vlasničko pravo poduzetnik na sve proizvode, koje radnik proizvede putem preradbe u poduzeću.

2) izum (patentno pravo)

Izum je kvalificirani radni proizvod, koji prema modernom pravnom shvaćanju predstavlja podlogu za stečenje imaterijalnog patentnog prava.[15] U vezi s radnim (namještenićkim) odnosom mogu nastati specijalna pitanja da li konkretno predleži izum radnika (namještenika), i da li je nastao u ugovornom radnom odnosu ili u slobodnom stvaranju izvan toga odnosa.[16]

Načelno pripada subjektivno patentno pravo izumitelju (odnosno njegovom univerzalnom ili singularnom pravnom nasljedniku), a izuzetak

[14] Dr Paul Blankenburg u. Max Dreyer: Nationalsozialistischer Wirtschaftsaufbau und seine Grundlagen. Berlin. 1936, str. 258.

[15] Dr Eugen Sladović: Patentno pravo. Zagreb 1925, str. 13.—15.

[16] Hugo Sinzheimer: Grundzüge des Arbeitsrechts. Jena. 1927, str. 151 i sl. — Dr Alfred Hueck: Allgemeine Lehren. Individualarbeitsrecht. (Lehrbuch des Arbeitsrechts von Dr Alfred Hueck und Dr H. C. Nipperdey, Erster Band. Mannheim-Berlin-Leipzig. 1931, str. 287). — Philipp Allfeld: Urheber- und Erfinderrecht. (Zweite Auflage). Berlin. 1929, str. 13—14. — H. Manquardt: Die Angestelltenerfindung. (Recht und Wirtschaft. Berlin. 1914, God. III, svezak 7, str. 188). — Karl Riemenschender: Die begrifliche Abgrenzung der Angestelltenerfindung (Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. Berlin. God. III-1936, broj 21——22 za studeni 1936, str. 1004). — Dr A. Ullrich: Der Schutz der Eifindung und des Erfinders (Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. Berlin. Godina III-1936, Nr 10, str. 512).

postoji u onim dogadjajima, u kojima predleži izum poduzeća (Betriebs-Etablissementserfindung), t. j. kad izum iznadju (izrade) radnici ili namještenici (činovnici) odredjenoga obrtničkog ili industrijalnog poduzeća. Kod takvih izuma predleži često zajednički rad (nastojanje) većeg broja radnih osoba odredjenog poduzeća, koji rade u uskoj suradnji tako, da se zapravo ne može ustanoviti (znati), koja ideja potječe od pojedinih suradnika. Zato se tu govori o izumu poduzeća ili o izumu radnika (namještenika). Teoretski i praktički je problem izuma radnika i namještenika najuže povezan sa socijalno-političkim stajalištima i oblikovanjem radnog prava. Poteškoće pri pravnom rješavanju toga problema sastoje u tome, što se tu sukobljuju dvije proturječne pravne norme, i to monopolsko isključivo pravo izumitelja koje je po svojoj naravi individualističko i altruističko (socijalno) zajedničko pravo na proizvod vlastitoga rada (činidbe). Riješenje tih dvaju pravnih momenata ovisi konkretno o tome, da li specijalna radna ugovorna dužnost uključuje individualističku djelatnost izumitelja-radnika ili ne.

Radno-pravni odnos je odnos zajednice, u kojemu vlada načelo uzajamne osobne povezanosti, obostrane časti i medjusobne vjernosti. Iz toga odnosa nastaju za obje sudjeljujuće stranke (radnika-namještenika i poduzetnika) kao suradnike čitav niz pravnih ovlašćenja i obveza, čiji sadržaj odredjuju kogentni zakonski (naredbeni) propisi, odredbe tarifnog reda, poslovnik poduzeća, odredbe poduzetnika i medjusobno ugovorena utanačenja. U koliko ne postoje nikakva ugovorna utanačenja, zahvaća u taj odnos vodstveno pravo poduzetnika kao vodje poduzeća, koji može radniku (namješteniku) povjeriti izvršavanje odredjenih poslova ili mu dodijeliti drugo radno mjesto u poduzeću, samo to ne smije uzrokovati smanjenje nadnice (plaće), jer se pravo vodstva ne proteže na odmjerenje nadnice (plaće), nego na radne činidbe. No na izumljivanje obvezan je radnik (namještenik) samo ako je to ugovorom na sebe preuzeo.

Prema teoriji patentnog prava razlikuju se: a) izumi poduzeća (etablissementa), koji nastaju iz zajedničkog rada većeg broja članova radne družine, odnosno poduzeća, pri čemu u pravilu osobni udjel pojedinca radnika zaostaje iza duha, koji stvara iz skupnoga radnog kompleksa; takav izum pripada prema svom nazivu i narodno-gospodarskom uspjehu poduzetniku kao vlasniku poduzeća, b) izumi u službi, koje iznadje pojedini radnik (namještenik) u okviru svojih radnih dužnosti, koje izlaze iz radnog ugovora, i to bez obzira na to, da li je na odnosne dužnosti napose ugovorno obvezan ili unutar savjesnog ispunjavanja ukupne svoje radne zadaće; takvi izumi pripadaju načelno prema narodno-gospodarskom uspjehu poduzetnika kao vlasniku poduzeća i c) slobodni izumi, kod kojih ne predleže ni izumi poduzeća ni izumi službe, a načelno pripadaju radniku-izumitelju prema njegovom uspjehu.

Pored pravne zaštite radne snage od kapitalističkog izrabljivanja, koju provodi moderno socijalno radno pravo, potrebno je bezuvjetno uvažiti i zaštitu umnog rada radnika, i to napose onih radnika, koji u svoj rad unose svoju posebnu stručnu spremu (kao na pr. tehničari, kemičari i sl.). Stariji patentni zakoni jedva su se osvrtali na taj problem.

Francuski zakon od 1844. o zaštiti industrijalnog vlasništva, — koji je služio kao uzor gotovo u svim državama kontinentalne Europe, — uopće se ne dotiče toga problema, dok moderno evropsko zakonodavstvo

nastoji i u tom pogledu uspješnije zaštititi radnika-izumitelja, koji se na osnovi radnog ugovora nalazi u ovisnom radnom odnosu prema poduzetniku. Dovoljno je spomenuti bivši austrijski patentni zakon od 2. VI. 1925., koji to pitanje potanje uredjuje, zatim njemački patentni zakon od 5. V. 1936. i dr.

Pravo izuma radnika (namještenika) manifestira se u dvije glavne kategorije, i to: a) naplati izuma i b) časti izumitelja. Potonje pripada svagdje radniku-izumitelju, gdjegod se njegova ličnost pokazuje u njegovom izumu izuzevši kolektivne izume poduzeća, kod kojih se ne može ustanoviti (znati) osobni udjel svakog pojedinca-radnika. Ta pravna posljedica izlazi iz bića radnog ugovora, koji ne uključuje u sebi čitavu ličnost radnika, nego samo ugovorene radne činidbe u poduzeću. Ukoliko pak nije ugovorom predvidjena naplata izuma u službi, ne dosudjuju ju sudovi, jer iz bića radnog ugovora izlazi, da takvi izumi pripadaju poduzetniku kao vlasniku poduzeća bez posebne naplate, i to napose ako izumljivanje spada medju ugovorne radne činidbe ili ako je izum iznadjen u krugu radnikovih poslovnih dužnosti. Protiv toga posve formalnog-pravnog stajališta iznosi se socijalno izjednačujuće pravno gledište, koje u novije vrijeme utječe na sastav skupnih (kolektivnih) radnih ugovora, odnosno tarifnih redova.

No i u onim dogadjajima, u kojima prema pozitivnom pravnom poretku izum u službi (izum poduzeća) pripada samom poduzetniku, ne može se zanijekati osnovani pravni interes radnika-izumitelja da javnost dozna da je zapravo on izumitelj izuma, koji pripada poduzetniku, i da se u vezi s odnosnim izumom spominje njegovo ime. U tome sastoji posebno osobno pravo radnika-izumitelja kod izuma u službi na čast izumitelja, koje u mnogim kulturnim državama još nije pravno priznato. Ako država priznaje to pravo na čast izumitelja, ovlašten je radnik-izumitelj zahtjevati, da se u vezi s njegovim izumom, na koji je poduzetnik prijavio stečenje patentnog prava, označi da je on izumitelj. To označenje vrši se upisom u patentni registar i oglasom u patentnom službenom listu. Ako se takav prijedlog radnika-izumitelja ne predloži sporazumno s prijaviteljem-poduzetnikom tečajem postupka predhodnog ispitivanja, odlučuje o zahtjevu izumitelja nakon odobrenja patenta u slučaju spora ured za osporavanje.

Načelno valja uvažiti kod prosudjivanja toga problema, da su izum poduzeća i izum u službi učinjeni a priori za poduzetnika tako, da kod njih ne predleži nikakav prenos prava izuma od radnika-izumitelja na poduzetnika, tek bi se moglo govoriti o zastupstvu. Stečenje prava izumitelja po poduzetniku kao vlasniku poduzeća ne zbiva se originalno, nego na osnovi dispoziciono-poslovnih dogadjaja, kojima pripada radnopravna narav. Ako je naime radnik (namještenik) bio na osnovi radnog ugovora (ugovora o službi) svojim radom ili službom obvezan na izumljivanje, prelazi po njemu iznadjeni izum na vlasnika poduzeća. Tu pravo izuma odredjuje opseg stečenog prava u pogledu utakmično-obrtnog iskorišćavanja i osobno-povezanog prava na ime. Okolnost, da pravo imena ostaje idealno izumitelju, ne može poslužiti kao protuargument, jer radni ugovor ne obuhvaća deminitio mominis (capitis), nego samo rad, djelatnost i činidbe.

Nema sumnje, da kod podjeljivanja patentnog prava na izume zadaje znatne poteškoće pitanje ispravne ocjene uložne duševne i tjelesne radnje,

i to napose ako se to tiče istovremenih sličnih ili jednakih izuma. Te su poteškoće još veće, ako treba odrediti, koliki udjel pripada svakom pojedincu-radniku kod iznalaženja odredjenog izuma, koji je nastao suradnjom većeg broja radnih osoba zaposlenih u istom poduzeću, odnosno koja im prava pripadaju iz takve suradnje. Ukoliko ne postoje posebne pravne norme, koje uredjuju to pitanje, mogu se supsidijarno primijeniti propisi općega gradjanskog prava o pogodbama vrhu usluga za plaću, o zajednici dobara i punovlasnom odnosu prema kojima se mogu konkretno odrediti pravne sfere interesenata prema posebnim prilikama. Mnogo teže pitanje nastaje, ako se tiče prava, koja pripadaju privatnim i javnim namještenicima na izume, koje učine u službi. Kad bi se tu usvojilo načelo, da svi izumi, koje iznadju takvi namještenici u službi, pripadaju njihovim poslodavcima s razloga jer su iznadjeni u vrijeme vršenja službe i uz upotrebu poslodavčevog uredjaja (materijala, laboratorija, svjetla, električne struje i sl.), uzrokovalo bi to prekomjernu strogost, ali podjedno donosilo štete poslodavcima, jer uz takve posljedice ne bi se namještenici bavili izumljivanjem.

Novo njemačko patentno pravo zaštićuje u punoj mjeri duševno vlasništvo izumitelja. Tu pravnu zaštitu uživa i radnik (namještenik) izumitelj. Odjel za zaštitu izuma kod ureda za tehničke znanosti njemačke radne fronte izdao je (1942.) upute o jedinstvenom postupku s izumima članova radne družine, koje vrijede do konačnoga novog zakonskog uredjenja. Prema tim uputama mora svaki član radne družine bezodvlačno prijaviti vodstvu svog poduzeća sve izume i prijedloge za poboljšanje, koje učini za vrijeme trajanja radnog odnosa. U toj prijavi mora označiti, ukoliko se okoristio službenim uputama (smjernicama), pomoćnim sredstvima ili predradnjama poduzeća kod rješavanja svoje zadaće, a pored toga kratko, jasno i pregledno opisati svoj izum uz priklop crteža označivši pri tome svoje suradnike i njihov udjel kod iznalaženja izuma. Zahtjev poduzeća na prijedlog o izumima može predležati, ako takvi prijedlozi spadaju u područje rada poduzeća, a nastali su iz službenih radnih dužnosti člana radne družine, odnosno ako su izumi (poboljšanja) učinjeni u bitnosti upotrebom iskustva, predradnja i sl. poduzeća. Zahtjev poduzeća predleži i u dogadjajima, ako je u pojedinim radnim ugovorima (ugovorima o namještenju) o tome potanje ugovoreno, a posebnim ugovorima može se zahtjev poduzeća na prijedloge o izumima protegnuti i na izume člana radne družine, koji su izvan njegovoga radnog područja. Ako poduzeće izjavi da reflektira na odredjeni izum iznadjen po članu radne družine, mora to ovome pismeno saopćiti u roku od tri mjeseca, a ako to ne učini, može izumitelj nakon izmaka toga roka slobodno raspolagati svojim izumom. Poduzeće je naprama trećim osobama obvezano na čuvanje tajne prijavljenog izuma, ako na nj ne reflektira. Ako poduzeće izjavi da reflektira na prijavljeni izum, prelazi ovaj na njega sa svim pravima, a radnik (namještenik) izumitelj stiče pravo na primjerenu odštetu, čija se visina ravna prema upotrebivosti izuma, djelatnosti izumitelja u poduzeću, visini nadnice (plaće) i načinu rada uloženog kod iznalaženja izuma. Pitanje te odštete mora poduzeće urediti u primjerenom roku nakon postanka njegovoga zahtjeva na izum, a ako se ne može izvršiti sporazumom, utvrdjuje ju poduzeće. Ako radi toga nastane spor

[17] §§ 1151—1174, 1175—1216, 1002-1034 o. gr. z.

izmedju izumitelja i poduzeća mora se prije pokretanja sudskog postupka pokušati izravnanje putem Njemačke radne fronte. Ako se naknadno ustanovi, da visina odštete nije pravedna, mora se preduzeti njezino novo ustanovljenje. Ako je kod iznalaženja izuma sudjelovalo više članova radne družine, mora se ta odšteta ustanoviti i odrediti za svakoga napose. Doklegod se poduzeće ne izjavi da reflektira na takav izum, ovlašćen je izumitelj da sam preuzme prijavu patenta kod patentnog ureda, ali prije toga mora dostaviti poduzeću na preispitivanje dokazala, kojima podkrepljuje svoju patentnu prijavu. Ako poduzeće izjavi da reflektira na prijavljeni izum člana svoje radne družine prelazi na nj pravo patentne prijave, a izumitelj mora u tom slučaju potpisati izjavu o prenosu na poduzeće; poduzeće podnosi u tom slučaju patentnom uredu prijavu za ustanovljenje patentne sposobnosti izuma te se u svemu primjenjuju propisi njemačkog patentnog zakona od 5. V. 1936. — Ako poduzeće mora odredjeni izum držati u tajnosti, odustaje od traženja patenta. Ako nastane razlika u mišljenju o pitanju, da li je i u kojem opsegu patentno sposoban izum, koji se mora držati u tajnosti, prijavljuje se izum patentnom uredu, ali se prijava povlači nakon odluke o proglašenju, a odluka patentnog ureda je mjerodavna na uredjenje odnosa izmedju poduzeća i izumitelja. Dužnost čuvanja tajne prosudjuje se prema općim zakonskim propisima, a napose prema §§ 88 i sl. držav. kaznenog zakona. — Ako poduzeće nema namjere nastaviti patentni postupak na učinjenu patentnu prijavu, odnosno ako ne želi dalje održati odredjeni patent, mora to pravodobno pismeno saopćiti izumitelju i omogućiti mu time čuvanje vlastitih prava. Na to saopćenje obvezano je poduzeće i ako ne namjerava izvršiti prijavu inozemnih patenata, jer se time omogućuje izumitelju da prema svojoj odluci takvu prijavu eventualno sam poduzme. No kod prenosa podijeljenog patenta od poduzeća na izumitelja kao i kod podjeljenja inozemnog patenta u korist izumitelja pridržaje si poduzeće pravo suupotrebljavanja, ali je za to dužno izumitelju dopitati primjerenu odštetu. Poduzeće može se poslužiti i s pravom na izumima, koji nemaju patentne sposobnosti, kao i s uzorcima, modelima, robnim oznakama, crtežima, fotografijama, književnim i umjetničkim radovima radnika (namještenika), koji su u vezi s njegovim radnim područjem u poduzeću, ali mu zato mora dopitati primjerenu odštetu. U svim slučajevima sporova izmedju poduzeća i izumitelja iz redova radne družine, mora se prije sudskog postupka zatražiti posredovanje Njemačke radne fronte.

Izum nije po sebi nikakav pravni posao, nego neutralni čin, koji može iznaći i odredjena djelatno posve nesposobna osoba. Zato stiče načelno pravo izuma na iznadjeni izum i osoba, koja je djelatno posve nesposobna. Izum kao neutralno djelo ima s pravnim poslom zajedničko samo to, da je i kod njega moguće zastupanje, čija važnost sastoji u tome, da na osnovi odredjene pravne odredbe djeluju pravne posljedice radnje odredjene osobe na pravnu sferu druge osobe. To zastupanje ne susreće se medjutim samo u pravnim poslovima, nego gdjegod predleži pravni promet kao i ondje, gdje je odredjena osoba na osnovi radnog ugovora zaposlena kod druge osobe-poduzetnika. To predleži, ako se odredjeni radnik na osnovi radnog ugovora (ugovora o službi) obveže da će kod poduzetnika u njegovom poduzeću (obrtu) raditi duševno-tehnički i nastojati svojim istraživanjem i pokusima podignuti racionalnost ili rentabilitet ili drugo. To su spomenuti izumi u službi.[18] Prema naravi

stvari razumijeva se da je odredjeni radnik obvezan ili specijalno zaposlen da se bavi izumljivanjem kod poduzetnika, ako je to utanačeno radnim ugovorom, kao i u dogadjajima, u kojima na osnovi radnog ugovora i radnog položaja u poduzeću na njega spada rad oko izuma. Načelno smatra se opravdanim, da se provede načelo izumitelja i da se smatra izumiteljima one radnike (namještenike), koji sa ili bez naloga poduzetnika učine odredjeni izum za vrijeme dok su na radu kod njega, kao i glede izuma izumljenih izvan poduzeća, odnosno da ih se smatra ovlašćenima zatražiti podjeljenje patenta. Takvi se radnici-izumitelji ne bi mogli smatrati izumiteljima samo ako su ugovorom obvezani takve izume prepustiti poduzetniku, odnosno ako ih na to obvezuje službena pragmatika, a ovomu pripada odluka, da li će odnosni izum sam prijaviti na patentiranje ili ga prepustiti samom radniku (namješteniku) — izumitelju. U svakom je pak slučaju opravdano pravo radnika (namještenika) izumitelja na priznanje časti i imena izumitelja.

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj donešena je zakonska odredba broj CLXXXIX-1454. Z. od 3. VII. 1942. o osnivanju Hrvatskoga državnog potentnog ureda[18], a do donošenja hrvatskoga patentnog zakona vrijede propisi zakona od 17. II. 1922. o zaštiti industrijalne svojine.[19] Prema tim propisima radnici, službenici i državni službenici smatraju se vlasnikom izuma, koga su izradili u službi, ako nije drugačije predvidjeno ugovorom ili službenim propisima. No ako su isti specijalno namješteni (angažirani) radi toga da rade na izumima te vrsti, nemaju pravo na patent bez odobrenja poslodavca. Odredbe ugovora o službi, kojima se radniku ili službeniku kod odredjenoga obrtnog ili veleobrtnog (industrijalnog) poduzeća ne priznaje nikakva ili priznaje samo nedovoljna korist od izuma, koji izradi u službi, nemaju nikakve pravne važnosti. Odgovarajuća korist od izuma priznaje se pravom izumitelju u svakom dogadjaju kao i pravo na označenje njegovog imena kao tvorca izuma. Ako prijavu patentnom uredu za registriranje izuma predloži stečnik prava, pripada tvorcu izuma pravo tražiti da se označi kao izumitelj. To označenje vrši se upisom u patentni registar i oglasom u patentnom listu. Ako se taj prijedlog ne predloži sporazumno s prijaviteljem u tečaju predhodnog ispitivanja, odlučuje o tom nakon dodijeljenja patenta u slučaju spora odbor za osporavanje na zahtjev izumitelja.

PROF. DR. EUGEN SLADOVIĆ

[18] Službene novine. Broj 69 od 28. III. 1922.

STANBENO PITANJE I SUVREMENE METODE NJEGOVA RJEŠAVANJA

1. Stanbena kriza i stanbeno pitanje

Stanbena kriza, koja se je poslije prvoga svjetskoga rata od 1914. do 1918. pojavila neobično silnom žestinom i u neobično velikim razmjerima, ponukala je svuda po svietu, a osobito u Evropi, ne samo pojedince i pojedine narodne slojeve, nego i državne vlasti, da se počnu zanimati za rješavanje stanbenog pitanja.

Danas već nema sumnje da će ovaj sadašnji drugi svjetski rat, koji bjesni po cielom svietu još većom žestinom i u još većim razmjerima, nego što je bjesnio prvi svjetski rat, imati za posljedicu stanbenu krizu mnogo većega obsega, nego li je bila ona poslije 1918. godine.

Zapravo, ta je ponovna stanbena kriza već odpočela, ona se osjeća i kod nas u svim našim većim gradovima, a osobito u Zagrebu i u Banjoj Luci, pa nas to nuka da se upoznamo sa suvremenim metodama, koje najsvrsishodnije vode k onakvom rješavanju stanbenog pitanja, koje najbolje odgovara našoj novoj družtvovnoj politici i našem novom družtvovnom poredku.

Zato je zadaća ovoga kratkoga članka, da rješavanje stanbenog pitanja razmotri sa stanovišta hrvatske nacionalističke družtvovne politike.

2. Stanbena politika i njezin razvoj

Nacrtno rješavanje stanbenog pitanja spada u djelokrug stanbene politike. Ona je najmladji ogranak narodne družtvovne politike. Kapitalistička demokracija, koja je tako neslavno, ali zasluženo propala u cieloj Evropi, nije za nju nikad imala pravoga smisla. Ona nije nikad služila narodu kao cjelini, nego pojedinačnim glavničarima odnosno skupinama glavničara koji su od naroda kao cjeline učinili područje za izrabljivanje. Stoga je u vrieme najveće stanbene krize poslije prvoga svjetskoga rata rješavanje stanbenog pitanja prepustila u glavnom posebničkoj pobudi pojedinačnih glavničara, koji su stanbenu krizu širokih narodnih slojeva radnika i namještenika u gradovima izrabili kao gradjevnu konjukturu za punjenje svojih nezasitnih žepova. Bacili su se na gradnju stanbenih kuća za siromašnije slojeve u gradovima; dakle u prvom redu za namještenike, radnike i sitne obrtnike, ali su pri tom pazili u prvom redu na to, da te stanbene kuće nose što veću korist njima samima, to jest glavničarima kao vlastnicima tih kuća. Gradili su te stanbene kuće tako, da izrabe u svoju korist, sve što se može izrabiti, svaki kutić, da na što manjem prostoru dobiju što više najamnih stanova. Uslied toga se poslije 1918. godine počeo svuda u Evropi po većim gradovima pojavljivati novi tip ogromnih stanbenih zgradurina, tako zvanih najamnih kasarna. »Demokratske« državne i gradske samoupravne vlasti su na takvu sebičnjačku rabotu glavničara mirno gledale, dapače su je još i podpomagale dajući razne pogodnosti i polakšice. U takvim prilikama djelatnost oblasti ograničila se gotovo izključivo na to, da pazi samo na očuvanje vanjskog oblika i smještaja, to jest na to, da pazi, da takve stanbene zgradurine s obzirom na svoju vanjštinu odgovaraju općoj gradjevnoj osnovi i da ne kvare pravilan i skladan izgled pojedinih ulica.

Takva gradjevna djelatnost glavničarstva pod zaštitom »demokratske« države izazvala je oporbu od strane radničkih i namještenićkih krugova, predstavljenih u Medjunarodnoj organizaciji rada. Na trećoj sjednici konferencije, koju je održala ta organizacija god. 1922. donesena je posebna rezolucija, u pogledu rješavanja stanbenog pitanja, pa je u njoj izražen zahtjev, da se to pitanje ima rješavati tako, da se kod gradnje stanbenih kuća vodi računa i o tom da stanovi u njima odgovaraju zdravstvenim potrebama širokih slojeva naroda, dakle slojevima radnika i namještenika, koji takodjer trebaju svjetla i zraka. U god. 1924. u svojoj preporuci radnicima i namještenicima u pogledu izkorišćivanja izvanradnog vremena naglašuje ta organizacija načelo, da radnička obitelj za svoj skladan razvoj i obstanak treba u prvom redu prikladno domaće ognjište. Da se to postigne, potrebno je, da se stanbena politika vodi tako, da se grade jeftini i zdravi stanovi za radnike i namještenike.

U promicanju ostvarenja ove zamisli izdala je Medjunarodna organizacija rada četiri studije, koje se posebno bave ovim pitanjem i koje još ni danas niesu zastarile, te nam mogu u mnogočem dobro poslužiti. Tako je godine 1924. izišla prva takva studija pod naslovom »Stanbeno pitanje u Evropi poslije rata«, godine 1925. druga pod naslovom »Stanbeni uvjeti u Sjedinjenim državama«, godine 1928. »Metode stanbene brojitbe«, i napokon godine 1930. »Stanbena politika u Evropi«.

Pod utjecajem takve djelatnosti krenula je stanbena politika boljim smjerom. U prvom redu takova je djelatnost ponukala državu, da posveti malo veću pozornost stanbenom pitanju s obzirom na zdravstvene i obće uljudbene potrebe radnika i namještenika i njihovih obitelji.

Medjutim i tad još uviek ne prevladava načelo, da država gradi stanbene prostorije za radnike i namještenike svojim troškom, nego se njena djelatnost još uviek ograničuje na to, da posebnička nastojanja za gradnju jeftinih i zdravih stanova za radnike i namještenike podpomaže davanjem novčanih pripomoći i navjera, a prije svega omogućivanjem nizkokamatnih ili čak i bezkamatnih dugoročnih zajmova. Ali prema ondašnjem »demokratskom« shvaćanju i to je bilo mnogo, dapače veoma mnogo. Svuda su se u raznim državama počela osnivati posebna družtva za gradnju jeftinih i zdravih stanova. Tako vidimo u Njemačkoj brojne »Wohnungsführsorge Gesellschaften« (Družtva skrbi za stanove), u Francuzkoj »Comités de patronage« (Družtva zaštite), u Belgiji »Sociétés nacionales des habitations à bon marché« (Nacionalna družtva za gradnju jeftinih stanova), u Englezkoj »Building Societies (Gradjevna družtva), u Sjedinjenim državama »National Housing Associations« (Obćenarodna udruženja za gradnju stanbenih kuća), u Španjolskoj »Nacionalni stanbeni institut«, koji ima zadaću, da gradi jeftine i zdrave stanove i da daje pobudu za gradnju takvih stanova gradjevnim udruženjima (kooperacijama) i pojedinim općinama, u Uruguaju »Nacionalni institut za jeftine stanove«, koji u prvom redu gradi sam, a onda u dovršenim stanbenim kućama, prepušta radničkim i namještenićkim obiteljima pojedine stanove u vlastničtvo pod uvjetom tridesetgodišnje odplate, koja se ubire u mjesečnim obrocima umjesto najamnine. U tom slučaju radnička odnosno namještenička obitelj postaje vlastnikom stana već nakon što kroz dvie godine uredno plati pojedine mjesečne odplatne obroke na račun tridesetgodišnje odplate.

Medjutim podpuni razmah u svim poželjnim pravcima u duhu svestranog zadovoljenja stanbenih probitaka svih narodnih radnih i stvaralačkih snaga i njihovih obitelji dobila je suvremena stanbena politika tek pod utjecajem talijanskoga fašizma i njemačkoga nacionalsocijalizma. Dolazkom na vlast fašizma u Italiji, a nacionalsocijalizma u Njemačkoj preuzela je država sasvim u svoje ruke vodstvo stanbene politike i postavila je rješenje stanbenog pitanja na načelo, po kojemu svaka radnička i namještenička obitelj u okviru narodne cjeline dobiva odredjeno mjesto, koje se temelji na vlastitom domaćem ognjištu.

3. Radnički stanovi u Njemačkom Reichu

Temeljna misao na kojoj se temelji politika Trećega Reicha u pogledu gradnje stanbenih domova za radništvo, ide za tim, da uzpostavi vezu veleobrtnog radnika i gradskog radnog čovjeka ponovno sa rodnom grudom, sa zemljom. U tom svom nastojanju ona takodjer pomno pazi na to, u koliko je u današnjim prilikama uobće moguće, da sprieći odliv pučanstva sa sela u grad. Zato ona u prvom redu pazi na to, da ne samo u gradu za radnike zaposlene u obrtu i veleobrtu, nego i na selu za radnike zaposlene u poljodjelstvu izgradnjom zdravih i udobnih stanova stvori sve uvjete za sretan i zadovoljan obiteljski život. Stoga se svuda, gdje god je to moguće daje prednost gradnji zasebnih tako zvanih malih ili obiteljskih radničkih domova. Pri tom se pazi na to da radnička obitelj u svom vlastitom svijetlom i zračnom domu osim udobnosti ima još i mogućnost nuzgrednog dohodka od vodjenja vlastitog gospodarstva. U tu svrhu se uz svaki takav radnički obiteljski dom nalazi još i dvorište sa sušom i kokošinjakom te komadić zemljišta za povrtnjak i voćnjak. Radnička obitelj postaje samostalnim vlastnikom takvoga udobnoga obiteljskoga doma, a kupovninu izplaćuje u mjesečnim obrocima, koji su izračunani tako, da ne prelaze 1/4 mjesečnog radničkog dohodka. Do konca 1939. godine nacionalsocijalistička vlada u Njemačkoj izdala je oko pol milijarde njemačkih reichs maraka, te je izgradila oko 180.000 takvih obiteljskih domova i stavila ih radničkim obiteljima na razpolaganje.

Druga vrst stanbenih domova u Njemačkoj su tako zvani pučki stanovi. Oni se razlikuju od radničkih obiteljskih domova u pogledu veličine, vanjskog izgleda i svrhe. Takvi se domovi grade obično na nekoliko katova, a svrha im je, da pruže uz veoma nizku najamninu jeftin i udoban stan onim radnicima i radničkim obiteljima, koji su zbog skrajnje biede i siromaštva bili prie toga stanovali u barakama, zemunicama, podrumima i raznim gradskim nezdravim i mračnim zakutcima i brlozima. Kad su nacionalsocijalisti došli u Njemačkoj na vlast, zatekli su upravo neizrecivo strašno stanje na tom području, te su odmah počeli da sa svojom poznatom brzinom, ustrajnošću i sustavnošću ublažuju tu biedu njemačkog radništva. Do 1939. uložila je nacionalsocijalistička vlada oko 280 milijuna maraka za izgradnju 180.000 takvih pučkih stanova. Mjesečna najamnina za stan u takvoj pučkoj stanbenoj kući ne smije iznositi više od 1/5 mjesečnog dohodka radnika.

Treća vrst radničkih stanbenih domova u Njemačkoj su obiteljski domovi poljodjelskih radnika, sitnih poljodjelaca i seoskih obrtnika. Gradnji takvih domova posvećuje njemačka država osobito veliku pozornost, jer joj je glavni cilj da sprieči bieg pučanstva sa sela u grad.

Iz toga svega se vidi da izgradnju radničkih obiteljskih stanova i domova smatra nacionalsocijalistička vlada za prvu zadaću svoje stanbene politike. Na tu svoju veliku zadaću ne zaboravljaju nacionalsocijalisti dapače ni sada sred rata, u kojem njemački narod vodi borbu na život i smrt protiv neprijatelja novoga poredka. Doduše uslied izvanrednih ratnih prilika gradnja novih radničkih obiteljskih domova smanjila se veoma mnogo, ali ipak nije zabranjena, kao što je to bio slučaj za vrieme prvoga svjetskoga rata. Osim toga već sad su u Njemačkoj u toku organizacioni radovi za gradnju radničkih stanbenih kuća poslie rata. Prema izvještaju Dra. Ley-a, njemačkog državnog povjerenika za gradnju radničkih stanova, već za prvu godinu poslie rata predvidjena je izgradnja od 300.000 novih radničkih stanova.

4. Stanbena politika u Ustaškoj Hrvatskoj

Poglavnikovom odredbom od 29. travnja 1941., kojom je odredjeno 100,000.000 Kuna za gradnju hrvatskih radničkih obiteljskih domova, postavljena je stanbena politika i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj na sasvim nove temelje, koji podpuno odgovaraju duhu novoga vremena. S tim u savezu podpisao je Poglavnik 21. svibnja 1941. zakonsku odredbu o osnivanju posebnog ureda za izgradnju hrvatskih radničkih obiteljskih domova pod nadzorom ministarstva zdravstva, a zakonskom odredbom od 9. kolovoza 1941. još i pod nadzorom ministarstva udružbe.

Za gradnju novih i suvremenih radničkih domova izkorišćena su pogata izkustva stečena na tom području u Njemačkoj i u Italiji, pa je i kod nas za uzoran radnički obiteljski dom odabran tip maloga ali udobnog stanbenog doma s dvorištem i potrebnim napravama za domaće gospodarstvo i sa komadićem zemljišta za gojenje povrća i sadnju voćaka.

Veličina pojedinog gradilišta za jednu obiteljsku radničku kuću kod nas iznosi oko 480 četvornih metara, od čega odpada za izgradnju samoga stanbenog doma s nuzgrednim prostorijama površina od 70 čet. met., a površina od 420 čet. met. na voćnjak i povrtnjak.

Izvedenju toga velikog podhvata pristupilo se odmah nakon najžurnijeg ali zato ipak veoma pomnog dovršenja svih potrebnih predradnja. Pri tom se je Ured za gradnju ujedno pobrinuo i za to, da poduzetnicima graditeljima pravodobno osigura dobavu gradjevnog tvoriva, kao opeku, cement, drvenu gradju i sl.

Tako je i kod nas, unatoč težkih ratnih prilika predvidjena za 1941. i 1942. god. izgradnja od 1100 radničkih obiteljskih domova, koji će biti razpodieljeni prema našim potrebama po cieloj našoj zemlji, kako sliedi:

Zagreb 100 domova, Sisak 50, Varaždin 30, Karlovac 40, Banja Luka 20, Sarajevo 100, Osiek 100, Mostar 50, Dubrovnik 20, Omiš 20, Brod na Savi 30, Podsused 30, Samobor 20, Beočin 60, Vinkovci 50, Zavidovići 20, Drvar 30, Hrv. Mitrovica 20, Hrv. Karlovci 20, Petrovaradin 20, i Metković 30 domova.

Ovako izgradjeni radnički obiteljski domovi prieči će u vlastničtvo radničkih obitelji na taj način, što će ih radnici odplatiti plaćanjem obročne odkupnine umjesto stanarine. Trajanje odplate još nije konačno ustanovljeno, ali će ono biti i zračunano tako, da visina pojedinačnog mjesečnog odplatnog obroka bude u snošljivom razmjeru s mjesečnom zaradom radničke obitelji.

Medjutim, ta početna izgradnja hrvatskih radničkih obiteljskih domova predstavlja tek prvu etapu u vodjenju naše obće stanbene politike. Zato je dobro, da se već sada upoznamo sa svim pitanjima koja ćemo u sprovodjenju te naše nove stanbene politike morati prije ili kasnije rješavati.

Da bi se stanbeno pitanje podpuno riešilo u cielom njegovom obsegu, potrebne su u prvom redu dvie stvari. Prvo stvarna pomoć države, koju sada, hvala Bogu imamo, a drugo, živa suradnja svih onih, u čijem probitku država poduzima riešenje stanbenog pitanja. Djelovanje države i posebnička pobuda moraju se sliti u skladnu i uzku suradnju. Kod toga moramo uviek imati pred očima da je Nezavisna Država Hrvatska mlada država i da kao takva ne razpolaže s neizcrpivim novčanim zalihama. Zato kod rješavanja stanbenog pitanja moramo paziti u prvom redu na to, da naša mlada država bude što više odterećena u pogledu izravnog financiranja izgradnje novih stanbenih domova. U tom nam pogledu kao dobar primjer može poslužiti bratska i prijateljska Bugarska, gdje se kod rješavanja stanbenog pitanja primjenjuje u najširem obsegu sustav gradnje stanbenih kuća putem gradjevnih kooperacija, koji se sastoji u tom, da se osobe odnosno obitelji, koje žele imati stan u gradu, u velikoj gradskoj stanbenoj zgradi, kao svoje posebno vlastničtvo, kao svoje nasliedno obiteljsko ognjište, udružuju i zajedničkim silama grade veliku stanbenu kuću u gradu od tri, četiri i više katova. Za ovaj sustav gradnje stanbenih domova usvojen je kod nas izraz katno ili etažno vlastničtvo, koji neodgovara stvarnosti, ali ćemo ipak kod njega za sad ostati, pa ćemo u sliedećem odlomku reći nekoliko rieči i o tom sustavu.

5. Sustav katnog vlastničtva

Već u doba stanbene krize poslije prvoga svjetskoga rata počeli su se pojavljivati i kod nas u nekoliko navrata priedlozi za uvodjenje katnog (etažnog) vlasničtva, ali su svi predlagači stajali na stanovištu, da je nemoguće tu zamisao ostvariti, dok god zakonodavna vlast ne donese posebne zakonske propise o katnom vlastničtvu.

Tako je prije nekog vremena i Hrvatski savez posebničkih namještenika podnio ministarstvu udružbe predstavku u kojoj, izmedju ostaloga, ističe i potrebu uvodjenja katnog vlastničtva, pa stoga moli, da bi ministarstvo udružbe poradilo oko toga, da se donese zakonska odredba o katnom vlastničtvu.

Medjutim, po našem mišljenju to sve skupa nije uobće neobhodno potrebno. Promotrimo li pitanje katnog odnosno stanbenog vlastničtva[1] s pravne strane, to jest sa stanovišta postojećih zakonskih propisa o pravu posebničkog vlastničtva, onda ćemo se lako uvjeriti, da za gradjenje stanbenih zgrada po sustavu katnog vlastničtva postojeći zakonski propisi nisu nikakva zaprieka.

Da je tome tako, jasno se razabire iz sliedećega primjera.

U prosincu god. 1918. za vrieme kratkog obstanka Ukrajinske Narodne Republike boravio sam u Ukrajini u Kijevu. Tamo mi je u jednoj pokrajnjoj ulici, nedaleko od Bibikovskog bulevarda, pala u oči jedna

[1] Onome, što se pod tim misli, mnogo bolje bi odgovarao naziv »zadružno udjelno vlastničtvo«, o čem će se čitatelji i sami uvjeriti, kad pročitaju ovaj odlomak.

liepa i velika peterokatnica. Zapitao sam jednoga znanca Kijevljanina, kakova je to zgrada, a on mi je odgovorio: »Dom na pajah«. (Dom na udjele). Ja sam ga u čudu pogledao, jer niesam razumio što to zapravo znači. »Kakvi mu je to dom na udjele«, mislio sam u sebi.« Znanac je odmah shvatio, zašto se čudim, pa mi je cielu stvar razjasnio ovako:

»Eto vidite, ova liepa petorokatnica spada medju najljepše i najveće zgrade u Kijevu. Ona ima 20 udobnih stanova, svaki od 3 sobe s kuhinjom, kupaonom i ostalim nuzprostorijama, ali zato ima takodjer i 20 vlastnika. Svi ti vlastnici stanova, odnosno vlastnici te velike kuće, niesu nikakvi bogati ljudi. Sve su to posebnički namješteníci u raznim poduzećima sa srednjim mjesečnim činovničkim dohodcima. Ta je kuća sagradjena još prije rata. Mislim, da je bila dovršena još god. 1911. A evo, kako je došlo do njezine gradnje. Dvadesetorica ljudi znanaca, sve sami posebnički namješteníci, dogovorili su se, da zajedničkim doprinosima sagrade jednu veliku stanbenu kuću u središtu Kijeva, u kojoj će svaki od njih za sebe i svoju obitelj imati stan, koji će biti nasliedno vlastničtvo njegovo i njegove obitelji. Jednom riečju njegovo »domaće ognjište«. Sastali su se, dogovorili i osnovali »Društvo za gradnju doma na udjele«. Sastavili su družtvena pravila i izposlovali odobrenje tih svojih družtvenih pravila po nadležnoj državnoj vlasti. Prema pravilima je družtvo moglo imati samo 20 članova, ni više ni manje. Kad su sve to učinili, izabrali su družtvenu upravu i počeli raditi. Najprije su našli prikladno gradilište i kupili ga. Za to su nabavili novaca zajedničkim doprinosima bez ikakvih većih potežkoća. Kao gruntovni vlastnik toga gradilišta ubilježeno je »Družtvo za gradnju doma na udjele«. Sad je trebalo pristupiti gradnji kuće, ali oni nisu imali novaca. Ipak ih to nije smelo u njihovoj namjeri. Nekolicina od njih bili su bankovni činovnici, pa su nekako našli mogućnost, da povoljno rieše i to pitanje. U jednoj velikoj hipotekarnoj banci našli su razumievanja za svoju zamisao. Ta je banka njihovom družtvu podielila dugoročni amortizacioni zajam (na 30 godina) za gradnju kuće, a sebe je osigurala založnim pravom na gradilište i na kuću, koju će družtvo dobivenim novcem sagraditi. Tako su oni u roku od jedne godine dana sagradili ovu veliku stanbenu kuću, peterokatnicu sa 20 udobnih stanova. Gruntovni vlastnik te kuće i opet nije bio ni jedan od njih kao pojedinac, nego je kao vlastnik bilo ubilježeno njihovo družtvo. Ali je zato u odobrenim pravilima njihova družtva, koja su bila registrirana kod nadležnoga suda, stajalo, da članstvo u družtvu uključuje u sebi suvlastničko pravo na kuću kao cjelinu, a povrh toga nasliedno samovlasničko pravo na jedan točno označeni stan u toj kući.

U odnosu družtva prema članovima to pitanje je riešeno ovako. Stanovi u kući su numerirani počevši od prizemlja pa sve do petoga kata, redom sa brojevima od 1 do 20. Zatim je družtvo izdalo članovima dionice (izprave). Svaka je dionica glasila na ime dotičnoga člana. Svaka je dionica označena sa istim rednim brojem kao i stan, na koji družtvo priznaje vlastniku dionice nasliedno pravo, a ujedno je u svakoj dionici točno označen stan u kući, koji se pod dotičnim brojem ima razumievati. Kad je kuća bila gotova, oni su se liepo u nju uselili, svaki u svoj stan, pa su mjesečno umjesto stanarine plaćali ugovorene odplatne obroke svom družtvu, a družtvo je opet u rokovima ugovorenim sa bankom plaćalo amortizacione obročne odplate banci«.

Kako vidite, ovi ljudi su riešili svoje stanbeno pitanje na jedan upravo idealan način. U pravnom pogledu njihovo suvlastničtvo odnosno zajedničko vlastničtvo na njihovoj kući podieljeno je u dvie kategorije. Na onim dielovima kuće, koji služe svim stanarima zajednički, ima svaki član njihova družtva nerazdieljeno suvlastničtvo, dakle idealan dio (pars pro indiviso). Ti dielovi kuće su na pr. krov, vanjski zidovi, hodnici, dvorište te gradilište, na kom je kuća sagradjena. Na onim pak dielovima, koji služe pojedinom članu kao stanaru kuće izključivo za svrhe njegova stanovanja, dakle na stanu, u kojem dotični član stanuje, ima taj član samovlastničko pravo. Dakle u tom je pogledu njegov suvlastnički dio pobliže označen i konkretiziran (pars pro diviso).

Na takvom pravnom temelju riešeno je pitanje toga tako zvanoga katnoga vlastničtva na pr. i u Bugarskoj, pa je na taj način sagradjeno mnogo liepih stanbenih kuća u Sofiji. Jedan Bugarin mi je dapače rekao, da je većina najljepših stanbenih kuća, koje danas vidimo u Sofiji i u drugim većim gradovima u Bugarskoj, sagradjena na takvom zadružnom temelju. Takve se kuće u Bugarskoj zovu »kooperativke« (od rieči kooperativ u značenju naše zadruge).

Ovakav način gradjenja stanbenih kuća u gradovima za činovnike, namješteníke, bolje plaćene radnike, sitne obrtnike i uobće za ljude koji pripadaju srednjem gradjanskom staležu, bio bi kod nas prema našim puilikama najprikladniji. S pravne strane ne postoji nikakva zapreka. Jedino je potrebno malo više posebničke okretnosti i pobude. Ovakav način gradjenja stanbenih kuća značio bi i kod nas veliku olakšicu državi u vodjenju stanbene politike. Djelovanje države u takvim slučajevima bilo bi potrebno samo u toliko, da ovako stvorenim gradjevnim zadrugama posebnika omogući jeftinu kupnju gradilišta, kao i amortizacione zajmove uz što povoljnije uvjete.

V. DOVSKI

RAZVITAK ZAKONODAVSTVA ZA ZAŠTITU RADNIČKE MLADEŽI

Početci zaštite radničke mladeži

Društvovno zakonodavstvo u cijelom svijetu ima svoje početke upravo u propisima koji su doneseni za zaštitu zaposlene djece i zaposlenih žena. Tako i na području na kojem se prostire Nezavisna Država Hrvatska i na kojem živu Hrvati, ima družtvovna zaštita radničke omladine svoju dulju povijest. Još g. 1786. izdao je austrijski car Josip II. naredbu ovog sadržaja: 1. Dječaci ne smiju u prostorijama tvornice spavati u istim prostorijama kao i djevojčice. 2. Svako dijete mora imati svoju postelju, koja se mora svaki mjesec čistiti. 3. Ako nije nužno ne smiju se u posao uzimati djeca izpod devet godina života. 4. Budu li takova djeca ipak primljena u posao, moraju polaziti večernju ili nedjeljnu školu. Ova naredba nije imala očekivani učinak. Stoga je već sliedeće godine (1787.) dvorska kancelarija izdala ponovne upute, kojima se traži, da se djeca ispod devete godine ne smiju bez potrebe uzimati u posao u

tvornicama, obrazlažući da je to potrebno da ta djeca ne uzrastu u surovom neznanju ili divljem nećudoredju, kao i da se tvornicama ne oduzme potrebni podmladak odnosno nižim slojevima potrebna zaslužba. Dne 12. III. 1816. izdala je donjoaustrijska zemaljska vlada okružnicu, u kojoj se tuži da se gore spomenute odredbe ne poštivaju i ne provode. Stoga su izdane posebne tiskanice na kojima su tvorničari morali izpunjavati razne podatke o radu djece kao i občinski načelnici i župnici. Pozvani su i liječnici da paze na zdravlje djece.

U pravcu zaštite radničke omladine izdala je dvorska kancelarija dne 11. VI. 1842. naredbu slijedećeg sadržaja: 1. Redovito mogu se u tvornice primati samo takovi dječaci, koji su navršili 12 godina, a samo iznimno oni koji su navršili devet godina. 2. Prije nego li se dijete primi u posao, neka po mogućnosti svrši trogodišnju osnovnu obuku. 3. Po noći od devet sati do pet sati ujutro, ne smije raditi ni jedan mladi radnik izpod 16 godina. 4. Od devete godine starosti do dvanaeste godine, smiju dječaci raditi do deset sati dnevno, oni nad 12 do 16 godina života najviše do 12 sati dnevno. U tom medjuvremenu mora im se dati jedan sat odmora. 5. Tvorničar mora imati točan popis svih radnika izpod 16 godina. Tko prekrši ove odredbe ima biti kažnjen novčanom kaznom, a ako to prekrši više puta, može mu se oduzeti pravo uzimanja u posao djece izpod 12 godina. Ujedno je odredjeno da radi provedbe ove naredbe moraju rad u tvornicama nadzirati občinski načelnici, školski nadzornici i svećenici.

Dne 20. XII. 1859. objavljen je austrijski obrtni zakon, koji iako zastupa liberalna načela slobodnog radnog ugovora, donosi izvjesne propise o zaštiti djece u radu.

Zaštita naučnika u starom obrtnom zakonu

Prije nego što su na današnjem području Nezavisne Države Hrvatske zadobili pravnu moć zakon o zaštiti radnika (g. 1921.) i obrtni zakon (g. 1931.) nalazili su se propisi o zaštiti naučnika i mladih radnika u obrtnom zakonu iz god. 1884. Taj zakon donešen je na zajedničkom zasjedanju hrvatsko-ugarskog sabora kao zakonski članak XVII: 1884., obzirom na to što su poslovi obrtne naravi, prema propisu hrvatsko-ugarske nagodbe iz god. 1868. spadali u krug poslova, o kojima nije samostalno zaključivao hrvatski sabor, odnosno hrvatska zemaljska vlada, već u krug poslova kojih je zakonodavstvo bilo zajedničko.

Stari obrtni zakon imao je posebne propise o zaštiti naučnika ili šegrta, zatim o zaštiti kalfa ili pomoćnika, te o zaštiti radnika zaposlenih u tvornicama.

Osim u nekim izuzecima mogao je šegrta držati svaki obrtnik. Za šegrte nisu se mogla primati djeca koja nisu navršila 12 godina života. Bila je dozvoljena i iznimka od tog pravila, koju je mogla učiniti samo obrtna oblast. U takvom iznimnom slučaju bio je obrtnik dužan slati šegrta u školu sve dok nije navršio 12 godina života.

I po starom obrtnom zakonu postojala je dužnost sklapanja pismenog naukovnog ugovora, koji se sklapao pred gradskim ili kotarskim poglavarstvima kao obrtnim oblastima. U ugovoru moralo se ustanoviti kako će dugo trajati naukovanje, te tko će uzdržavati i obskrbljivati šegrta. Obrtnik je imao pravo neko vrijeme držati šegrta na pokus. Obve-

zatna moć naukovnog ugovora započela je istom nakon što je minulo ugovoreno pokusno vrijeme. Nije li pokusno vrijeme bilo uglavljeno, to se uzimalo da ovo traje dva mjeseca. Pokusno vrijeme imalo se priračunavati godinama naukovanja. Pokusno vrijeme nije smjelo u nikojem slučaju trajati dulje od dva mjeseca.

Obrtnik bio je dužan izučavati šegrta u svom obrtu te se brinuti za njegov duševni i tjelesni napredak. Prema tome morao je obrtnik priučavati šegrta na vjersko i ćudoredno vladanje, na rad i radinost, paziti da na svetke polazi službu Božju, da polazi marljivo propisanu školu, on ga je morao njegovati u slučaju bolesti, te o njegovoj bolesti obavješćivati njegove roditelje, pa i učitelje, te ovime priobćivati druge važnije događaje, koji su ih glede šegrta mogli zanimati. Izričito bilo je određeno da obrtnik može upotrebljavati šegrta samo kod onih poslova, koji se tiču dotičnog obrta, te ga ne smije siliti da obavlja služinske poslove. Obrtnik bio je dužan paziti da domari ili kalfe ne vrijedjaju šegrta.

Šegrtima koji još nisu navršili 14 godina života, bilo je radno vrijeme ograničeno na najviše deset sati dnevno, a onima koji su navršili 14 godina života ne najviše dvanaest sati dnevno, time da se u navedeno radno vrijeme računa i vrijeme probavljeno u školi. Za pojedine grane obrta mogla je obrtna oblast odrediti da šegrt u navedeno radno vrijeme ne radi neprekidno, već je ovome imao dati odmor prije i poslije podne od pola sata, a u podne od jedan sat. Šegrti mladji od 16 godina nisu smjeli raditi po noći, to jest od devet sati na večer do pet sati u jutro. Jedino kod obrta, koji bi po tadanjem shvaćanju, u svome poslovanju zapeli bez noćnog rada (n. pr. pekari) mogle su obrtne oblasti za šegrte mladje od 16 godina, ali ne i za mladje od 14 godina, ako je njihov tjelesni razvitak to dopuštao, dozvoliti da odsluže noćnim radom najviše polovinu poslovnih sati. Prema tome takav je šegrt morao raditi po danu pet sati dok je po noći mogao raditi najviše pet sati.

U zakonu bilo je određeno i to, da šegrt mora biti poslušan obrtniku, odnosno njegovom zamjeniku, a ako je na stanu i hrani u kući obrtnika, tada je do 18 godine života, potpadao pod njegov kućni zapt.

Naukovni ugovor u pravilu je svršavao izminućem naukovnog vremena, kad je obrtna oblast izdavala šegrtu svjedodžbu o svršenom naukovanju. Bili su predvidjeni i slučajevi kad se naukovno vrijeme može produljiti odnosno kad se naukovni odnos može raskinuti prije ugovorenog vremena i to sa odkazom i bez odkaza. Ako je šegrt bio kriv što se je naukovni odnos prije vremena razriješio, to je obrtniku pripadalo pravo na odštetu, tzv. naukovinu ne samo za cijelo vrijeme naukovanja, koje je proteklo, nego i za daljnje vrijeme naukovanja. Ako je obrtnik bio kriv takvom razrješenju naukovnog odnosa, to je bio dužan nadoknaditi barem one troškove, koji su nastali time, što je naučnik stupio u nauk drugom obrtniku, ukoliko nije po zakonu ili ugovoru bio vezan na drugu odštetu.

Zaštita mladih tvorničkih radnika po starom obrtnom zakonu

U starom obrtnom zakonu bilo je medju ostalim određeno da je svaki tvorničar dužan voditi popis svih radnika, te je taj popis dužan pokazati obrtnim oblastima. U tom popisu morao je tvorničar ubilježiti ime, godinu rodjenja, rodno mjesto, posao i visinu plaće radnika.

U svim radionicama morao se javno izložiti »red radnje« (poslovni red) u kojem je medju ostalima moralo biti označeno kad se i koliko se kod posla mogu upotrebljavati žene i djeca, napose podatke o tome kad djeca moraju polaziti školu. Red radnje potvrđivala je obrtna oblast.

Obrtni zakon zabranjivao je da se u tvornice primaju na rad djeca ispod 10 godina života, dok su se djeca koja su navršila 10 godina života, a nisu prešla 12 godinu života, mogla zaposliti jedino dozvolom obrtne oblasti.

Bilo je određeno da obrtne oblasti mogu izdavati takove dozvole samo onda, ako su djeca uz posao mogla polaziti redovito školu ili ako se tvorničar prema postojećim propisima sam brinuo za obuku djece. Djeca koja su navršila 12 godina života, a nisu prešla 14 godina, smjela su u tvornicama raditi najviše osam sati na dan. Ako su navršila 14 godina života, a nisu prešla 16 godina, smjela su raditi samo 10 sati na dan. U onim granama veleobrta, koje su po zemaljskoj vladi proglašene nezdravim i pogibeljnim, bilo je uopće zabranjeno zaposliti radnike, koji nisu navršili 16 godina života.

U zakonu bilo je određeno da se onom tvorničaru ili obrtniku, koji bi teško ili opetovano prekršio odredbe zakona, koje se tiču primanja ili upotrebljavanja šegrta i tvorničkih radnika, kao i postupanje s njima, može uskratiti držati šegrte ili mlade radnike od 10 do 16 godina.

Zaštita mladih radnika prema propisima zakona o zaštiti radnika

Prema zakonu o zaštiti radnika od 14. lipnja 1942. radno vrijeme u tvornicama iznosi osam sati dnevno, a u ostalim poduzećima devet odnosno deset sati dnevno. Prema propisima §. 9. istog zakona dozvoljen je mladjim radnicima od 16 godina, dnevni red samo od 8 sati dnevno. Ministar socijalne politike, odnosno prema današnjim propisima ministar udružbe, ovlašten je, dnevno radno vrieme radnika mladjih od 16 godina skratiti ispod osam sati dnevno.

Svaki prekovremeni rad dužni su vlasnici poduzeća platiti najmanje 50% više od redovnog radnog vremena. Ti propisi vrijede i za mlade radnike pa i naučnike. Naučniku mladjem od 16 godina, ako radi preko osam sati dnevno mora se dakle platiti prekovremeni rad i to prema propisu § 10 zakona o zaštiti radnika u onom iznosu, koji odgovara primjerenoj plaći u dotičnom mjestu s 50% dodatka za prekovremeni rad bez obzira što o tome određuje ugovor o naukovanju. Za vrijeme trajanja rada mora se dati pomoćnom osoblju tokom svakih osam sati barem jedan sat odmora. U slučaju rada na otvorenom prostoru pod neposrednim uplivom sunčanih zraka ovaj odmor iznosi najviše dva sata.

Na nedjelje i blagdane zabranjen je svaki rad pomoćnom osoblju u svim poduzećima koja podpadaju pod propise zakona o zaštiti radnika. Ministar udružbe može iznimno odrediti da pojedina poduzeća, mogu svojim radnicima davati odmor koji drugi dan, koji odmor mora bez prekida trajati najmanje 36 sati. Poduzetniku koji najmanje tri puta prekrši ove propise o zaposlivanju pomoćnog osoblja mladjeg od 18 godina, ako se radi o nedozvoljenom zaposlenju naučnika, može se prema propisu § 402. t. 2. obrtnog zakona oduzeti pravo držati naučnike za jednu godinu dana ili trajno.

Radnici mladji od 18 godina i radnice bez razlike starosti ne smiju se po propisu istog zakona zaposliti noću. I ovi se prekršaji, kažnjavaju

po spomenutom propisu § 402 t. 2. obrtnog zakona. Samo iznimno može poduzeće u noćno vrijeme uposliti žene i mlade radnike od 16 do 18 godina života i to u slučaju više sile, odnosno ako se radi o sirovinama koje se rado kvare, no najviše 30 puta godišnje. Poduzetnik mora takove poslove prijaviti najkasnije u roku od 24 sata nakon izvršenog posla i to nadležnom oblasnom nadzorničtvu rada. Taj izuzetak vrijedi i za slučaj više državne potrebe. Da li takova viša državna potreba postoji ili ne postoji može ustanoviti samo ministarstvo udružbe.

Pod izrazom »noć« razumijeva se vrijeme od najmanje 11 neprekidnih sati, a u svakom slučaju to je vrijeme od 10 sati na večer pa do 5 sati u jutro.

Djeca ispod 14 godina života uopće ne smiju biti zaposleni u onim priradnim poduzećima koja pripadaju pod propise zakona o zaštiti radnika. Vlasnici poduzeća dužni su takodjer voditi posebnu brigu o noćnom radu mladih radnika, te voditi popis takvih zaposlenih osoba, u kojem moraju biti kao posebne skupine razvrstani radnici prema godinama života tj. do navršene 16. godine, zatim do navršene 18. godine i preko 18 godina života, sa oznakom godine rodjenja kao i od kojeg do kojeg sata traje radno vrijeme tih radnika, zatim kad traje vrijeme odmora, kao i kada su oni bili zaposleni prekovremeno.

Ovi propisi moraju se javno izložiti na vidnom mjestu u prostorijama poduzeća. Ako se posao vrši na otvorenom prostoru moraju ovi propisi biti izloženi pred pisarnom poduzeća.

Pomoćno osoblje može biti zaposleno u poduzećima samo u tom slučaju ako prostorije nisu opasne za zdravlje i život posloprimaca. Radionice moraju biti dobro rasvijetljene, čiste, zračne i ne smiju biti prepune radnika. Ministar udružbe odredjuje pod kojim uvjetima mogu biti mladi radnici zaposleni u poduzećima, koja se smatraju kao nezdrava, obzirom na vrstu posla koji vrše. Ministar udružbe smije podpuno zabraniti zaposlenje mladih radnika u takovim poduzećima.

Zakon o zaštiti radnika odredjuje da su vlasnici poduzeća, koji su se obvezali pomoćnom osoblju dati nastambu, dužni brinuti se da stanovi pomoćnog osoblja budu podpuno zdravi. Da li je tom zakonskom propisu udovoljeno odlučuje oblastno nadzorničtvo rada. Vlasnici poduzeća dužni su se brinuti za rad i ćudoredje u prostorijama poduzeća, napose ako muški i ženski radnici rade zajedno. U tvorničkim prostorijama, u kojima radnici ručaju, mora biti odredjen prostor za umivanje i ručanje i to posebno za muške, posebno za ženske radnike.

Zaštita naučnika prema propisima obrtnog zakona

Dne 5. studenog 1931. proglašen je novi obrtni zakon ili zakon o radnjama, koji u posebnom poglavlju donosi opsežne propise o zaštiti naučnika te medju ostalim odredjuje slijedeće:

Naučnicima smatraju se one osobe, bez razlike spola, koje su zaposlene u obrtnim, veleobrtnim ili trgovačkim radionicama sa ciljem, da praktičnim izučavanjem steknu znanje, koje ih može osposobiti za pomoćničko zvanje. Naučnicima se ne smatraju osobe ispod 16 godina života, koje obavljaju poslove, za koje nije potrebno izučavanje, odnosno ako obavljaju posao koji se ne može smatrati pripravljanjem za samostalni obrt, a naročito ako su namještene kao sluge. Prema propisu § 433

obrtnog zakona odnose se propisi tog zakona i na raznovrsna poduzeća, koja ne podpadaju pod same propise obrtnog zakona, ali se propisi ovog zakona o naučnicima ne odnose na osobe koje se u takovim radionicama izučavaju, da praktičnim radom steknu potrebno iskustvo i znanje za vršenje odnosnog zvanja, i takove se osobe ne smatraju naučnicima. U drugom stavu § 433 obrtnog zakona predano je ministru udružbe ovlaštenje da naredbenim putem može odrediti, da se propisi obrtnog zakona o naučnicima mogu protegnuti i na osobe, koje kao naučnici rade u takovim radionicama, koje ne podpadaju pod obrtni zakon. Tim zakonskim ovlaštenjem nisu se poslužili ministri socijalne politike u bivšoj državi, dok ministarstvo udružbe N. D. H. to pitanje proučava.

Pravni položaj naučnika uredjen je propisima §§ 252 do 281 obrtnog zakona. Kako je u § 206 istog zakona odredjeno da se pomoćnim osobljem u smislu tog zakona, smatraju i naučnici, uz pomoćnike te obrtničke i tvorničke radnike i druge osobe, kojima se u obrtnim radionicama povjereno obavljanje trgovačkih, obrtničkih i drugih tehničkih službi, to se na naučnike odnose i propisi prve glave drugog dijela obrtnog zakona, koji sadrži obće odredbe o pomoćnom osoblju. No na naučnike ne odnose se propisi istog zakona o višem pomoćnom osoblju, jer obrtni zakon u § 324 izričito odredjuje da propisi četvrte glave drugog dijela obrtnog zakona o trgovačkom i višem pomoćnom osoblju ne vrijede ni za one naučnike, koji su zaposleni u trgovačkim i sličnim radionicama.

Za naučnike, koji su zaposleni u obrtničkim radionicama, vrijede posebni propisi obrtnog zakona o pomoćničkim ispitima, koji se ne odnose na naučnike u trgovačkim radionicama. Za naučnike u veleobrtnim poduzećima vrijede upute o sklapanju ugovora s naučnicima u veleobrtnim poduzećima, o izdavanju poslovnih knjižica i o polaganju pomoćničkih ispita i majstorskih ispita tvorničkih radnika od 9. III. 1935. koje za upute izdane na osnovu ovlaštenja po § 460 u vezi s §§ 258 i 307 obrtnog zakona.

Prema propisima obrtnog zakona iz g. 1931. odnos izmedju naučnika i njegovog majstora je službovni odnos. Ugovor o naukovanju, koji je zapravo ugovor o službi, sklapaju s jedne strane poslodavac, a s druge strane naučnikov zakonski zastupnik, odnosno sam naučnik ako je punoljetan. Obzirom na propise općeg gradjanskog zakonika ne može sam naučnik sklopiti ugovor o naukovanju, pa je potrebno da ga sklopi njegov zakonski zastupnik, no taj ga ne sklapa u vlastito ime nego u ime naučnika. Vidi se to osobito prema propisu § 277 obrtnog zakona koji odredjuje, da je naučnikov zakonski zastupnik, koji je podpisao ugovor, u slučaju raskida naukovnog odnosa, odgovoran za nastale štete samo u slučaju ako je on kriv za taj raskid, a ne da snosi odgovornost ako je za taj raskid kriv sam naučnik.

Za naučnika mogu biti primljene samo one osobe koje su navršile 14 godina života, svršile najmanje pučku školu ili se na drugi način naučile pisati, ako je školski liječnik ustanovio da su sposobne za vršenje dotičnog zvanja. Ovakove liječničke svjedodžbe su prema propisu st. 2 § 253 obrtnog zakona, oproštene od plaćanja taksa.

Naučnike mogu primati samo oni obrtnici, trgovci i veleobrtnici, koji mogu naučnicima zajamčiti stručnu izobrazbu. Udovica, koja nastavlja obrt svog muža, može držati naučnike samo u tom slučaju, ako ima namještenog poslovodju s podpunim stručnim osposobljenjem.

Tko zaposluje naučnike, a nije to smio učiniti, dužan je ovome naknaditi svu štetu, koja bi uslijed toga nastala. Jednako obrtni zakon odredjuje tko ne smije držati naučnike kao i kome mogu upravne oblasti zabraniti držanje naučnika na pr. takovim osobama koje su kažnjavane radi zločinstva ili prekršaja.

U § 258 obrtnog zakona odredjeno je da se najkasnije u roku od osam dana nakon primitka u naukovanje, mora sa svakim naučnikom sklopiti pismeni naukovni ugovor. Ugovor se sklapa kod prisilnog društva (obrtni zbor) ili kod općine. Ako naukovni ugovor potpisuje skrbnik naučnika to taj ugovor mora odobriti takodjer sudska skrbnička oblast. Zakon točno odredjuje, što mora radi zaštite naučnika biti odredjeno u ugovoru, posebno da u ugovoru mora biti odredjena visina i način plaćanja nagrade naučnika za njegov rad.

Na osnovu propisa § 257 obrtnog zakona izdao je dne 13. svibnja 1936. ministar za trgovinu i veleobrt naredbu o ograničenju broja naučnika. Po toj naredbi može jedan poduzetnik držati najviše četiri naučnika i to samo u slučaju ako zaposluje više od deset pomoćnika. Ako poduzetnik zaposluje 6—10 pomoćnika može zaposliti tri naučnika, kraj 2—5 pomoćnika, može zaposliti dva naučnika, a ako radi sam ili sa jednim pomoćnikom može zaposliti samo jednog naučnika. Više od četiri naučnika ne smije zaposliti ni jedno poduzeće. Ovaj omjer može se skupnim ugovorima još više smanjiti. Predvidjeno je i to da radi izvanrednih okolnosti ili pokreta u toj struci može se dozvoljeni broj naučnika povisiti.

Pokusno vrijeme naukovanja može trajati najviše mjesec dana. Kroz to razdoblje može svaka stranka odustati od ugovora bez odkaza. Ako se naukovni odnos nastavlja, mora se pokusno vrijeme ubrojiti u naukovno vrijeme.

U obrtnom zakonu odredjeno je da naukovanje u trgovačkim zvanjima traje dvije godine, a u obrtničkim zvanjima dvije do četiri godine. Zakon ne dozvoljava da se vrijeme naukovanja produljuje pa niti u onom slučaju ako naučnik ne položi pomoćnički ispit na kraju naukovnog vremena. Jedino mora naučnik pri svršetku naukovnog vremena nadoknaditi ono izgubljeno vrijeme od naukovanja, koje je sam skrivio uslijed duljeg izostanka na pr. radi gospodarskog rada kod roditelja ili radi bolesti.

U § 267 obrtnog zakona odredjeno je da naučniku nakon dovršenog naukovanja pripada odšteta za rad. Ministarska naredba temeljem ovlasti prema propisima ovog paragrafa nije u bivšoj državi objavljena, već je to pitanje uglavnom riješeno donošenjem zakonske odredbe o naučnicima u novoj državi.

U § 294 o. z. odredjeno je da je vlasnik dužan naučnika, nakon položenog pomoćničkog izpita zadržati u zaposlenju najmanje tri mjeseca, ako to naučnik želi. Obrtnik dužan je takovom naučniku davati plaću najmanje u onoj visini, koju je imao do tog vremena. Upravna oblast može poslodavca osloboditi od dužnosti takovog držanja naučnika, no u tom slučaju ne smije taj obrtnik kroz tri mjeseca primiti u naukovanje drugog naučnika ili pomoćnika.

Naučnik je obvezan prema poslodavcu na poslušnost, svijest da mora biti pouzdan i marljiv kod rada i učenja te je dužan redovito polaziti stručnu produžnu školu. Ako nije navršio 16 godina života a živi u poslodavčevu kućanstvu, obvezan je poštivati kućnu stegu poslodavčevu. No

naučnika ne smije se kazniti kaznom koja bi mu tjelesno ili ćudoredno škodila ili ga prikraćivala u pogledu ugovorene obskrbe.

Poslodavac dužan je brinuti se da se naučnik dovoljno izobrazi u svojoj struci. Ne smije ga upotrebljavati za poslove koji nisu vezani s njegovom strukom ili ne odgovaraju njegovim tjelesnim silama. Poslodavac je odgovoran, da osoblje njegove radionice ne iskorišćuje naučnika ili ga upotrebljava u svoje posebne poslove. Nadalje mora se brinuti za njegovo zdravlje te svake godine o svemu obaviještavati roditelje ili skrbnika.

Poslodavac je dužan upisati naučnika u stručnu produžnu strukovnu školu, te voditi nadzor da li je polazi i brinuti se da u školu dolazi čist i uredan. Poslodavac mora siromašnim naučnicima davati knjige i učila, ako nije sam siromašan. U odboru za nadzor nad stručnim produžnim školama mora biti i zastupnik radničke komore. Poslodavci moraju dati naučniku unutar radnog vremena slobodno vrijeme za polaženje škole.

Naukovni ugovor može poslodavac razriješiti prije spomenutog vremena i bez odkaznog roka u slučaju bolesti dulje od tri mjeseca. Ako je naučnik osudjen za zatvor, može biti odpušten bez odkaznog roka, samo ako je u zatvoru dulje od mjesec dana. U tom pogledu su ovi propisi glede naučnika povoljniji nego li isti propisi o pomoćnom osoblju. Ako naučnik svojom krivicom zarazno oboli i ta se bolest dokaže sa liječničkom svjedodžbom, može ga poslodavac odmah odpustiti.

Naučnik može bez odkaza razriješiti službovni odnos, ako posao u radionici uistinu škodi njegovu zdravlju ili ako poslodavac, član njegove porodice ili tko od pomoćnog osoblja, oboli od takove bolesti, koja može biti opasna za život i zdravlje naučnika. Naukovni odnos mora razriješiti u roku od 30 dana odkada je za to saznao.

Ako je naukovni odnos razriješen prije vremena, poslodavac nema pravo tražiti odštetu, osim od punoljetnog naučnika, ako je ugovor razriješen njegovom krivnjom. Naučnik smije zahtijevati odštetu od poslodavca, ako je naukovni odnos razriješen prije vremena krivicom poslodavca. Tu odštetu mora tražiti najkasnije u roku od šest mjeseci.

Odnose izmedju naučnika i poslodavca prema propisima obrtnog zakona prije svega nadzire prisilno stručno društvo (društvo trgovaca, obrtni zbor). Nadležna oblast za medjusobne tužbe je kotarsko poglavarstvo odnosno u gradovima gradsko poglavarstvo, a kao drugostepena oblast velike župe. Tužbe za naknadu štete zbog povrijede propisa obrtnog zakona podnose se sudovima dobrih ljudi.

Pet osnovnih pravila nove zakonske odredbe

Kod prosudjivanja značenja nove zakonske odredbe potrebno je prije svega upozoriti da se mnogi propisi te odredbe odnose ne samo na naučnike, nego i na one mlade radnike i mlade namještenike, koji nisu naučnici. Pojam naučnika odredjen je u glavnom u skladu s propisom obrtnog zakona, dok se mladim radnikom i mladim namještenikom smatra svaka ona osoba bez razlike spola, koja svoju tjelesnu ili umnu snagu stavlja u službu drugoj osobi, uz nagradu, a mladja je od 18 godina života. Sama zakonska odredba odnosi se na one naučnike, mlade radnike i mlade namještenike, koje izučavaju jedno od obrtnih ili trgovačkih znanja, to jest osobe, koje su zaposlene u obrtu, veleobrtu ili trgovini.

Naučnici mogu stupiti u naukovanje ako su navršili 14 godina života, kao i ako su tjelesno i umno sposobni za učenje izabranog zvanja, ako je pravilno sklopljen naukovni ugovor po propisima obrtnog zakona i nove zakonske odredbe. Pri tome se osobito dužnosti nameću Glavnoj upravi posredovanja rada i djelatnicima (organima) te uprave, koje dužnosti nisu prije toga bile predvidjene u zakonu o zaštiti radnika ili obrtnom zakonu.

Kod Glavne uprave posredovanja rada odnosno kod njezinih djelatnika (organa) imaju se osnovati savjetovni zavodi za izbor zvanja. Ustrojstvo, djelokrug i novčano poslovanje savjetovnih zavoda propisuje ministar udružbe, u sporazumu s drugim zanimanim ministrima. Naučnik može biti primljen u naukovanje samo ako savjetovni zavod dade pismeno mišljenje da je tjelesno i umno sposoban za učenje izabranog zvanja, a Glavna uprava posredovanja rada na osnovu tog mišljenja dozvoli mu naukovanje. Naukovni ugovori sklapaju se i nadalje kod onih oblasti, koji je odredio obrtni zakon, no te su oblasti dužne dostaviti priepis naukovnog ugovora Glavnoj upravi posredovanja rada.

Prema tome novom se zakonskom odredbom, uvode u naše družtvovno zakonodavstvo, u pogledu naučnika, ova nadasve važna pravila:

1. uvodi se obvezatno savjetovanje pri izboru zvanja;

2. uvodi se obvezatno posredovanje rada.

U pogledu zaštite mladih radnika i mladih namještenika uvodi se kao novost osobitog značenja pravilo, da se mladi radnici i mladi namještenici mogu zaposliti jedino s dozvolom Glavne uprave posredovanja rada, odnosno njezinih djelatnika (organa). Prema tome za zaposlenje mladih radnika, mladih namještenika nije potreban pregled kod savjetovnog zavoda. To znači da je u pogledu mladih radnika i mladih namještenika uvedeno obvezatno posredovanje rada, ali nije uvedeno obvezatno savjetovanje kod savjetovnih zavoda za izbor zvanja.

Dalje osobito važno pravilo jest uvođenje obvezatnog plaćenog dopusta za naučnike, mlade radnike i mlade namještenike. Nova zakonska odredba naime odredjuje u §-u. 14. da spomenute osobe imaju pravo na neprekinuti plaćeni godišnji dopust, koji iznosi kod osobe mlađih od 16 godina života tri tjedna, a kod osoba koje su navršile 16 godina života dva tjedna.

O samom pravu na dopust sadrži nova zakonska odredba ove propise:

»Naučnici, mladi radnici i mladi namještenici imaju pravo na plaćeni neprekidni godišnji dopust, koji iznosi:

a) do 16 godina života tri tjedna;

b) preko 16 godina života dva tjedna.

Pravo na godištnji dopust pripada naučniku, mladom radniku ili mladom namješteniku, nakon šest mjeseci naukovanja odnosno zaposlenja bez obzira, da li je bio zaposlen kod jednog ili kod više poslodavaca. Godišnji dopust ima biti izcrpljen redovito u vremenskom razmaku od početka svibnja do konca rujna, a za zvanja koja vrše glavnu djelatnost samo u stanovitim godišnjim dobama u vremenu izvan toga doba. Dan nastupa dopusta odredjuje poslodavac u sporazumu s naučnikom, mladim radnikom ili mladim namještenikom odnosno njegovim roditeljima ili skrbnikom.

Poslodavac je dužan izkorišteni dopust ubilježiti u poslovnu knjižicu.

Minister udružbe propisat će naredbom pobliže propise o upotrebi godištnjeg dopusta u zanimanjima vezanim za glavne djelatnosti u stanovitim godištnjim dobama, kao i tom, gdje će se dopust provesti.

Posebno upozoravamo da pravo na godištnji dopust imadu po propisima ove odredbe ne samo naučnici, nego i mladi radnici. Jednako na trajanje dopusta mladih namještenika ravna prema propisima ove odredbe, a ne prema propisima obrtnog zakona. Propisi ove zakonske odredbe o dopustima imaju punu pravnu moć od dana proglašenja iste zakonske odredbe, iako nije proglašena naredba ministra udružbe o upotrebi godištnjeg dopusta. Ovaj propis predstavlja samo ovlaščenje ministra udružbe za donošenje takove naredbe, te ne može biti podloga za odgađanje nastupa dopusta u ovoj godini.

Kao četvrto osobito važno pravilo treba istaknuti propis § 10. iste zakonske odredbe, kojim je odredjeno da naučniku pripada za vrijeme naukovanja nagrada. U istoj odredbi propisan je iznos te najniže dopustive nagrade koja iznosi stanoviti postotak najniže dopustive plaće i skuparinskog doplatka radnika odnosno namještenika dotičnog zvanja. Visina ove nagrade ovisi u prvoj godini o slobodnoj ocjeni poslodavca, dok druge godine naukovanja mora iznositi najmanje 20%, treće godine 30%, a četvrte godine 40% od propisane najniže dopustive nadnice odnosno plaće i skuparinskog doplatka radnika odnosno namještenika dotičnog zanimanja u dotičnom mjestu. Potanje propise o tome ovlašten je donijeti minister udružbe za područje grada Zagreba, a veliki župani za područja svojih velikih župa. Jednako su oni ovlašteni odrediti u kojem se iznosu mogu sniziti propisani postotci nagrade u onom slučaju kad poslodavac daje svom naučniku nagradu u naravi n. pr. stan, hranu ili odjevanje. Oni su nadalje ovlašteni propisane najniže dopustive nagrade povisiti ili sniziti najviše za 30%.

Minister udružbe ovlašten je u osobito važnim i opravdanim pojedinačnim slučajevima dozvoliti bezplatno primanje naučnika u naukovanje. Razumljivo je da se to može odnositi samo na one slučajeve, kad probitci naučnika traže primjenu ovog propisa, a ne kad to traže samo probitci poslodavca, kako to neki krivo misle.

Nova zakonska odredba ne donosi posebne propise o nadnicama mladih radnika ili plaćama mladih namještenika, već samo odredjuje da istima pripadaju nadnice odnosno plaće prema propisima zakonske odredbe o odredjenju najniže dopustive nadnice radnika i najviše dopustive plaće privatnih namještenika, odnosno prema propisima oblastnih odluka nadležnih oblasti ili prema skupnim ili pojedinačnim ugovorima o službi.

Peto osnovno pravilo ove zakonske odredbe nalazi se u § 14 kojem je propisano slijedeće:

»Ustanove osiguranja radnika i namještenika dužne su po svojim liečnicima vršiti redovni zdravstveni pregled naučnika, mladih radnika i mladih namještenika koncem svakog kalendarskog polugodišta. U tu svrhu mogu se odrediti i posebni liječnici.

Propise o načinu pregleda, vodjenju očevidnika i brojitbenih podataka izdat će naredbom minister udružbe u sporazumu s ministrom zdravstva.«

Ovih pet najvažnijih i osnovnih pravila nove zakonske odredbe daju istoj posebno veliko značenje. Tko poznaje pitanje zaštite radnika omla-

dine, ne će tražiti posebno obrazloženje opravdanosti tih osnovnih pet pravila, no radi općeg razumjevanja ističemo slijedeće:

Savjetovanje za izbor zvanja uvedeno je obvezatno svagdje u svijetu. O tom pitanju ispisane su čitave knjige, postoji posebna književnost, kojom se prikazuje važnost i značenje obvezatnog savjetovanja pri izboru zvanja. U Hrvatskoj postojao je samo jedan zavod ove vrsti, koji je na osnovu posebničke pobude izgradila Trgovačka komora u Zagrebu. Pogodnostima koje pruža pregled kod savjetovnog zavoda poslužio se dosada tek manji broj naučnika, posebno onih koji su zaposleni preko »Hrvatskog Radiše«.

Jednako veliku važnost imade i drugo pravilo o obvezatnom posredovanju rada u pogledu naučnika, mladih radnika i mladih namještenika. U zemljama sa naprednim družtvovnim zakonodavstvom, moglo se tržište rada samo tako urediti, što je uzorno provedeno obvezatno posredovanje rada. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj osjeća se takodjer potreba donošenja novih zakonskih propisa o obvezatnom posredovanju rada za sve posloprimce, pa je ministar udružbe imenovao posebni odbor, koji to pitanje proučava. Zakonska odredba o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima samo je požurila provođenje obvezatnog posredovanja rada kod onih posloprimaca, kod kojih, obzirom na njihovu mladost imade to pitanje najveće značenje.

Naše dosadašnje radničko zakonodavstvo nije uopće sadržavalo propise o pravu radnika na godišnje plaćene dopuste. O tome nije bilo ništa odredjeno ni u zakonu o zaštiti radnika ni u obrtnom zakonu. Jedino je obrtni zakon dao pravo na dopust namještenicima, koji se mogu ubrojiti u krug višeg pomoćnog osoblja. Prema postojećim propisima mogli su dakle pravo na dopust od deset dana steći samo mladi namještenici, a nisu to pravo imali i naučnici i mladi radnici. Priznanjem prava na dopust mladim radnicima i naučnicima udovoljeno je jednom pravilu, koje ima sa zdravstvenog gledišta najveće opravdanje, te koje će imati najveće značenje za tjelesni razvitak i napredak hrvatske omladine.

U istom smislu mora se najpohvalnije govoriti o propisima kojima je osigurano naučnicima primanje nagrade za njihov rad i kojim je uvedeno obvezatno pregledanje svih naučnika, mladih radnika i mladih namještenika. Odnos izmedju obrtnika, koji naučnike podučava i samog naučnika bez sumnje je dobrim dijelom odnos izmedju učitelja i učenika, ali dobrim dijelom to je i odnos izmedju poslodavca i posloprimca. Naučnik već od prvog dana naukovanja donosi svom majstoru izvjesne koristi, koje koristi postaju to veće što naukovni odnos dulje traje. Vidi se to najbolje po tome što su obrtnici uzimali u posao suviše veliki broj naučnika kao jeftinu i često puta posve besplatnu radnu snagu. Donošenjem nove zakonske odredbe ovako je postupanje onemogućeno, jer je propisano da naučniku pripada naukovna n a g r a d a, to jest izvjesna novčana odšteta, koja se obzirom na svoju narav i razmjerno manji iznos, ne može smatrati plaćom ili nadnicom.

Radničko osiguranje osnovano je na zakonu, koji predvidja liečnički pregled i liječenje onih koji su oboljeli. Nova zakonska odredba nameće medjutim tom osiguranju dužnost da vodi nadzor nad zdravstvenim stagodišnje. Zdravstveni pregledi ove vrste vrlo su potrebni te će donijeti velike koristi ne samo mladim posloprimcima, nego takodjer i radničkom

osiguranju čije će članstvo u budućim godinama najvećim dijelom sastojati iz radova današnjih naučnika, mladih radnika i mladih namještenika. Nova zakonska odredba vodi dakle računa o zdravlju onih mladih osoba, koje su obzirom na način rada i zaposlenja, te obzirom na njihovu mladost i tjelesni razvitak, naročito izložene raznovrsnim pogibeljima za svoje zdravlje.

Ostali propisi nove zakonske odredbe

Nova zakonska odredba zadrži i mnoge druge propise, koje ovdje navodimo:

Zaposlivanje naučnika, mladih radnika i mladih namještenika na poslovima osobito pogibeljnima za zdravlje ili sigurnost ili za ćudoredje, može ministarstvo udružbe u sporazumu s ministarstvom zdravstva, zabraniti za pojedino poduzeće, priradnu struku, granu ili skupinu grana. Brigu o tome voditi će ministarstvo udružbe, Glavno nadzorništvo rada, koje je odsjek tog ministarstva.

Prilikom propisivanja zdravstvenih i tehničkih zaštitnih mjera ministarstvo udružbe i njegovi djelatnici (organi) dužni su u sporazumu s ministarstvom zdravstva voditi osobitu brigu o zdravstvu i sigurnosti rada naučnika, mladih radnika i mladih namještenika. Pod djelatnicima ministarstva udružbe, koji će tu djelatnost vršiti, treba razumijevati oblastno nadzorničtvo rada.

Djaci srednjih škola i svršeni djaci pučkih škola, koji se odpredjeljuju za učenje stručnih škola ili za naukovanje obvezani su prije stupanja u službu, naukovanje ili daljnje školovanje podvrći se pregledu kod nadležnog savjetovanog zavoda za izbor zvanja.

Naučnici, mladi radnici i mladi namještenici ne mogu biti zaposleni dnevno više nego što je dovoljno zakonom o zaštiti radnika i ostalim propisima, koji uredjuju radno vrijeme radnika i namještenika. Koji su to propisi prikazali smo u posebnom poglavlju ovog članka. Time je samo potvrdeno da ti propisi zakona o zaštiti radnika imaju i dalje pravnu moć.

S obzirom na težinu rada i pogibeljnost po zdravlje naučnika, mladih radnika i mladih namještenika može ministarstvo udružbe (Glavno nadzorničtvo rada) u sporazumu s ministarstvom zdravstva za pojedine priradne grane, struke ili poduzeća propisati radno vrijeme i kraće od vremena spomenutog u stavci 1. ovog paragrafa.

Naučnici, mladi radnici i mladi namještenici ne smiju se zaposliti u prekovremenom i noćnom radu ni za plaću ni bez plaće. Kao noć smatra se vrieme od 21 do 6 sati. Prema propisu § 19 zakona o zaštiti radnika, započimala je noć u 22 sata.

Poslodavci su dužni dopustiti naučnicima u okviru radnog vremena slobodno vrijeme, potrebno za pohadjanje stručnih produžnih škola, tečajeva ili školskih predavanja, te obvezatnih sastanaka, nastupa i vježbi ustaške mladeži. Koje se vježbe, sastanci i nastupi ustaške mladeži moraju smatrati obvezatnim, odrediti će ministar udružbe u sporazumu s Upravnim zapovjedničtvom ustaške mladeži.

Poslodavci su dužni voditi posebne popise naučnika, mladih radnika i mladih namještenika, u koje popise unose uz osobne podatke i raspored radnog vremena, stručnog školovanja i dopusta. Obrazac popisa propisuje ministar udružbe.

Poslodavac koji se ugovorom obvezao na davanje hrane, stana naučniku, dužan mu je dati dovoljno zdrave i svježe hrane kao i krevet u zdravoj sobi s potrebnom posteljinom.

U pogledu nastanbe naučnika vrijede obći propisi o zdravstvenim i tehničkim mjerama u poduzećima kao i odluke nadležnih nadzorničtava rada.

Zabranjuje se upotrebljavanje nauka za obavljanje kućanskih poslova poslodavaca i njegovih obiteljskih članova kao i poslova koji nisu u izravnoj vezi s naukovanjem.

Nadzor nad izvršenjem nove zakonske odredbe povjeren je ministarstvu udružbe i njegovim djelatnicima (organima) kod velikih župa i prvostolnih upravnih oblasti. U toj djelatnosti pomaže državnim oblastima Ured za zaštitu radničke mladeži kod Upravnog zapovjedničtva ustaške mladeži. Djelokrug tog Ureda bit će propisan naredbenim putem.

Kod ministarstva udružbe osniva se savjetovni odbor za zaštitu naučnika, mladih radnika i mladih namještenika u kome će biti predstavnici ministarstva udružbe, ministarstva obrta, veleobrta i trgovine, ministarstva zdravstva, ministarstva nastave, Glavne uprave posredovanja rada, Središnjice osiguranja radnika, Glavne bratinske blagajne, poslodavačkih i posloprimačkih postrojbi. Upravnog zapovjedničtva Ustaške mladeži i društva Hrvatski Radiša. Po potrebi može ministar udružbe pozvati odbor i druge stručnjake. Za rad savjetovnog odbora propisuje ministar udružbe poseban propisnik.

Oblastni nadzornici rada i ostali državni djelatnici (organi) dužni su kod vršenja nadzora u poduzećima osobito paziti na uvjete rada naučnika i mladih radnika i na provedbu propisa ove zakonske odredbe.

Ministarstvo obrta, veleobrta i trgovine, ministarstva udružbe, velike župe gradovi i općine, kao i poslodavačke i posloprimačke postrojbe dužne su u svom djelokrugu osnivati naučničke domove i kuhinje odnosno podupirati svaku posebničku djelatnost u tom cilju.

Gradske općine s preko 20.000 stanovnika dužne su ustanoviti zakladu za zaštitu naučnika. Iz sredstava ove zaklade dužni su gradovi odnosno općine podizati naučničke domove, u kojima će se smještati naučnici, koji nisu inače obskrbljeni.

Medju prelaznim i zaključnim propisima, naročito je odredjeno da ostaju i dalje u krijeposti svi dosadanji propisi, koji nisu u suprotnosti s ovom zakonskom odredbom. Posebno je odredjeno i to da će propisi nove zakonske odredbe o obvezatnim pregledu kod savjetovnog zavoda za izbor zvanja i obvezatnom posredovanju rada stupiti u krijepost tek kad to odredi ministar udružbe, dok su svi ostali propisi iste odredbe u punoj krijeposti već od dana blagdana rada ove godine

Kazneni propisi

Nova zakonska odredba o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima sadrži ove kaznene propise:

Novčanom kaznom od Kuna 100—100.000 razmjerno veličini poduzeća i težini djela kaznit će se vlastnik poduzeća, koji:

a) zaposluje naučnike, mlade radnike i mlade namještenike protivno propisima ove zakonske odredbe, obvezatnom pregledu kod savjetovnih zavoda i bez dozvole Glavne uprave posredovanja rada.

b) sprječava ili ne dopušta naučniku, mladom radniku ili mladom namješteniku godišnji dopust.

c) ne izplaćuje najniže dopustive nagrade naučnicima odnosno nadnice mladim radnicima ili plaće mladim namještenicima.

d) zaposluje naučnika u kućanskim poslovima ili u poslovima, koji nisu u izravnoj vezi s naukovanjem.

e) ne upućuje naučnika na redoviti polugodišnji liječnički pregled kod ustanova radničkog osiguranja.

f) zaposluje mlade radnike ili mlade namještenike na poslovima opasnim za zdravlje ili sigurnost rada ili čudoredja, protivno zabrani ministarstva udružbe, to jest protivno zabrani Oblastnog nadzorničtva rada.

g) zaposluje naučnike, mlade radnike i mlade namještenike dulje nego što je propisno za pojedine struke.

h) ne uračunava vrijeme, sprovedeno u stručnim školama, tečajevima, predavanjima i ustaškim vježbama, sastancima i nastupima u redovno radno vrijeme.

i) ne vodi popise naučnika i mladih radnika.

j) ne daje naučniku dovoljno svježe i zdrave hrane, daje nezdravi stan ili nedovoljno posteljine.

U slučaju nenaplativosti novčana se kazna zamjenjuje kaznom zatvora, koji ne može biti dulji od 3 mjeseca računajući 50.— kuna na dan.

U slučaju opetovanog prekršaja može se kazniti vlasnik poduzeća uz novčanu kaznu i kaznom zatvora do 6 mjeseci koja se kazna ne može pretvoriti u novčanu kaznu. Ujedno se vlasnik poduzeća u slučaju opetovanog prekršaja može kazniti po propisu § 256 obrtnog zakona i § 14. zakonske odredbe o odredjivanju najniže nadnice za radnike i najniže dopustive plaće za posebničke namještenike. U § 256 obrtnog zakona odredjeno je u kojim se slučajevima može poslodavcu oduzeti pravo držanja naučnika, dok je u § 14. zakonske odredbe o odredjivanju najniže nadnice za radnike propisana visoka novčana globa i privremena ili trajna zabrana rada.

Prekršaji propisa zakonske odredbe o naučnicima i mladim radnicima progone se ureda radi, a napose se mora povesti postupak na prijavu povrijedjene osobe, roditelja ili skrbnika, službenih djelatnika posloprimačkih ili poslodavačkih postrojbi, postrojbi društva »Hrvatski Radiša« i Ureda za zaštitu radničke mladeži kod Upravnog zapovjedničtva ustaške mladeži.

Kazneni postupak za prekršaje gore spomenutih točka od a) do uključivo e) provode prvomolbene upravne oblasti, a za prekršaje spomenutih točka od f) do j) nadležna oblastna nadzorničtva rada.

Protiv odluke prvomolbene upravne oblasti odnosno oblastnog nadzorničtva rada dozvoljena je pritužba u roku od 14 dana nakon dana uručenja odluke na nadležnu veliku župu, preko oblasti, koja je donijela odluku o kazni. Proti odluci gradskog poglavarstva u Zagrebu dozvoljena je pritužba na ministarstvo udružbe.

Novčane kazne izrečene u smislu ove zakonske odredbe idu u korist zaklade za gradnju naučničkih domova kod ministarstva udružbe. Propise o ovoj zakladi donosi ministar udružbe.

Kaznene propise nove zakonske odredbe o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima upotpunjuju kazneni propisi obrtnog zakona i zakona o zaštiti radnika koji i danas imaju pravnu moć.

U § 256 obrtnog zakona odredjeni su slučajevi u kojima se može poslodavcima oduzeti pravo držanja naučnika. U nekim od tih slučajeva može se poslodavac kazniti prema propisu § 397 obrtnog zakona to jest novčanom globom od 25.— do 1.500.— kuna. Jednako se kažnjavaju oni poslodavci, koji se kod sklapanja naukovnog ugovora ne pridržavaju propisa obrtnog zakona, nadalje oni, koji drže svog naučnika u pokusnom naukovanju duže od mjesec dana, koji ne posvećuje dovoljnu pažnju stručnoj izobrazbi i osobnoj zaštiti naučnika (slučajevi nabrojeni u § 264 obrtnog zakona).

Prema propisu § 402 obrtnog zakona može se poduzeti pravo držanja naučnika za jednu godinu ili za uvijek ovim poslodavcima:

1. koji su u posljednjih pet godina tri ili više puta kažnjeni radi istupa u pogledu primanja i držanja naučnika ili ako se pred ispitnim odborom ustanovi da naučnik nije stekao potrebnu izobrazbu uslijed krivnje poslodavaca.

2. koji su najmanje tri puta prekršili zakonske propise u pogledu zaposlenja pomoćnog osoblja mladjeg od 18 godina.

3. koji su surovo postupali prema naučnicima ili su teško prekršili zakonske dužnosti prema svojim naučnicima.

Prema propisu § 358 obrtnog zakona kažnjava se one poslodavce, koji postupaju protivno propisima obrtnog zakona o primanju i postupanju s naučnicima, novčanom kaznom od 50.— do 6.000.— kuna. Jednako se kažnjavaju oni poslodavci koji drže veći broj naučnika nego što je to dozvoljeno. Kazneni postupak provode upravne oblasti prve molbe, to jest kotarska i gradska poglavarstva.

Prekršaji propisa zakona o zaštiti radnika kažnjavaju se prema propisu § 122—124 novčanom kaznom od 50.— do najviše 5.000.— Kuna. Tako se sa 1.000.— Kuna kažnjava onaj poduzetnik, koji ne daje pomoćnom osoblju propisani odmor, odnosno koji zaposluje radnike dulje od osam sati dnevno mladje od 16 godina, odnosno koji ne daje radnicima mladjim od 18 godina nedjeljni počinak ili ne vodi popis pomoćnog osoblja koje je zaposleno u noćnom radu ili zaposluje djecu izpod 14 godina, sili pomoćno osoblje da radi prekovremeno itd. U slučaju ponovnog prekršaja kažnjava se vlasnik poduzeća ne samo sa novčanom kaznom nego i sa kaznom zatvora od jednog do tri mjeseca. Ove kazne izriče oblasno nadzorničtvo rada ako se radi o poslovima u njegovoj nadležnosti, odnosno velika župa ako se radi o poslovima, koji su prema propisu zakonske odredbe o prijenosu poslova iz nadležnosti oblasnih nadzorničtva rada prenešeni na velike župe. Protiv ovih kazna dopuštena je pritužba na ministarstvo udružbe.

Sve to pokazuje da su nedovoljni kazneni propisi obrtnog obrtnog zakona i zakona o zaštiti radnika u pogledu zaštite naučnika i radničke mladeži u novoj zakonskoj odredbi o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima znatno promijeni u tom pravcu, da su odre-

djene mnogo teže kazne za prekršaje protiv odredaba o zaštiti naučnika i radničke mladeži.

Ured za zaštitu radničke mladeži

U novoj zakonskoj odredbi predvidjeno je osnivanje »Ureda za zaštitu radničke mladeži kod Upravnog zapovjedništva Ustaške mladeži sa zadatkom da pomaže ministarstvu udružbe i njegovim djelatnicima (organima) kod velikih župa i prvomolbenih upravnih oblasti u vršenju nadzora nad izvršenjem ove zakonske odredbe. Djelokrug ovog ureda utvrdjen je zasada posebnim propisnikom, koji je u okviru propisnika Ustaškog pokreta, donio Upravni zapovjednik Ustaške mladeži, te koji obvezuje pripadnike ustaške mladeži. Naredba ministra udružbe o tome, u kojem će obsegu isti Ured djelovati kao pomoćna ustanova ministarstva udružbe, donijeti će se naknadno.

Spomenuti propisnik o ustrojstvu i djelokrugu Ureda za zaštitu radničke mladeži, proglašen je u »Dužnostniku« službenom listu Ustaške mladeži br.... te sadrži ove propise.

čl. 1. U Upravnom zapovjedničtvu, odjelu za družtvovnu gospodarsku brigu osniva se u smislu Poglavnikove odredbe o osnutku i ustrojstvu Ustaške mladeži.

čl. 2. Radničku mladež u smislu ove naredbe sačinjavaju svi naučnici, mladi radnici i mladi namještenici oba spola, koji su ujedno obvezatni pripadnici ovog Ureda već time, što su članovi postrojba Ustaške mladeži.

čl. 3. Zadatak je ureda slijedeći:

a) Voditi brigu o radnim prilikama radnim uvjetima i o ispunjavanju zakonskih propisa o zaštiti Radničke mladeži.

b) Voditi brigu o životnim prilikama mladeži (stanbenim) prehranbenim, zdravstvenim itd.

c) voditi brigu o namještenju, te biti u vezi sa odlučujućim ustanovama.

d) voditi brigu o svojim pripadnicima u inozemstvu.

e) osnivati svoje djelatnike (organe) na cijelom području Nezavisne Države Hrvatske, u odjelima stožera, logora i tabora za družtvovno gospodarsku brigu.

f) stajati u vezi sa sličnim postrojbama u inozemstvu, te slati pojedine osobe na upoznavanje rada tih postrojbi ili ureda.

čl. 4. U vršenju u čl. 3. navedenog zadatka Ured će stajati u najtjesnijoj vezi s ministarstvom udružbe, Savezom hrvatskih radnika, Savezom hrvatskih posebničkih namještenika, Glavnim uredom rada, te će ih djelotvorno pomagati u njihovom radu, koji će se odnositi na Radničku mladež.

čl. 5. Na čelu Ureda stoji po Upravnom zapovjedniku imenovani Pročelnik Ureda, koji se postavlja iz redova radnika. Odjelni upravitelj za društvovno gospodarsku brigu i Pročelnik Ureda odgovorni su za svoj rad samo Upravnom zapovjedniku.

čl. 6. Ured može imati svoga stalnoga pravnog savjetnika, koji za svoj rad prima ugovorenu nagradu.

čl. 7. Ured će postrojiti radničku mladež na strukovne odsjeke, posebno mušku a posebno žensku mladež.

čl. 8. Sredstva za uzdržavanje ureda jesu:

a) Stalni proračun Upravnog Zapovjedničtva (odjel za društvovno gospodarsku brigu.

b) Pripomoć ministarstva udružbe.

c) Dobrovoljni doprinos pripadnika Ureda.

čl. 9. Odjelni upravitelj za društvovno gospodarsku brigu podnijet će na odobrenje Upravnom zapovjedniku po pročelniku ureda izradjeni proračun ureda, te pravila o ustrojstvu ureda, kao i prijedloge o imenovanju činovnika.

čl. 10. Ured će u njegovom radu potpomagati posebni savjetodavni odbor, sastavljen od svih zainteresiranih družtava, koji će rješavati o občim pitanjima zaštite radničke mladeži. Upravni Zapovjednik zamolit će zanimana družtva, da pošalju u taj odbor svoje izaslanike. Upute o radu i sastavu odbora bit će donesene u Pravilniku Ureda.

Ovo su glavne odredbe spomenutog Propisnika, te su postavljene samo zaključne odredbe. Osnutak ovog Ureda predstavlja značajno djelo na polju zaštite radničke omladine. Ured već sada razvija veliku djelatnost, dok će se u budućnosti sigurno još više izgraditi i usavršiti.

SUVREMENE NUTARNJE SEOBE I KRETANJA HRVATA

(Nastavak 2.)

P r e s e l j a v a n j e - Kolonizacija. Vazda su postojale, pa i danas postoje migracije naroda iz planinsko-stočarskih krajeva u nizinske krajeve, u kojima se svijet u prvom redu bavi poljoprivredom. To je u vezi sa biološkim zakonima. Planinac stočar ne radi fizički tako naporno, a pogotovo ne njegova žena. U poljoprivrednim krajevima istočne Hrvatske prema podacima Dr. ing. B. Turine muškarci rade na svojim gospodarstvima prosječno tokom godine 245 radnih dana, a žene 346 radnih dana, dakle više nego li muškarci i to za 42% žene više rade.* Žena tamo radi u gospodarstvu, a osim toga mora mnogo raditi u svom vlastitom kućanstvu iz dana u dan, kroz cijelu godinu. I ako ne raspolažemo sada sa zaposlenim radnim danima muškaraca i žena u stočarskim krajevima, svakome je jasno, da se tamo manje radi, a zrak je svježiji, mlijeka ima dosta za roditelje i za djecu, pa i djece imaju u izobilju. Djeca im nisu ni na teret, jer svakome je djetetu više dužnost da pomogne kuću, roditelje, nego li, da misli koliki će dio dobiti od roditelja.

U ravnici je napose naporna poljoprivreda tečajem svojih 6 do 7 mjeseci. Žene moraju raditi kako smo spomenuli za 42% više nego li muškarci, pa makar da su i noseće. One nemaju mnogo mogućnosti ni da paze na djecu jer su zauzete radom. Slabo se pazi na ishranu, napose za vrijeme osjetljivih prvih mjeseci dojenčeta i za vrijeme ljetnih radova. Zapravo žene u ravnici po broju radjaju razmjerno dosta djece, ali malo ih ostaje na životu. Može se reći, da gotovo sve ravnice izumiru. Iznimka je kad vidimo u ravnici mnogo žive djece starosjedilaca. Obično su doseljenici siromašniji i plodniji, osobito u prve tri generacije, a onda opadaju

* Dr ing. Božo Turina: Poljodjelstvo u području strni i kukuruza Zagreb 1940.

ili se dapače izjednačuju sa starosjediocima u broju djece. Radi toga je razumljivo, da ravnice same po sebi većinom trebaju radnih ruku, pa vidimo da se ljudi sa brežuljaka i planina spuštaju u nizine, kao i svi planinski izvori i vode. Istočna Hrvatska od vajkada primala je u svoja sela ljude iz Hercegovine, sa Dalmatinskih planina i Velebita, a težak rad u poljima, magla i tuberkuloza su ih gutali. Tako su se naravnim putem stoljećima odvijale migracije hrvatskoga naroda. A u koliko mi to nismo činili svojim naravnim spuštanjem i primanjem planinaca, dolazili su u naše krajeve Madjari i Njemci.

Naši planinsko stočarski krajevi Dalmacije, Like, Gorskoga Kotara, pa brežuljkasto Hrvatsko Zagorje i ravno Medjimurje, to su izvori ljudskih snaga, koji su radi svoje prenapučenosti kadri da osvježe, pohrvate istočnu Hrvatsku svojim preseljavanjima. Ali prije toga ima još posla, za te stare krajeve. Tamo se mora provadjati racionalizacije, melioracije i reorjentacije poljoprivrede, jer sve je to jeftinije, nego li preseljavanje. Medjutim ni te mjere ne idu u beskonačnost, i one imaju svoje ograde. A tek kad se sva sredstva iscrpu, dolazi kolonizacija, koja je zdravija, od seljenja u gradove.

Promotrimo li preseljavanja Hrvata po statističkim podacima od 1890.—1910. onda vidimo, da se pritisak stanovništva Hrvatskoga Zagorja odražavao u tome da je pučanstvo silazilo u prvom redu u Bjelovarsko-Križevačku županiju, zatim u grad Zagreb, pa u zagrebačku županiju. Iz Bjelovarsko-Križevačke županije svijet je išao najviše u grad Zagreb, onda se spuštao u Požešku županiju, pa u Zagrebačku okolicu t. j. županiju. I tako je dalje išlo, da se ljudi iz Požeške županije spuštaju u Virovitičku županiju i Bjelovarsku. Virovitička županija šalje toliko svijeta u Srijemsku županij, koliko od nje prima natrag.

Obzirom na studij migracija bila je prije svjetskoga rata najzanimljivija Požeška županija, jer su tamo nadirali Ličani, pa Gorani, onda okolišnji svijet iz Virovitičke županije i dalje iz Srijemske županije. Dok je priticaj Ličana u Požešku županiju bio god. 1890. vrlo visok 6.594 osobe, to 1910. god. pada na 5.960 ljudi. Gorani ih medjutim nakon dva decenija nadmašuju u broju.

Više nego li Ličana i Gorana dolazilo je u požeški kraj zadnjega decenija pred rat (1914) svijet iz Virovitičke i Srijemske županije, dakle ne oni koji su najpotrebniji zemlje, već koji lakše kupuju zemlju. Taj svijet kod kuće prodaje manje jutara zemlje, a u požeškom kraju za iste novce dobiva više zemlje. Po istom načelu sele se Njemci iz Bačke u Srijem i Đakovštinu.

U vezi sa seobama i kretanjima Hrvata iz jednoga kraja u drugi moramo iznijeti rad dvaju hrvatskih novčanih zavoda, koji nastaju u Hrvatskoj početkom dvadesetoga stoljeća, a to su Hrvatska poljodjelska banka d. d. u Zagrebu i Hrvatsko-Slavonska banka za parcelaciju i kolonizaciju d. d. u Zagrebu.

H r v a t s k a p o l j o d j e l s k a b a n k a osnovana je 30. XII. 1901. sa kapitalom od 800.000 Kruna. Banka je bila vrlo djelatna u osnivanju i postrojavanju Raiffeisenovih zadruga, te je bila njihova centrala. Sve te hrvatske zadruge postrojila je u Savez hrvatskih seljačkih zadruga. To je bio jedini novčani zavod koji je radio na zadružnoj svijesti seljaka, odgajao ga u štednji i pomagao mu pri raznim parcelacijama ili raspodjelbama da dođe do zemlje. U koliko je mogao upuštao se i u preselja-

vanja. Nu, najvažnija veza sa seljačtvom bio je rad zavoda sa zadrugama. 1917. g. bio je taj novčani zavod povezan sa 351. hrvatskom zadrugom.

Poljodjelska banka koja je sa svoje strane, kako smo rekli, pomagala zadružni pokret u Hrvatskoj pošla je i u stvari parcelacije i kolonizacije kao predvodnica medju privatnim poduzećima u Hrvatskoj. Ona je započela najprije sa parcelacijom većih posjeda u Hrvatskom Zagorju, i nalazila je odmah kod okolišnjih seljaka dobre kupce, koji su zemlju rado otkupljivali, a u koliko nisu imali gotovog novca oni su zemlju otplaćivali. Banka je kupovala ona vlastelinstva, koja su u prvom redu bila u nenarodnim rukama, a onda je kao hrvatska banka preuzela i ona vlastelinstva hrvatska, gdje su vlastelinski posjedi još od ukinuća kmetstva počeli se najprije teško snalaziti u novim prilikama, onda dolaziti u poteškoće, gospodarski nazadovati i propadati, dok konačno nisu morali tražiti kupca, jer se više nisu mogli snalaziti u dugovima.

1903. godine banka preuzima plemićko dobro »Jakovlje« i rasprodaje ga hrvatskim seljacima. Time je došlo u hrvatske ruke 840 k. jutara zemlje, uz dosta povoljne otplatne uvjete. Iste godine banka otkupljuje kmetska selišta u Bosni — Bok kraj Brčkoga sa 2.352 dunuma.

1904. godine prekupila je izmedju Vrbovca i Sv. Ivana Zeline posjed »Negovec« sa površinom od 365 kat. jutara, koji je isto rasparcelirala medju okolišne seljake, i time pomogla gospodarskom ojačanju hrvatskoga sela.

1905. godine nabavlja si u Žumberačkom kraju plemićko dobro »Jurovo« sa površinom od 700 kat. jutara, koje je isto rasprodala medju hrvatsko seljaštvo. Dalje banka nastavlja u većoj mjeri ili manjoj posao parcelacije i kolonizacije već prema općim gospodarskim prilikama.

Tako vidimo da kupuje:

1906. godine posjed »Veternica« kotar Zlatar sa 1.110 kat. jutara.
1907. godine posjed »Vel. Otok« kotar Ludbreg sa 1.090 kat. jutara.
1910. godine posjed »Vizovlje« kotar Pregrada sa 244 kat. jutara.
1910. godine posjed »Vukšin Šipak« kotar Jastrebarsko sa 70 kat. jutara.
1911. godine posjed »Sirač« kotar Daruvar sa 202 kat. jutra.
1911. godine posjed »Lopača« kotar Sušak sa 154 kat. jutra.
1911. godine posjed »Maja« kotar Glina sa 53 kat. jutra.
1911. godine posjed »Kerestinec« kotar Samobor sa 222 kat. jutra.
1914. godine posjed »Budinščina« kotar Zlatar sa 1.572 kat. jutra.
1914. godine posjed »Svibovec« kotar Novi Marof sa 52 kat. jutra.
1917. godine posjed »Slanje« kotar Ludbreg sa 384 kat. jutra.
1917. godine posjed »Vrbovečka Poljana« kotar Križevci sa 144 kat. jutra.
1917. godine posjed »Uljanik Brekinska« kotar Pakrac sa 606 kat. jutara.
1918. godine posjed »Bok« kotar Virovitica sa 638 kat. jutra.

Sva gore označena vlastelinska dobra i posjedi u glavnom su se rasprodavali okolišnjim seljacima, dakle provadjala se sa posjedima zapravo parcelacija dobara medju seljake, kojima se kod banke otvarao kredit, a seljaci su djelomično otplaćivali, a djelomično isplatili u gotovom. Preseljivanje iz bliže ili daljnje okolice dogadjalo se tek tu i tamo. Tako, da možemo reći 8.446 kat. j. i 2.352 dunuma u Bosni još nije djelo politike preseljavanja, već rasprodaje medju seljake, parcelacija.

Preseljavanje prvi puta počima se provadjati po »Hrvatskoj Poljodjelskoj Banci« 1905. godine kad je nabavila u Daruvarskom kotaru »Malu Maslenjaču« sa površinom od 630 kat. jutara. U ovom slučaju provadjalo se preseljivanje sustavno. Banka je u selu Vrieska, koje spada u okolinu Maslenjače, sagradila lijepe i zdrave seljačke kućice u koje su se odmah mogli doseljenici useliti. Preseljenici su bili Zagorci i Podravci, koje se nastojalo ispremješati, jer su Podravci bolji gospodari. Kao jedinica za preseljavanje smatralo se, da je 6 jutara zemlje, ali tko je htio i mogao prema svojim novčanim prilikama, mogao je dobiti i više zemlje. Osim oraće zemlje davalo se još livade i šume.

1906. godine provela je banka preseljavanje hrvatskoga življa u Daruvarski kraj, gdje su prije naseljavali strance. A i inače tamo nije jak hrvatski elemenat na selu, tako da je banka, koja sve poslove radi na trgovačkoj osnovi, ipak radila na ojačanju hrvatskoga življa na posjedu Badljevina-Ivanovo polje, koje je imalo površinu od 6.400 kat. jutara. Priličan broj obitelji dobilo je najmanje 10 kat. jutara zemlje. Od toga je 7 jutara oranice i podkućnica, jedno jutro livade i jutro i pol šume. Ako je koji preseljenik kupio daljnih 5 jutara zemlje, onda je mogao dobiti pol jutra livade više, i jedno i pol jutro šume više. Otplaćivati su mogli u roku od dvadeset godina, a računali su im se 6% kamati. Ovo djelo preseljavanja nije uspjelo.

Tečajem daljnih deset godina vidimo da se banka ne zanima za poslove preseljavanja. Tek za vrijeme svjetskog rata i to već prema svršetku njenom, premda je postojala konjuktura u seljačkom gospodarstvu tečajem cijeloga rata. Banka je 1917. i 1918. godine pokupovala više posjeda u okolici Podravske Slatine i Našica, pa ih je izmedju 1920. i 1923. godine parcelirala i na nje preseljavala seljake iz drugih krajeva. Preseljenici su bili iz Zagorja, Podravine i Like. Kako su to bili veleposjedi sa velikim gospodarskim zgradama, to su ih novi doseljenici porušili i iz te gradje sebi posagradili kuće i druge gospodarske zgrade. Naseljavalo se na slijedeća dobra »Adolfovac« sa površinom od 1.308 kat. jutara. U kotaru Doljnji Miholjac blizu Čadjavice posjed »Šaševo i Razljevo« od 680 kat. jutara. Kod Podravske Slatine »Mikleuš« od 1.500 kat. jutara i »Balinci« sa površinom od 2.056 kat. jutara, te u kotaru Našice posjed »Gradice« od 1.744 kat. jutra. U nekim slučajevima dala je banka još prikladna zemljišta i zgrade za školu, crkvu, groblja, pašnjake, jer su to bila sasma nova naselja koja su trebala ove javne ustanove.

Hrvatska poljodjelska banka ima i svojih neuspjelih radova na preseljavanju. To moramo spomenuti tim više, što su pogrješke Hrvatske poljodjelske banke, koja je išla sa svojim zahtjevima prema preseljenicima, preko svake ekonomske i socialne mogućnosti na posjedu Ivanpolje kod Daruvara, stvorile loš i kriv glas u javnosti, da hrvatski Zagorac nije za preseljavanje. U stvari novčani zavod stavio je prevelike zahtjeve na preseljenike i zato je cijela stvar propala. Kod Ivanpolja kolonist je odmah, čim je »uveden u posjed« morao za 10 do 20 jutara posjeda sa kućom platiti 1.800 do 3.100 Kruna. Ostatak t. j. 3.500 do 6.200 Kruna morao je otplatiti uz 6% kamata u 12 godišnjim polumjesečnim obrocima. Pored toga je kolonista morao imati još prometne glavnice »da može kupiti blago i započeti gospodarstvo«. Ovakovi uvjeti bili su bez sumnje preteški, za malog zagorskog seljaka, koji ima kod kuće u Zagorju 2—3 jutra zemlje. Za takovog seljaka prevelik je teret preuzeti od banke u

istočnoj Hrvatskoj pošjed od 10 jutara zemlje. A što mogu na to reći oni mnogi sitni seljački posjednici sa jednim jutrom zemlje i mnogo djece? Oni ne mogu ni pomisliti da se prijave banci, da bi se htjeli preseliti.

U to isto vrijeme sasma se drugačije provadalo preseljavanje u Danskoj. Prije prvoga svjetskoga rata osnivala su se u Danskoj seljačka gospodarstva u vrijednosti od 4.000 do 6.000 Kruna. Da preseljenik preuzme seljačko gospodarstvo imao je položiti tek deseti dio vrijednosti posjeda. Nakon što je »uveden u posjed«, a tečajem prvih pet godina plaćao je 3% kamata na dug, a otplatu nije morao plaćati. Razlog se uzimao taj, što je početno gospodarstvo puno poteškoća i mnogih sitnih investicija. Tečajem pet godina seljak se već uvede u nov način obradbe i nove prilike pa se gospodarstvo konsolidira. Iza pet godina opstanka plaća seljak godišnje 1% u ime amortizacije, a 3% kamata, ukupno 4%.

Pošto su uvjeti Poljodjelske banke bili razmjerno mnogo teži, pače socialno i ekonomski pogrješni uvjeti, to ih nije ni marljivi i skromni Zagorac mogao svladati. Tim više što nije imao ni »stručnu pomoć« agronoma, niti kakovu »zimsku gospodarsku školu«. — Radi ovako nastaloga neuspjeha raširilo se u javnosti jedno sasma krivo mišljenje da »naš narod nije sposoban za preseljavanje.«* Da bi se ustanove obranile od svojih pogrješaka puštali su u javnost vijesti da je Hrvatski Zagorac previše ukorijenjen u vlastitom kraju, da on ne može ostaviti svoje gorice, svoje osobito zelene šume i bregove, svoje Zagorje, da ne može dalje, nego što siže vidik na Kalnik itd.

Da su to krive pretpostavke dokazao je Dr. Đ. Basariček, njegov rad, rad njegovih sljedbenika, te vrijeme.

»Hrvatsko-Slavonska banka za parcelaciju i kolonizaciju d. d.« u Zagrebu po svome imenu daje nam znati, da se bavi i preseljavanjem. Banka je bila osnovana 29. IV. 1905. godine po Dr. Nikoli pl. Tomašiću baš u svrhu olakšanja raspodjelbe i otkupa raznih zagorskih imanja, koja nisu bila više sposobna da opstoje. Ova banka osnovana je pomoću »Hrvatsko Slavonske zemaljske hipotekarne banke« u Zagrebu, te drugih banaka koje su bile osnivačice hipotekarne banke, a to su bile razne nenarodne, nehrvatske banke kao »Mađarska hipotekarna banka«, »Mađarska eskomptna i mjenjačka banka«, »Bečka ujedinjena banka«, a uz ove još su se javili novi pomagači »Assicurazioni Generali« iz Trsta i »Mađarska sveopća štedionica« iz Budimpešte.

Taj sklop banaka i ako vođen po jednom vrlo umnom čovjeku kasnijem banu Dr. Tomašiću nije mogao imati mnogo smisla, srca i ustrpljenja, te se baviti preseljavanjem hrvatskih seljaka iz Zagorja u istočne hrvatske krajeve. Oni su mogli imati tek u vidu, da spašavaju hrvatsko i zagorsko plemstvo, da ne padnu posjedi pod upravu bankarskih ljudi. Stoga vidimo da se Hrvatsko Slavonska banka za parcelaciju i koloniza ciju u prvom redu bavi parcelacijom ili razdiobom imanja, a naseljava se tu i tamo koji Primorac, Ličanin i Zagorac. Ti su se javljali na temelju oglasa.

Među ovakove starije razdiobe veleposjeda spadaju Ratkovec u Zagorju 1909./10. i onda Šabac lug g. 1911./12 i 13. kod Vrbovca što je bilo vlasništvo Marqui de Piere; Feričanci kod Našica, prije Pfeifferov posjed,

* Prohaska Dr Lj.: Kolonizacija u Daruvaru — Ivanpolju. Gospodarska Smotra God. VII. sv. 10/12.

zatim Stražeman, kod Požege, što je bilo imanje Burattieve. U Moslavini je bilo raspodjeljeno Bombellovo dobro Boljevina kamo su se Zagorci išli preseljavati. 1918. je banka nacionalizirana narodnim kapitalom po I. Hrvatskoj štedionici i Destilaciji drva. Do podataka o radu banke prije 1920. vrlo je teško doći, jer je banka nekoliko puta mjenjala vlasnike i dioničare. Možemo ipak utvrditi, da je većina dioničara bila pod mađarskim utjecajem, da ni u Mađarskoj nisu banke vodile preseljavanja, već se tamo slalo višak seoskoga pučanstva u gradove i u industriju. Mađarska je silom i nenaravnim, pače socialno nedopustivim sredstvima stvarala industriju, da bi seljakov »glad za zemljom« pretvorila u »glad za radom« i tako riješila pitanje viška poljoprivrednoga pučanstva. Hrvati sve da su i htjeli poći istim putem, oni nisu mogli, jer Budimpešta nije dozvoljavala stvaranje industrija po Hrvatskoj. Ona je priječila razvoj svake hrvatske industrije, pa dosljedno tome i u Hrvatskom Zagorju, bez obzira na plemenitaške veze. Kako se hrvatski Zagorac nije mogao preseljavati u većem broju uz čisto bankarske uvjete i bankarski kamatnjak, to mu nije drugo preostalo već da ostane kod kuće i da prekrštenih ruku čeka bolja vremena.

Poslije 1918. godine banka za parcelaciju i kolonizaciju nalazi se pred novim problemom agrarne reforme, koja joj ograničava raspolaganje s nekretninama. I ako je seljak onda imao novaca i po svojim starim naklonostima volio ulagati u prvom redu u nekretnine, jer ga to najviše potiče na marljiv i ustrajan rad, te stvara zadovoljstvo u obitelji, ipak je kupovanje zemlje bilo vezano uz postojeće propise agrarne reforme. Zato se banka bavila više raspodjelbom građevnih čestica: manjih gospodarskih objekata i komisionalnom prodajom posjeda.

Kad je 1923. godine došlo do poslovanja u dinarima i do deflacije uslijed zamjene četiri Krune za jedan Dinar, pojavila se u Hrvatskoj oskudica novca. Radi toga se obustavila (parcelacija) raspodjelba dobra Lazine kraj Nove Gradiške. Isti posjed kupljen je po banci godine 1922.

U godini 1924. i dalje je nepovoljna konjunktura za kupovanje zemljišta i provađanje raspodjelba. Na stranim burzama porasla je vrijednost dinara a u zemlji je godine 1924. nestašica novca. Seljaci slabo otkupljuju zemlju, jer im poljoprivredni proizvodi nisu više na velikoj cijeni. U zemlju dolaze vanjski poljoprivredni proizvodi, koji su jeftiniji na tržištu Hrvatske, nego li vlastita roba. Nastao je pokoleban razmjer vrijednosti robe, nekretnina i novca. Drugim riječima kupovna snaga novca u inozemstvu i domovini nije bila u razmjeru. Cijene nekretnina su padale, a ipak je potražnja za nekretninama bila neznatna. Radi ovakovih priradnih prilika novčani zavodi ne upuštaju se u nove poslove.

U godini 1925. dolazi u Hrvatsko-Slavonskoj banci za parcelaciju i kolonizaciju do znatnih promjena. U ravnateljstvo ulazi nova snažna ličnost današnji maršal vitez Slavko Kvaternik, koji daje ovom novčanom zavodu svježi poslovni zamah. Ulaskom seljačke stranke u vladu i pod njenim utjecajem izdan je po ministarstvu za agrarnu reformu pravilnik »o fakultativnom otkupu agrarnih zemalja«. Time su veleposjednici dobili pravo da jedan dio svojih veleposjeda prodadu. Veleposjednici nisu bili niti u stanju niti su bili voljni posjede raspodjeljivati (parcelirati), jer nisu imali ni iskustva ni potrebne stručne spreme, pa su se obraćali na banku i nudili joj ove poslove raspodjelbe. Godinu dana kasnije (1926.) posao se već tako razvio da je banka imala 47.000 jutara zemlje povje-

rene joj na prodaju i raspodjelbu. Radi povećanja posla povisila je banka svoju dioničku glavnicu, sve više je napredovala. U to vrijeme je već i ustaljena vrijednost novca u zemlji i u inozemstvu.

Banka je parcelirala u Medimurju, imanje kneza Esterhazy-a madarskog državljanina, kod L e n d a v e 773 jut., a raspodjelila je na 544 osobe. Veći kupac bila je samo općina Kot koja je uzela 50 jutara. U glavnom su pokupovali sitni posjednici i to 237 seljaka kupilo je ispod jednog kat. jutra, a 25 je kupilo do 4 jutra i više.

Od Josipa grofa Jankovića banka je preuzela veleposjed »L u k a č« i parcelirala ga od 1928. godine do 1934. Obavljalo se u tri djela. Prvo 335 kat. jutara na 96 osoba. Od toga je najviše kupio neki Mladen Jovanović iz Okrugljače i to 81 kat. jutro, Karoly Arpad 50 jutara, a ostalih 200 jutara preuzelo 94 osobe sve sitni posjednici Hrvati, Njemci i Srbi. Drugi dio je bio Jankovićev minimum od 735 kat. jutara B e s a n p u s t a. Rasprodano među 89 osoba. Veće kupnje su bile Karoly Arpad 417 jutara, Flohr Johann 52 jutra, Keck Adam 45 jutara, Fišer i Weiss 27 jutara, Feketija Stjepan 15 jutara. Treći dio je agrarna zemlja i to 574 jutra rasprodana među 155 kupaca, velikim djelom sitnih posjednika.

Slijedeća velika raspodjelba veleposjeda bila je grofa Andrije Jankovića — S u h o p o l j e. To je bilo prodavano od 1927. do 1933. godine. Prvi dio Suhopoljske parcelacije vodio se nad 5.134 kat. jutra, a prodalo se među 269 kupaca. Ovdje su mnogo kupovale zemlju okolišne zemljišne zajednice. Tako je 1927. godine Zemljišna zajednica Krivaja kupila 567 jutara, Zemljišna zajednica Borovo Slatinsko 773 jutra, Zemljišna zajednica Rozovac 264 jutra, Zemljišna zajednica Pivnica 170 jutara.

Naseobina Krivaja kupila je 60 kat. jutara, Salajić Antun 50 kat. jutara, a Pollak L. Virovitica 81 kat. jutro. U godini 1929. kupuje Zemljišna zajednica Pčelić 287 kat. jutara, a 1933. godine kupila je Suhopoljska Zemljišna zajednica 147 kat. jutara zemlje, osim toga kupila je općina Suhopolje za sajmište 12 jutara, a Šumska selska zajednica Gjulaves 873 kat. jutra. Izvan ove okolice došao je Bjelić Dimitrije iz Novog Sada, koji je 1928. godine uzeo 886 kat. jutara. Carević Petar kupio je 109 kat. jutara. Kod ove parcelacije prodalo se na 12 većih ustanova i pojedinaca oko 4.000 kat. jutara a 250 seljaka kupilo je oko jedno jutro, dok 40 osoba kupuje ispod jednoga jutra zemlje.

Pod drugi dio Suhopoljske raspodjelbe palo je daljnih 2.436 kat. jutara zemlje grofa Andrije Jankovića, što je prekupilo 553 interesenata. Ovaj dio veleposjeda prodavao se od 1927. do 1931. godine Od toga je preko 1.200 jutara rasprodano među male posjednike, okolišne seljake, a ostalo su kupili Zemljišna zajednica Pčelić 416 kat. jutara, Zemljišna zajednica Nandovac 121 kat. jutro, zatim Tumbas Ivan i Stjepan kupili su 384 kat. jutra, Rudić Šime 72 kat. jutra, Rade Konjanski 90 kat. jutara, a Gustav Keller 52 kat. jutra zemlje.

Zadržali smo se na radu novčanih zavoda, koji su pored raspodjelba zemlje u samom mjestu vodili pored toga i preseljavanja ako ne uvijek iz dalekoga kraja, a ono iz bližnje okolice. Uz to njihov rad je bio pozitivan u pogledu jačanja malih gospodarstava oko ovih velikih posjeda, koji su se rasprodavali.

Preseljavanjem tim vrlo važnim agrarnim problemom bavila se i H r v a t s k a v l a d a. Z a k o n o m o d 19. t r a v n j a 1907., koji je predložen u osnovi po Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom saboru u osam

paragrafa, a donešen po Banu dr. Teodoru grofu Pejačeviću i po kralju, a supotpisanom po hrvatskom ministru Gezi pl. Josipoviću vidi se sva skrb »o p r e s e l j a v a n j u i n a s e l j a v a n j u u k r a l j e v i n a m a H r v a t s k o j i S l a v o n i j i«.* U zakonu se kaže »Kr. hrv. dalm. zemaljska vlada ima nastojati sama ili posredstvom na javno polaganje računa obvezanih zavoda oko naseljavanja uopće, a naročito preseljavanja pučanstva iz prenapučenih ili neplodnih krajeva u predjele manje napučene i plodovitije u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, neisključujući ipak druge osobe ili zavode, da se tim poslovima bave.« Tim zakonom ustraja se »Zemaljska zaklada za promicanje naseljavanja i preseljavanja« u tu svrhu »izključuje se iz zemaljske realne vjeresije svota od 500.000 kruna« i daje zakladi kao temeljna nepotrošiva glavnica, koja se ima »postepenim u svakogodišnji zemaljski proračun uvrštenim prinosima iz zemaljskih sredstava, dok potreba traje dotirati«. Prihodi od glavnice imaju služiti kao pripomoć za naseljenike, a to mogu biti kamatni ili beskamatni zajmovi ili potpore. Davati će se za gradnju kuća i gospodarskih zgrada, te nabavu živog i mrtvog inventara. O baratanju s tim novcem ima vlada svake godine podnijeti izvještaj o stanju i obavljenim isplatama.

Da bi se pospješili poslovi odredjuje zakon da 1. Kr. zemaljska vlada može po potrebi imenovati posebne povjerenike za poslove preseljavanja i naseljavanja i za podupiranje preseljenika kod uredjenja njihovih pravnih odnosa, 2. Upravne i sudske vlasti imadu sve predmete, koji su u vezi sa preseljenjem i naseljenjem prvenstveno raspraviti i riješiti. 3. Zadrugar, koji je vlastan po 29. § zakona od 9. svibnja 1889. o zadrugama iskati diobu zadružne imovine, može u svrhu preseljavanja i bez privole zadrugara istupiti iz zadruge otpremninom (§ 2. zakona od 30. travnja 1902. o promjeni odnosno nadopuni nekih ustanova zakona od 9. svibnja 1889. o zadrugama). Otpremnina se ima sastojati u pokretninama ili u gotovom novcu. Ako se stranke ne sporazumiju, ima se visina otpremnine i način namirenja ustanoviti po oblasti, odnosno po zadružnom povjereniku.

Ovaj § 6. zakona ima napose važnost za Liku i one kraške krajeve u kojima su još postojale brojne zadruge, a zadrugari su bili voljni preseliti se u istočnu Hrvatsku.

Navedeni zakon bio je godinu dana ranije to jest 18. travnja 1906. po Banu dostavljen Hrvatskom Saboru »na ustavno pretresanje kao osnova zakona o preseljavanju i naseljavanju u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.« Pregledavajući stenografske zapisnike Sabora moramo na žalost ustanoviti, da se ni jedan narodni zastupnik nije našao da progovori i jednu riječ o tome tako važnom hrvatskom društvenom problemu, već su svi šutili, pa je predan »kao prva osnova odboru za poslove unutarnje zemaljske uprave i odboru za pravosudje«.

Isti zakon predao je Ban 14. veljače 1907. Hrvatskom Saboru na raspravu. I opet se nitko ne javlja već se odbija od reda i šalje pred odbor.

Tako oci domovine u doba kad se po veleposjedima Hrvatske dovadja madjarske radnike i daje im se zemlja da postanu pravi doseljenici. Na drugoj strani su Njemci snagom svoje vlastite sposobnosti prodavali zemlju u Bačkoj i selili se k nama u istočnu Hrvatsku. Tako hrvatski zastupnici šute, dok nestaju ljudi za Ameriku, odlazeći u rudnike i u nepovrat. U prilogu stenografskih zapisnika Hrvatskih Sabora nalazi se ovo

* Stenografički zapisi Sabora kralj. Hrvatske-Slavonije, Dalmacije. Zagreb 1906.

»Obrazloženje« iz kojega vidimo da je problem preseljenja star, da su ga vladajući krugovi dobro i dobronamjerno zapazili, ali da kao uvijek nije dosta zakon, kad nema ljudi. Dakle nije bilo u prvom redu dosta narodnih vodećih ljudi koji bi znali ovaj zakon iskoristiti u hrvatske svrhe, koji bi mu dali smjernice na korist organiziranog hrvatskog naroda. A kako nije bilo ni izvan hrvatskoga sabora ljudi s narodnim i socijalnim shvaćanjem, to je zakon i zaklada ostala mrtvorodjenče. Kolika je razlika izmedju koalicionaške inteligencije, koja je vodila u hrvatskom saboru 1906. godine glavnu riječ i onih ljudi deset godina kasnije koji se kupe oko Dr. Basaričeka, pa dalje trideset godina iza donošenja ovoga zakona, kada se 1936. stvara zadruga »Zemlja«, koja daje nevjerojatne rezultate sve samoprijegorom i velikim idealizmom svoga maloga zadrugarskoga odbora.

Iznijeti ćemo glavne misli iz »O b r a z l o ž e n j a« vladinoga na koje nitko nije imao kazati ni »a« godine 1907.

»Pojedini predjeli kraljevina Hrvatske i Slavonije stoje pred gospodarskom krizom, dijelom radi svoje prenapučenosti, a dijelom radi svoje kršovite i bregovite, za obradjivanje manje sposobne, konfiguracije tla, kojoj krizi, žiteljstvo nastoji izbjeći izseljavanjem u Ameriku.

Ovim izseljivanjem gubi, ali zemlja najsnažnije svoje radne sile, čim se gospodarstvena kriza samo pospješuje. Na temelju svestranoga proučavanja i iztraživanja povoda gospodarskoj stagnaciji i nazadovanju pogledom na kakvoću tla, na geografički položaj i na svojstva ladanjskoga žiteljstva, došla je kr. zemaljska vlada do neospornoga osvjedočenja, da će se prietećoj gospodarstvenoj krizi moći uspješno na put stati samo krepkim podpomaganjem svojevoljnog preseljavanja žiteljstva iz prenapučenih i slabije plodnih krajeva u manje napučene i plodnije krajeve zemlje.

Popis žiteljstva ovih kraljevina sa stanjem od 31. prosinca 1900. pokazuje primjerice sliedeći razmjer žiteljstva prema površini tla i to:

U ž u p a n i j i z a g r e b a č k o j, u kotaru Jastrebarskom odpada u občinama Petrovina i Plešivica na 1 osobu nešto preko dva rala zemljišta; u občinama sv. Jana i Vivodina samo 1.¾ rala. U kotaru stubičkom u občinama Oroslavje i Stubica gornja 1 i pol rala, a u občinama Marija Bistrica dapače samo 1 i četvrt rala na jednu osobu, dočim u cielom kotaru Sv. Ivan Zelina ne odpada prosječno na jednu osobu, više nego nešto ispod 2 rala.

U ž u p a n i j i v a r a ž d i n s k o j u cielom kotaru Ivanec odpada poprječno na jednu osobu 1 i pol rala zemljišta, a u kotaru Klanjec, u občinama Klanjec, Tuhelj i Sela zagorska jedva nešto preko 1 rala, te napokon u cielom pregradskom kotaru oko 1 i jednu desetinu rala. Županija varaždinska zauzima površinu od 426.467 rali sa 268.000 duša, prema čemu od ukupne površine tla na jednu osobu dolazi 1 ral i 900 kvad. hvati. Iz ovih brojaka razabire se da je varaždinska županija prenapučena.

Ovaj razmjer pučanstva prema površini tla pokazuje se u istinu još nepovoljnijim, kad se uvaži, da od ciele gornje površine tla odpada na veleposjednike 96.000 rali, te za seljačko žiteljstvo preostaje samo 330.000 rali odnosno jedan ral i 400 kv. hvati po osobi.

U gore navedenim i u drugim krajevima županije zagrebačke nije razmjer pučanstva prema površini tla povoljniji. U ž u p a n i j i l i č k o-

k r b a v s k o j dolazi pako poprečno na 1 kvad. kil. poljodjelske površine 150.47 žitelja, a u županiji modruško-riečkoj 148. Obće je poznato, da žiteljstvo županije ličko-krbavske i jednog diela županije modruško-riečke ide godimice u sve to većem broju za zaslugom u inozemstvo, jer mu rodjena gruda zbog svoje neplodnosti i nepovoljnih klimatičkih odnošaja ne donosi ni toliko, koliko mu je potrebno, da bi se moglo prehraniti, a kamo li, da uzmogne zahtjevima države i občine udovoljiti. Isto je tako obće poznata stvar, da primjerice županija b j e l o v a r s k o-k r i ž e v a č k a, a naročito pako p o ž e š k a, v i r o v i t i č k a i s r i e m s k a nisu dovoljno napučene, te da bi mnogo veću napučenost lahko podieliti mogle. U ovim županijama naime odpada na jednu osobu 3 do 3¾, dapače u pojedinim občinama do 4 rala površine tla. Stoga ukazuje se nužnim, da se iz prenapučenih krajeva županije zagrebačke, iz nekojih neplodnih krajeva županije ličko-krbavske i modruško-riečke, te iz cijele županije varaždinske jedan dio seljačkog žiteljstva preseli — dašto svojevoljno — u županiju bjelovarsko-križevačku, požešku, virovitičku i sriemsku. Ovo preseljenje uvjetuje već ta okolnost, što je zemljište u županijama istočnim plodnije od onoga u zapadnim županijama.

Pojedine zemljištne čestice u istočnim županijama, koje su namjenjene naseljivanju, a nisu dosad još možda pod težačbu stavljene, imati će se prije naseljenja meliorirati, što će se tim laglje obaviti, što su se s uspjehom provedenom odvodnjom i izkrčenjem prašuma u spomenutim županijama ondjašnji klimatički i zdravstveni odnošaji znatno popravili. A i tlo predvidjeno za kolonizaciju u istočnim županijama odgovara životnim preduvjetima žiteljstva zapadnih županija, koje se u pravom smislu rieči niti ne može ubrojiti medju gorane, te bi i eventualni preseljenici iz ličko-krbavske i modruško-riečke županije mogli naći u bregovitim krajevima županije požeške i virovitičke sve životne preduvjete.

Uočiv sve ove okolnosti donijela je kr. zemaljska vlada ovu zakonsku osnovu na ustavno pretresanje u podpunom uvjerenju da će se s istom domaćem poljodjelskom žiteljstvu životne prilike u samoj domovini u toliko osigurati, da isto ne će biti primorano na prekomjerno iseljavanje u prekomorske zemlje.

Kod podizanja novih naselbina nastojat će kr. zemaljska vlada osobito o tom da pojedinim naseljeničkim obiteljima bude toliki minimum zemljišta odredjen, koliki je za racionalno gospodarenje na malo-seljačkom posjedu potreban. Kao temelj minimuma odgovarati će najbolje ako se prema mjestnim prilikama uzme za mjerilo urbarijalna sesija uz aplikaciju najmanje izmjere kod kućnih zadruga, što ju § 35. zakona o kućnim zadrugama propisuje, pri čemu će se imati nadalje obzir uzeti na prirast, što će u obitelji naseljenika kroz 15 godina nastati. Nadalje se ima ustanoviti i maksimum naseljeničkog posjeda, pošto ovoj zakonskoj osnovi nije zadaća stvarati velike posjede.

Glavnu svoju pažnju pako imati će zemaljska vlada posvetiti podpunom investiranju naselbine, jer je iskustvo pokazalo da naselbenici, koji nisu preuzeli podpuno investirani posjed, većinom nisu mogli napredovati. Zdrava gospodarstvena upravna politika zahtjeva, da se naseljeniku ne pruža samo zemljište, nego i svi ostali preduvjeti za uspješno obradjivanje posjeda, kao što su: kuća za stanovanje, gospodarstvene zgrade, poljsko orudje, tegleća marva itd. u obće potrebni živi i mrtvi gospodarstveni inventar.

Ako naseljenik imade za to potrebita sredstva, to je stvar lahka, ako pako ne ima, imati će mu se nuždna pomoć pružiti po naseljitelju — zemaljskoj vladi — iz zemaljskih sredstava, što se u § 2, 3 i 4 predležeće zakonske osnove i predvidja.

Nadalje imati će se o tom skrb voditi, da se naseljenicima omogući, da mogu svojim vjerskim dužnostima i školskoj naobrazbi udovoljiti. U tu svrhu morati će im se za podignuće crkve, škole i učiteljskoga stana, groblja, školskoga vrta itd. potrebno zemljište bezplatno na razpolaganje staviti. Ovo se odnosi samo na veće naselbine, koje obzirom na broj naseljenika, po propisima moraju imati vlastitu crkvu, školu i t. d.

Pošto je kolonizacija čin upravne politike, to bi imala redovito istu zemlja, odnosno zemaljska vlada i provadjati. Ali ne samo teorija, nego i praksa poučava, a i dokazala je, da kolonizaciju redovito može s uspjehom provesti u tu svrhu uredjeni, na javno polaganje računa obvezani i pod kontrolom vlade stojeći novčani zavod. Provadjanje kolonizacije neposredno po samoj vladi sprečavale bi redovito te okolnosti, što bi se pri tom postupalo previše bureaukratički, te što istoj ne stoji na razpoložbi strukovno dovoljno spremljeno osoblje.

S tih opravdanih i uvaženja vriednih razloga ovlašćuje predležeća zakonska osnova u § u., ne isključujući druge osobe ili zavode od naseobinskih poslova, zemaljsku vladu, da može provadjanje kolonizacije povjeriti pod svojim nadzorom i kojem na javno polaganje računa obvezanom zavodu. I sama laglja i povoljnija nabava novčanih sredstava u svrhu kupovanja uz primjerene cijene za naseljivanje prikladnoga zemljišta govori za to, da se kolonizacija povjeri kojem u tu svrhu uredjenom zavodu, a vlada da ima samo o tom nastojati, da sastavci projekta o naseljivanju i o uredjenju samih naselbina budu dotičnim propisima, te prilikama naseljenika i tla odgovarali, zatim da napredak naseljenika bude osiguran i da naseljenicima budu u slučaju potrebe u svrhu gospodarskih investicija pružena dovoljna sredstva, a ista namijenjenoj svrsi zaista i privedena.«

Iz ovoga obrazloženja moglo bi se slutiti, da je ovaj zakon u vezi sa ljudima oko »Banke za parcelaciju i kolonizaciju« koju je osnovao dvije godine ranije Nikola pl. Tomašić. Vidili smo, da se gore izričito kaže »da se kolonizacija povjeri kojem u tu svrhu uredjenom zavodu« misli novčanom.

Da ne duljimo dalje s manje važnim pojedinostima još ćemo iznijeti kako je postala ta zaklada: »Sporazumkom, sklopljenim u Beču dne 21. ožujka 1859., ustanovila su ces. kr. ministarstva za nutarnje poslove i financije sa narodnom bankom, da se u Zagrebu ustroji odbor pod predsjedanjem namjestnikovim, sastavljen od članova ces. kr. financ. ravnateljstva, dvaju savjetnika namjestničtva, financ. prokuratora i nekoliko po ministru imenovanih vlastelina. Ovaj odbor imao je zadaću, da medju maloposjednike razdjeli zajam u ukupnom iznosu od 200.000 forinti.

Kad je g. 1882. zajam od 200.000 for. od »zemaljske vlade« povraćen narodnoj banci, raspustila je kr. zemalj. vlada odbor realne vjeresije, a njezin, iz suviška kamata narasli, imetak uzela pod vlastitu upravu kao upravni fond bez stalne posvete. Ovaj je koncem 1904. dosegao glavnicu 576.571 kr. 17 fil., od toga će se 500.000 kr. iznos izlučiti kao posebni zemaljski fond za svrhe kolonizacije, kojim će se po uvjerenju zem. vlade

jednoj od najprečih potreba zemlje udovoljiti, a isti i najkoristnije upotrebiti.«

U radu oko preseljivanja vidili smo do sada nekoliko raznih djelovanja. Prvo je bila Hrvatska poljodjelska banka, drugo je bila Banka za parcelaciju i kolonizaciju, onda je došao vladin zakon o preseljivanju. Svi ovi napori nisu bili ustrajni, niti su bili vodjeni po pravim socialnim radnicima, koji bi se na taj posao dali svim srcem čovjeka, koji radi iz uvjerenja i idealizma za neku stvar. Svi su do sada radili samo iz računa i čim računi nisu donašali željene dobiti, odmah se stvar zabacila bez obzira na njenu idealnu vrijednost.

Tek Dr. Djuro Basariček dolazi kao pravi socialni radnik i kolonizator pun srca i duše za seljaka i njegovu dobrobit. On najprije za vrijeme prvoga svijetskoga rata 1916./17. godine provadja naseljivanje djece iz južne Hrvatske u sjeverne plodne krajeve. Kasnije u daljnjem radu sa »Narodnom Zaštitom« pojedinačno pomaže preseljivanje, proučava taj problem i što je najvažnije oduševljava i odgaja skupinu mladih ljudi Dr. R. Flögl, J. Bašić i druge za rad oko preseljivanja, jer vidi u tome kao apostol jedini lijek protiv biološkoga opadanja i izumiranja Hrvata od gladi i neimaštine na jednoj strani, a na drugoj strani lijek protiv izumiranja naše istočne Hrvatske.

Dr. Basariček je najbolji poznavalac hrvatskoga preseljavanja u razdoblju od 1916. do 1928. godine zato ćemo iznijeti njegove autentične podatke o hrvatskim naseobinama toga vremena u istočnoj Hrvatskoj.*

»Od svršetka svjetskoga rata do 1924.« preselilo se iz Zagorja, Podravine, Prigorja, Gorskoga kotara, Primorja i Like u istočnu Hrvatsku više tisuća porodica. To su samostalne seobe i uz pomoć Dr. Basarička.

Prva su naselja stvorili Gorani i Ličani, koji su tamo išli kao šumski radnici. U Španovici kod Pakraca čitavo je selo naših vrijednih Gorana iz kotara Delničkoga. Oko Broda naseliše se u Stupniku i Oriovcu (Ličani) u Bičkom selu (Gorani i Ličani) i danas se više ne mogu razlikovati od domaćih. Veliko srijemsko selo Mikanovci u dvije trećine je podrijetlom iz okoline Slunja. U Štitaru i Otoku ima Dalmatinaca iz Kninskog i Sinjskog kraja.

Jedna od prvih većih poljodjelskih kolonija bilo je selo Levinovac u kotaru virovitičkom, gdje se naseliše seljaci katolici iz okoline Saborskog u kotaru ogulinskom i iz okolice Karlovca.«

Prigorci, koji žive u čazmanskom kotaru, oko Čazme, Ivanić Kloštar, te Križa, nalaze se u ovim selima: Bosiljevo, Bunjani, Sobočani, Graberje i Predavci. Prigorci naseljeni u ovim selima došli su iz Kašine, Vugrovca, Vidrovca, Zeline, Sv. Ivana Zeline i Bisaga. U novim naseljima rade kao mravi, žive skučeno, ne traže ni ovdje ništa drugo, nego da marljivim radom, štednjom i velikim smislom za unapređenje svoga gospodarstva prožive život čestitih ljudi. Prigorci i ovdje imaju mnogo djece, šalju ih djelomično u obrte, pa postaju u novom kraju pomoćnici i obrtnici.

Kao pravi pioniri u prvo vrijeme svoga preseljenja žive vrlo oskudno i teško. Zadovoljavaju se da u početku stanuju pod drvenim barakama i bore se s velikim neprilikama. Onda se iz godine u godinu polako pridižu, grade si nove kućice, pa gospodarske zgrade. Sade si vinograde i uzgajaju stoku. Tako velikim radom, koji iziskuje stočarstvo i vinogradarstvo

* Basariček Dr. Gj.: Konac jedne laži, Zagreb 1924.

mogu uz malo zemlje, da se mnogo zaposle i vode bolje gospodarstvo i bolji život nego li u starom kraju.*

»Zagorci se kreniše kasnije u većem broju. Pojedinačne manje kolonije nalaze se u Moslavini, u kojoj je već preko trećine pučanstva podrijetlom iz Zagorja i Prigorja, osim toga ima mnogo Zagoraca u kotaru Križevačkom i Čazmanskom oko Vrbovca i Ivanić Kloštra. U te su krajeve Zagorci počeli najprije seliti, jer su im bile bliže njihove domaje, a i po svojem sastavu tla, po brežuljcima i načinu života sjećali su ih na rodjeni kraj.

Jednom zgodom pitao sam Stubičana »kuda sele Vaši?« Idu u dolinu... (mislio je Moslavinu). »A je li im dobro tamo?« Jest... odgovara zadovoljni Stubičanin — imaju bjeloga kruha do novoga.

U posljednje vrijeme t. j. oko 1923. god. sele Zagorci i dalje. Iz kotara Kutinskoga proširili su se u kotar Novski oko Lipovljana i Piljenice. U Pakračkom kotaru ima Klanjčana u Antunovcu, nešto u Gaju i Poljani. U Daruvarskom kotaru krasna je i velika kolonija Stubičana u Dežanovcu. Većina ih imade preko 15 jutra zemlje, a braća Domovići i preko stotine.

Zanimiva je povijest braće Domovića. Oni su ostali sami bez oca s udovom majkom na 4 jutra zemlje u Sv. Martinu pod Okićem. Pametna majka dade ih svakoga izučiti po jedan zanat, samo se jedan isključivo bavio uzgojem marve. Sve po dvojica zajedno su učila jedan zanat i to dva krojača, dva stolara i dva postolara. Po zimi su se bavili zanatom, a ljeti poljodjelstvom. Na brzo prodadoše posjed u Sv. Martinu i spustiše se u dolinu u Stupnik, gdje danas imadu 60 jutara zemlje. Iza toga tri brata odseliše se u istočnu Hrvatsku u kotar Daruvarski u selo zvano Alajoš-pusta, a jedan brat ode u Ameriku.

Kad su Stubičani kupovali Keglevićevo imanje u Ivanovom polju, falilo im je oko dva milijuna novca. Domovići odluče se na djelo i kupe ostatak zemlje i bivši Keglevićev dvor, što ga je sagradio grof Drašković, i tako pomognu Stubičane. Divota je gledati 17 unučadi i unučica majke Domovića, kako se bave po grofovom dvoru, a medju njima starica majka još kršna i zdrava.

Zagoraca i Prigoraca ima osim toga još u Dolnjoj i Gornjoj Vrijeski kotara Daruvarskoga i u selu Alajoš-pusta, u Lipovcu, a i u samom Daruvaru.

Jedna od najkrasnijih naseljeničkih kolonija je naseobina koju je osnovao i proveo pok. Juro Valečić. Ona je pet minuta od željezničke postaje Veliki Bastaji na pruzi Daruvar—Suhopolje. To je novo hrvatsko selo Velika Maslenjača. U novo sagradjenim, crijepom pokrivenim kućicama bijele se čiste košulje hrvatskih seljaka većinom Prigoraca iz kotara Jaskanskoga. Kolovodja im je bio starina pok. Jure Valečić, poštenjačina, čovjek razuman, trijezan i smiren. On je čitavu koloniju sastavio. Koloniste naselio njih oko 150 duša. I sam je prodao svoj posjed u Sv. Mariji pod Okićem i kupio u novom kraju preko stotinu jutara zemlje. U svim stvarima on je kolonistima kao dobar otac i savjetom i uputom, a i opomenom savjetovao. Nije njima trebalo suda kad su si djelili kupljeni veleposjed. Kad su od vlastelinstva preuzeli sve zgrade i sav inventar, orudje i blago, trebalo je sve to podjeliti, koloniste nastaniti i prvo vrijeme pače zajednički obradjivati zemlju. Sve je to učinio Juro Valečić bez buke, bez uvrijeda i bez žalbe. I gle, kroz to vrijeme

nije medju članovima nove naseobine došlo čak ni do uvrede. Kroz tri godine nitko od kolonista nije se pritužio ni sudu ni kotaru.

Ali zato je Juro Valečić osnovao mladeži pjevačko i tamburaško društvo, svi se bave čitanjem novina i knjiga, a svaku gotovo večer skupi se čitavo selo na razgovor u kući Jure Valečića gdje se dogovaraju, što će se sutra dan raditi, riješe sve tekuće poslove, pomole se Bogu i odmaraju se uz pjesmu i tamburu nakon što su čitavi dan trudno radili. Tko je bar jednom prisustvovao takovom sastanku, morao se uvjeriti, kako je velika i duboka kršćanska kultura našega seljaka. Ova kolonija je uspjela poglavito zbog toga, što je kolovodja bio pošten čovjek, u kojega su imali svi povjerenje i koji je bio pravedan prema svima.

Poslije Valečićevog odlaska u Daruvar mnogo se Prigoraca iz kotara Jaskanskoga naselilo oko Daruvara, na Alajoš-pusti kraj Dežanovca u Badljevini kotara Pakračkoga, oko Punice u Virovitičkom kotaru, a 1924 u posljednje vrijeme mnogi sele u Požeški kotar. Jedna je lijepa njihova naseobina na cesti izmedju Sibinja i Broda.

Ličana ima svuda i kao činovnika, kao zanatlija, nižih privatnih činovnika i rudara, a ponajviše kao poljodjelaca. Izgleda da je više Ličana u istočnoj Hrvatskoj nego li u Lici. Veće su naseobine Ličko selo kraj Petrova polja, Bjelevina kraj Orahovice, Stupnik, Podvinje, Drenovci kraj Broda itd. Turopoljaca ima nešto u daruvarskom kraju i oko Našica, no oni se dosta malo kreću, poglavito zbog toga, jer im je žao ostaviti njihovo plemićko pravo na šume, plemenitih sučija turopoljskih. Seljaci Samoborskoga kotara osnovali su lijepu naseobinu na pustari Lipik kraj Slatine.

Krašičani i seljaci iz blizine Žumberka i Karlovca počeli su se seliti od 1925 godine. U selu Hrastovcu udalo se mnogo seljakinja iz toga kraja za tamošnje naseljene seljake Podravce i to zbog toga što nose miraz u novcu, a novi naseljenici su uvijek u nuždi za novac.

Primorci i Gorani dosta se rijetko sele kao poljodjelci. Poljodjelskih naseljenika Primoraca i Gorana ima nešto u Požeškom kotaru oko Pleternice (Bribirci iz Primorja, Ravnogorci iz Gorskog kotara) u Bokšić lugu kraj Našica i pojedinačno po drugim selima. Primorci, Gorani i Imoćani izvrsni su u krajevima kolonizacije kao mali trgovčići, gostioničari, mali poduzetnici. U tim poslovima nadkrilili su Židove.

Tko u Posavini ne pozna raznih Klepaca, Vršaca, Štimaca, Krmpotića, Kriškovića, Kneza, Molnara i drugih, koji su ta sela prošli najprije kao kućarci s torbom na ledjima, a poslije si otvorili male dućančiće, a zatim sve veće i veće trgovine.

Promatrajući naseobine naših seljaka kroz posljednjih pet, šest godina kaže Dr. Gjuro Basariček uvjerio sam se, da one mogu uspjeti samo onda, ako je onaj, koji ih osniva čovjek pošten i pravedan. Čim osjete, da ih hoće prevariti i obogatiti se na njihov račun, odmah njegov ugled pada, i on nema više one moći i upliva, koji je potreban da bude medju prvima.

Sposobnosti hrvatskih naseljenika. Dr. Basariček promatrajući seljake preseljenike veli ovo: »Ne može se reći koji kraj preguste naseljenosti daje bolju kvalitetu kolonista. Dok je Ličanin otporan i energičan, tvrd i ustrajan kao kamen, koji ga je rodio, on je naučan više na teške poslove oko razbijanja klada i kamena, nego na laglji seljački posao. Podravac ga nadkriljuje marljivošću i štedljivošću,

te vještinom u gospodarstvu, osobito u marvogojstvu. Zagorac iako je naoko plašljiv i nekako stisnut, vrlo je lukav i prilagodljiv, što mu je ostalo još od vremena, kad se morao pretvarati pred grofom, svojim feudalnim gospodarom. Dalmatinci su slični Ličanima, samo još bistriji, otvoreniji i poduzetniji. Primorce pak ne može nitko natkriliti u tvrdoglavosti. Oni su isto tako energični kako su spretni i vješti. Svi ti naši naseljenici imaju jednu sposobnost, da se kao mačka dočekaju na ruke kad padaju. Ja ne znam ni jednoga slučaja od 1920.—1924., da bi koji naseljenik propao. Dogadja se da u novoj naseobini, koji prodaje zemlju, ali to je zato, što nadje još bolju ili jeftiniju i otide u drugi kraj.«

Ing. VIKTOR HORVAT

BIT I SVRHA GOSPODARSTVA NEKAD I DANAS

Rat je otac svih stvari; to vrijedi i za područje gospodarstva. Pred svjetski rat od 1914.—1918. ljudi su kako svuda u svijetu, tako i u Njemačkoj, shvaćali, neka gospodarstvo ide svojim tokom po »gvozdenim zakonima prirode«. Tada je u svjetskome ratu ovo shvaćanje doživjelo svoj prvi potres, jer gospodarstvo nije nigdje bilo prepušteno svojim gvozdenim prirodnim zakonima, nego je bilo vrlo realno stavljeno u službu rata. Od toga vremena datiraju — najprije kod sasvim malog broja ljudi — nove misli o gospodarstvu kao gospodarstvu naroda; dakako, ono se tada nije odmah provelo. Naprotiv, kao sve revolucionarno i novo u svijetu, i ovo se novo gospodarsko shvaćanje najprije moralo boriti, dok se nijesu političkom pobjedom nacionalsocijalizma provele i ove nove misli o gospodarstvu.

Svijet se nalazi ponovno u ratu; daleko više nego tada danas se vodi borba nazora na svijet, a ne samo borba različnih shvaćanja o biti i svrsi gospodarstva i različnih gospodarskih shvaćanja, koja na njima počivaju. Shvaćanje o b i t i i s a d r ž a j u gospodarstva ostaje isto, da li se narod nalazi u ratu ili miru; gospodarstvo mora uvijek služiti narodu. Naprotiv se mijenja c i l j i organizacija gospodarstva. Ukoliko ima razlike, ona je u tome, vodi li se gospodarska politika u ratu ili miru. U pitanju metoda i ciljeva upravljanog gospodarstva mora se zato razlikovati stanje rata i stanje mira.

Ljudski je duh stavaralac povijesti i gospodarskih oblika. Ova rečenica nije uvijek imala općenitu vrijednost; a nekad se upravo u gospodarskoj politici pretežno zastupalo gledište, da ljudski duh ne oblikuje povijest, a posebice gospodarstvo, nego da poviješću, a osobito gospodarstvom, vladaju i upravljaju anonimne snage, prema kojima je čovjek bespomoćan, kao odprilike pred kugom ili potresom. Zbog ovog shvaćanja smatrao se nekad porast i pad konjunkture kao nešto neizbježivo, kao neka sudbina, kojoj se čovjek nije mogao odhrvati. Mi danas ovo shvaćanje strogo odklanjamo: održati se unatoč svima silama! — to je danas geslo. Kao što je čovjek naučio, da ukroti prirodne sile i stavi ih u svoju službu, isto je tako u položaju, da po svojoj volji oblikuje gospodarstvo i njime upravlja.

I. Oblici države i oblici gospodarstva

Da je to tako, pokazuje nam pogled u povijest. gospodarstva. Pri tom se da izvući konstatacija, da svako vrijeme ima takav gospodarski oblik, koji odgovara njegovu životu. U prijašnjem vremenu nalazimo patrijarhalno kućno gospodarstvo, u srednjem vijeku takav gospodarski poredak, koji je prije svega u obrtu i trgovini odgovarao tadanjoj situaciji, zatim u kasnijim vremenima gospodarstvo podjele rada u znaku slobode obrta, koja je donijela vijek stroja, industrijalizacije i svjetske trgovine. Sada se nalazimo na pragu novog razdoblja, pa nam je stalo do toga, da za to razdoblje nadjemo prikladan oblik i na gospodarskom području.

Misao, da ljudski duh sebi stvara prikladni gospodarski oblik, nije uvijek, kao što smo rekli, priznata ispravnom. Vrijeme, koje se nalazi iza nas, mislilo je drukčije; a ipak je ova misao točna. Političkom vijeku absolutizma odgovarao je u gospodarstvu merkantilizam. Merkantilizam nije bio neki odredjeni naučni sustav, nego sveukupna suma iskustava i oblika, koje je u praksi primjenjivalo tadanje državno vodstvo. Njegov je glavni cilj bio stvaranje povoljne trgovinske bilance. »Veći izvoz nego uvoz«, tako je glasilo geslo. Smatrala se bogatom ona zemlja, koja je najviše raspolagala plemenitim kovinama. Za ovu su se svrhu iskorišćivali nerentabilni rudnici. Zatim se težilo za izgradnjom vlastitog veleobrta, a trgovina i zanat su se radovali osobitoj koristi. Sve su to ciljevi, koji imaju stanovitu srodnost s današnjim c i l j e v i m a, iako je danas duhovno raspoloženje sasvim drugo. Da se može jeftino proizvoditi, vodila se briga o jeftinoj radnoj snazi te je radi toga merkantilistička država težila za tim, da održava što nižim trošak života, to jest, da vodi brigu prije svega o niskim cijenama za sveukupne životne namirnice. Za najvažnije životne namirnice bile su već tada ustanovljene najviše cijene, a isto su tako objavljene odredbe o kakvoći i težini stanovitih životnih namirnica. Vještom trgovačkom politikom težio je merkantilizam, da podupire ova unutarnja nastojanja. Izvoz je sirovina po mogućnosti bio ometan, izvoz se gotovo robe naprotiv promicao. Tako je naprimjer Friedrich Veliki zabranio izvoz ovčje vune pod prijetnjom tjelesnih kazni. U istome smislu osnivane su kolonije i stvarana trgovačka društva za njihovo iskorišćivanje.

Iza merkantilizma slijedio je tako zvani fiziokratizam. On je bio samo prelazna pojava i reakcija na prijašnje, donekle preveliko promicanje trgovine i obrta. Fiziokrati su naučavali, da je zemlja jedini izvor bogatstva i da sve ostalo ima značajku pomoćnog obrta.

Političkom vijeku prosvjetiteljstva i političkog liberalizma, koji je na tome počivao, odgovaralo je vrijeme gospodarskog liberalizma. Prosvjetiteljstvo je bilo razorilo univerzalistički svjetovni nazor i svojim novim načelima: »Sloboda, jednakost, bratstvo« pomaklo je u prvi plan mišljenja ličnost pojedinca i njegov vlastiti ja. Gospodarski je to bio vijek stroja i velikih odkrića i izuma. Sve novija i novija tržišta otvarala su se svjetskom gospodarstvu, koje se neprekidno razvijalo. Individuum kao takav stajao je u središtu stvari. Da je svatko što odlučnije zapazio svoju vlastitu prednost, to bi — tako se još sada vjeruje u stanovitim državama — dovelo do općeg blagostanja. Tada je dakle glasilo načelo: vlastitom korišću do opće koristi. Da se ne nametnu nikakvi okovi sve

većem zaposlivanju, država je sve više prepuštala gospodarski život samome sebi. Porezi i ostali državni zahvati otvoreno su se bili smatrali kao ometanje gospodarskog organizma, koji se odvija sam od sebe. Provodilo se uklanjanje svih pravnih i političkih ograničenja kako unutar pojedinih zemalja tako i u prometu zemalja medju sobom. Cilj je bio slobodna trgovina.

II. Posljedice liberalističkog shvaćanja i stav Drugoga Reicha

Ne može se osporavati, da je vrijeme gospodarskog liberalizma bilo povezano sa sjajnim gospodarskim poletom i upravo fantastičnim razvojem stanovitih grana gospodarstva. Ali je naličje ove sjajne fasade bilo takovo, da su individualističku slobodu zloupotrebljavali nosioci kapitala, a savezno s time sve veći utjecaj židovstva ne samo u gospodarstvu, nego i u svima granama narodnoga života, što je dovelo do jake podivljalosti u moralu i narodnim snagama. Došlo je do poznatih degeneracija na političkom, a osobito na društvovnom području.

Onaj, tko je podnosio patnje u ovom gospodarskom uredjaju, bio je uglavnom radnik. Svakako je i poduzetnik i trgovac osjetio porast i pad konjunkture u svojim kolebljivim prihodima. Ali on nije kao radnik letio na ulicu od danas na sutra, gdje se suočio s velikom bijedom.

Stoga nije nikakvo čudo, što se kao reakcija na ovu »nacionalnu ekonomiju za poduzetnike« pojavila nova nauka, naime medjunarodno nastrojeni socijalizam. Pojedine podvrsti socijalizma ovdje nas ne zanimaju. Na kraju krajeva uspjelo je samo marksističkom socijalizmu doći do većeg značenja. Njega je osnovao židov Karl Marx. Marx u pravom smislu riječi nije bio nikakav stvaralački mislilac. Njegov se rad sastojao u tome, da iz nauka francuskoga socijalizma i engleskoga liberalizma izabere ono, što mu treba, i preinači u smislu svoje misaone zgrade. On je naučavao, da poduzetnik uvijek jedan dio vrijednosti, koji je radnik stvorio, zadržava i kao profit trpa u svoj džep. Marx je stvorio tako zvanu teoriju izrabljivanja. Na tome je zasnovao svoj zahtjev, da se — po potrebi i silom — posebničko vlasništvo mora ukloniti. Razred protiv razreda mora se boriti, da se konačno provede diktatura proletarijata. Marx je dalje naučavao, da će uvijek postojati nezaposleni; oni su zato tu, da u svako vrijeme mogu zadovoljiti potrebu za radnicima iz ovih »veleobrtničkih pričuvnih armeja«. Slijedilo je osnivanje socijalno-demokratske stranke, koja je političkim sredstvima nastojala ostvariti gospodarske ideologije Karla Marxa.

U Njemačkoj je tada došlo, isto tako kao i u ostalim zemljama, do rascjepa naroda u pojedine razrede. Poduzetnik i radnik bili su jedan prema drugom u oporom odnosu, oba pod utjecajem nauka, koje su u svome početku polazile od zajedničkog izvora. Kapitalizam i marksistički socijalizam bili su na kraju krajeva izvodi materijalističkog shvaćanja povijesti, koje je Marx zasnovao. To je shvaćanje tvrdilo, da čitava povijest svijeta nije ništa drugo nego medjusobna borba različitih razreda.

Drugi Reich bio je prema ovome razvoju prilično nemoćan. On je propustio svoju dužnost, da vodi radnike i nije uopće — ili s nedovoljnim sredstvima — zahvatio kako u duhovno tako i materijalno područje ove borbe. Država nije davala radniku njegovo pravo, nego mu je davala milostinju; tako je najveći dio radnika najmanje bio osjećao društvovno zakonodavstvo Drugoga Reicha.

III. Velika kriza od 1930./33. godine i borba Trećega Reicha protiv nje.

Tada nije došlo do katastrofalnog zaoštrenja, jer nikad nije postojala ozbiljna, sveuništavajuća kriza. U tadanjem vremenu nikad nijesmo doživjeli takve krize kao veliku krizu od 1930. do 1933. godine. Radnici su poslije stanovita vremena uvijek dolazili do kruha. U tadanjem vremenu može se u gospodarstvu pojedinih naroda kao i u svijetu zapaziti stanoviti konjunkturni ritam u takvoj mjeri, da je poslije nekog vremena gospodarskog poleta slijedio pad. Ova pojava, koja se činjenično da utvrditi, tumačila je nauku o konjunkturi u tome smislu, da se ovdje radi o razvoju, koji se obavlja stanovitim odnosom izmedju proizvodnje i potrebe, uštede i potrošnje. Konjunktura je bila povoljna, kad su proizvodnja i potrošnja stajale bliže jedna drugoj. Tada je iznenada zaostala potrošnja iza proizvodnje. To je bio, tako se zaključivalo, znak, da je postojalo previše proizvodnih sredstava. Proizvodnja se više nije isplatila i zato je padala. Tada je došlo do obustave rada u tvornicama, do odpusta radnika i t. d., i to tako dugo, dok se opet nije pokazao novi polet.

Tako je ova kriza sve dotle imala takav razvoj, dok nije došla velika kriza. Ova se kriza nije zaustavila u završnoj točki normalnoga pada, nego je išla sve dalje daleko ispod uobičajene depresije.

Ova se pojava objašnjavala time, da sada nedostaju osim političkih i duhovnih smetnja, koje je ona prouzročila, pričuve investicija u obliku kolonija, neodkrivenih zemlja i odkrića, koja oblikuju svijet. Neki su smatrali odgovornim za ovu veliku krizu i krivu podjelu zlata. Možda je to bila i sama posljedica manjkajućeg povjerenja, koja je do toga dovela, da se više nitko nije usudio investirati, nego je svoj novac radije držao u čarapi. Većina je socijalista naučavala, da je u borbi protiv ove krize svrsishodno pojačati kupovnu moć većim nadnicama. Kad bi radnici i namještenici više zaradjivali, mogli bi više kupovati te bi to pokrenulo sveukupno gospodarstvo. Ali je izostao uspjeh unatoč svima ovim nastojanjima i prijedlozima.

U ovoj se situaciji morao nacionalsocijalizam, kad je došao na vlast, prihvatiti posla. — Kad kuća gori, tada se ne smije dugo razmišljati o uzroku i razvoju požara, nego čovjek hvata najbliže vedro za gašenje i pokušava ugasiti požar. Tek poslije može doći institut za sprečavanje požara i zaštitu od groma i teoretski objašnjavati uzrok postanka i tok požara.

Nacionalsocijalizam je radio tako, da je poticao djelatnost investicija. On nije dakle pustio, da u narod prostruji kupovna moć neposrednim putem, nego samo posrednim. Značajno je pri tom već ime »četvrtgodišnjeg plana« (najprije četvrtgodišnji plan za pribavljanje rada), koji je objavio cjelokupno preustrojstvo u gospodarskom mišljenju. Po njemu na gospodarstvo se ne će drukčije gledati nego kao na veliki aparat, koji se da upravljati ljudskim duhom po odredjenom planu. Nije bilo vremena za razvijanje neke teorije. Führer je tada izjavio: Ne postoji kao dogma neko socijalizirano gospodarstvo, ni neko slobodno gospodarstvo, nego postoji samo obvezatno gospodarstvo, to jest gospodarstvo, koje u cjelini zapada zadaća, da stvori narodu najviše i najbolje uvjete za život.

Situacija je tada bila ovakova: na jednoj su strani stajali radnici, koji su htjeli rado raditi; postojali su pogoni, koji su ih htjeli zaposliti;

a postojale su i sirovine, koje su se mogle preraditi. S druge strane postojao je ogroman broj potrošača, koji bi rado bolje živjeli nego do sada, to jest rado su htjeli nešto više trošiti. Umjetnost je bila u tome, da ove gospodarske pričuve odgovaraju jedna drugoj u obliku radnik snaga, mirujućih pogona i sirovina. Sredstvo za to bio je novac. Novac, koji je prvobitno služio samo olakšanju izmjene, jest tvar, koja krije u sebi ogromne mogućnosti, koje još nijesu sasvim istražene. U svojoj primjeni na gospodarstvo to djeluje kao neki otrovi. Radi se o tome, da se nadje prava doza, da se tijelo gospodarstva učini zdravim. Zahvati li liječnik pri liječenju bolesnika u pravu dozu, pogoršava se stanje bolesnika ili ovaj čak umire. Isto takovo djelovanje ima i novac, koji predstavlja tako reći pogonsko tvorivo, koje tjera motor gospodarstva.

Motor njemačkog gospodarstva je krenuo. Mnogo je tome doprinijelo povjerenje, koje je najveći dio naroda imao od početka u državno gospodarsko vodstvo i koje je svakome davalo hrabrosti, da svoj ustajali kapital pretvori u stvaralačke vrijednosti. Kamo to vodi, kad ne postoji ovo povjerenje, vidimo u Americi. Roosevelt je najprije tamo oborio vrijednost dolara, da na ovaj način smanji vrijednost novca i time dovede do porasta cijena. On je predpostavljao, da bi tada porast cijena pokrenuo konjunkturu suglasno naukama liberalizma. Ali se razočarao u svome očekivanju. Poslije proteklog kratkog oporavljenja u Americi je nezaposlenost postala trajnim gostom.

U tome nijesu ništa promijenile Rooseveltove umjetnosti financiranja. On je bogatu Ameriku bacio u dugove, koji nijesu bili do tada poznati u njezinoj povijesti. Usprkos tome nije mu uspjelo, da ukloni avet nezaposlenosti. Ovdje se pokazuje ispravnim temeljno načelo, da se medju sobom moraju podudarati oblik države i oblik gopodarstva. Nije moguće gospodarski vladati autoratativno, a politički parlamentarno. Amerika nije uspjela sa svojim planovima konjunkture, jer se tamo ne podudaraju oblik gospodarstva i oblik države. Roosevlet, koji se na političkom području tako žestoko bori protiv Trećeg Reicha, rado bi htio nasljedovati njegove metode na gospodarskom području.

IV. Duhovne osnove njemačkog gospodarstva

To, što nije uspjelo Roosveltu, svakako je stvorila Njemačka: U Njemačkoj ne postoji nikakva nezaposlenost, nego naprotiv izraziti manjak radnika. Pošto je njemačko gospodarstvo stavljeno u pogon, moglo bi se pomišljati, da se u pojedinostima istraže uzroci ovoga funkcioniranja i u isto vrijeme ustanove temeljni pravci, po kojima bi se trebalo kretati u budućnosti. Skok u vodu bio je smjelo izveden, i pokazalo se, da je skakač vrlo dobro shvatio, kako da se pokreće u vodi.

Pri naknadnom proučavanju pokazuje se sada, da je ovim djelom popraćena revolucija u svjetskom gospodarstvu, kakva nikada nije prije postojala i koja se ne bi smjela tako lako vraćati natrag. Kako izgledaju ovi duhovni temelji današnjeg gospodarskog zbivanja?

Činjenica, da je država u godini 1933. zahvatila na ovaj način, nužno se isključila predočba, da je gospodarstvo organizam, koji se sam od sebe kreće i sam od sebe regulira. Da je nacionalsocijalizam bio stao na ovo gledište, ne bi bio zahvatio u gospodarstvo. Ali u trenutku, kad se država aktivno umiješala u gospodarstvo, bila je slomljena glavna

oštrica liberalističke gospodarske doktrine. Ovo je bio prvi razlaz s naukom materijalističkog poimanja povijesti i odraz vjere u stvaralačku moć ljudskoga duha.

Državni zahvat od godine 1933. bio je dalje posljedica načela, da politika zapovijeda gospodarstvu, a ne obratno. Prema klasičnoj nauci gospodarstvo se najbolje razvijalo onda, kad su se država i politika suzdržavale od zahvata. Postavljanja zadaća politikom klasična nauka nije poznavala. Dakako već je na početku devetnaestog stoljeća veliki protivnik engleskih liberalista Friedrich List, osnivač njemačkog carinskog saveza, postavio načelo, da se ekonomski život podredi političko nacionalnoj svrsi. Ali List svoje misli u ovome pogledu nije mogao provesti, država se stvarno držala — što je više mogla — daleko od zahvata u gospodarstvo. Dakako praksa je i tada izgledala djelomično drukčijom. Spomenimo samo francuske zajmove Rusiji, koji su služili izrazito političkoj svrsi, a prije svega spomenimo podredjenje gospodarstva političkim odnosima za vrijeme svjetskog rata. Nacionalsocijalizam je konačno uklonio načelo o prvenstvu gospodarstva. On je naučavao, da su gospodarstva samo jedna strana narodnoga života kao i ostale strane, i da se prije svega gospodarstvo ima podrediti ciljevima, koje mu postavlja država.

Nacionalsocijalizam je u središte misli postavio na svim područjima njemački narod u njegovu vječnom značenju. Što je na dobro njemačkom narodu, na dobro je konačno i svakom pojedinom sunarodnjaku, iako on u pojedinostima ne uvidja zašto upravo njega pogadja izvlaštenje, pozivanje na vojničku dužnost, u radnu ili gospodarsku dužnost, ili obveza ostalim djelatnostima zajednice. Liberalizam je bio naučavao: vlastitom koristi do opće koristi. Kamo je vodila ova nauka, jasno se pokazalo. Marksizam je propovijedao borbu razreda protiv razreda, htio je najviše sreću jednog uskog ograničenog sloja: diktaturu proletarijata. Istom je nacionalsocijalizam pokazao, da pojedinac, po sebi nije ništa, nego da je on sve samo na podlozi zajednice. Kao što je nacionalsocijalizam istaknuo misao zajednice u obitelji, u rodbini, tako i tu sudjeluje, da u gospodarstvu provede misao zajednice, i to gradeći na misli o zajednici poduzeća. Zato danas više ne govorimo o poslodavcima i posloprimcima, nego o vodji poduzeća i njegovu radništvu. Vodja poduzeća sam za sebe nije ništa, a radništvo bez vodje poduzeća je trup bez glave. Tek je zajednica obiju realna stvarnost.

Kako se pojmom zajednice može promijeniti spoznaja o biti i zadaćama neke grane gospodarstva, evo jednog primjera: osiguranje. Kad je prije netko plaćao premije osiguravajućem društvu, ovaj se proces smatrao svasvim trgovački. Dotični je čovjek kupio za svoj novac »robu« — zaštitno osiguranje. Cilj je osiguravajućeg društva bio u tome, da za sebe izvuče što veći dobitak. Po nacionalsocijalističkom shvaćanju osiguranjem vlada misao o zajednici opasnosti. Svi su osiguranici članovi ove zajednice i plaćaju joj doprinose. Od ovih doprinosa pomaže se pojedinog člana zajednice, koji je dospio u nuždu, kad je to potrebno. Tako se u osiguraničkom priradu jedan zauzima za drugoga.

Ocjena vrijednosti u zajednici ne znači podpuno osporavanje vrijednosit ličnosti. Naprotiv nacionalsocijalizam osobni trud vrlo visoko cijeni. Marksizam je propoviedao nauku o jednakosti svega onoga, što ima ljudski oblik. On je naučavao, da bi čovjek nordijske rase, crnac

i Mongol bili sasvim jednaki u svojim naklonostima i da je samo okolina i sredina ono, što čovjeka podiže. Naprotiv uči nacionalsocijalizam da ljudi nijesu jednaki. Osim razlika rase postoje opet i unutar rase znatne razlike. Ne može svatko biti vodja; jedan je sposoban za duhovnog radnika, drugi za ručnog radnika. Jedan ima dar, da vodi ljude, drugi ne raspolaže ovom osebinom. Zadaća je smišljeno izgradjenog gospodarstva, da svakome čovjeku da mogućnost za razvoj njegovih osobnih sposobnosti, da ga stavi na pravo mjesto. Svi njemački sunarodnjaci trebaju imati za život jednake uvjete starta, pri tom trebaju ostati po strani prednosti staleža, rodjenja i svagdašnjeg gospodarskog položaja roditelja. Kao što nacionalsocijalizam svakome dodjeljuje njegovo mjesto unutar čitave narodne zajednice, on tako čini i u gospodarskom životu. Teži se za što življom utakmicom u poslu. Prema riječi predsjednika kartela akademije za njemačko pravo, državnog savjetnika prof. dra. Lehnicha, radi se na tome, da se potraže zakonski temelji, kojima će njemačko gospodarstvo biti tako uredjeno, da se izbjegnu s jedne strane prestanak zanimanja za nabavu, a s druge strane opet neograničena proizvodnja, i tako stvore isti životni uvjeti za sve strane, koje su zainteresirane u gospodarskom životu.

U ovoj zajednici svaki sunarodnjak ima pravo na rad. Ovo pravo na rad postalo je glavni pravac nove misli o gospodarstvu. Ne stvara kapital rad, nego rad stvara potrebni kapital. Time je još jednom svladan dobar dio marksističke nauke, a osobito nauka Karla Marxa o veleobrtnoj pričuvnoj armeji. Nauci o višku vrijednosti i profitu suprotstavljena je misao gospodarski opravdane cijene.

Tako se trenutno nalazimo usred borbe duhova i usred borbe za oblikovanje budućeg njemačkog gospodarstva. Sve, što se oko nas u ovome smislu zbiva, mora se tako shvatiti. Trenutno još ne postoji nikakva gospodarsko-znanstvena nauka, koja u općem pregledu obuhvaća na gospodarskom području sve ove nacionalsocijalističke temeljne pojmove i poglede. Ali je takva nova nauka potrebna, da se nadmaši prijašnja liberalistička nauka u svojim obim tumačenjima kapitalizmu i marksizmu. Kao što je cehovski majstor srednjega vijeka mogao razumjeti s pomoću cehovskih načela radjanje vijeka veleobrta, danas može svatko s pomoću starih kapitalističkih ili marksističkih naočala razumjeti novo vrijeme.

V. Svrha gospodarstva

Na ovim duhovnim temeljima izgradjuje nacionalsocijalističko vodstvo svoje ciljeve. Ove su nove misli i ideje temeljna osnova, koja omogućuje ostvarenje postavljenih ciljeva. Kakvi su sada ovi ciljevi?

Prema vanjskom svijetu najprije je trebalo izvojevati gospodarsku i političku nezavisnost, da se prije svega u svakom slučaju osigura uvoz živežnih namirnica i sirovina od životne važnosti. — Spomenimo uzgred, da je već filozof Fichte u svojoj knjizi »Zatvorena trgovačka država« tražio izoliranost od inozemstva u probitku gospodarske i političke nezavisnosti. — Cilj nezavisnosti rezultirao je nužno iz našeg općeg gospodarskog i političkog položaja; a prije svega zbog našeg vrlo visokog zaduženja kapitala u inozemstvu u visini od preko 20 milijarda maraka. Manipulacijom ovoga kapitala moglo nam je inozemstvo u svako vrijeme nametnuti svoju volju. Mi smo to vidjeli godine 1931., kad je počelo obustavljati navjeru i time je pripremilo gospodarski slom najprije u

Austriji, a kasnije i u Njemačkoj. Ovim političkim navjerama držalo je inozemstvo njemačku sudbinu u svojim rukama.

U vanjsko političke ciljeve spadalo je ponovno osposobljenje za obranu, to jest upodpuniti naoružanje njemačkog naroda imajući na umu načelo: »Sloboda je važnija od kruha, jer bez nje kruha i nema«. Njemački gospodarski aparat uposlio se u najvećoj mjeri za svrhe upodpune naoružanja. K tome su došle još i zadaće 4-godišnjeg plana i javnih gradnja. To su bile glavne točke državnih investicija. S investicijom ogromnih kapitala — za samo naoružanje trebala je, prema izjavi Führera, svota od 90 milijardi maraka — u pitanjima nadopune oružanja, 4-godišnjeg plana i javnih gradnja ubijene su na taj način dvije muhe jednim udarcem. U prvom je redu čitavo gospodarstvo oživjelo, a istodobno su postignuti i postavljeni vanjsko politički ciljevi. Ako se pravo uzme, trebali smo biti veseli, da nas je izvršenje ovih vanjsko političkih ciljeva zateklo u času, kad je bilo dovoljno gospodarskih pričuva u obliku radne snage, proizvodnih uredjaja i sirovine. Da se izvršenje ovih velikih zadaća zbilo u vrijeme podpunog zaposlenja proizvodnje, bilo bi nas to stajalo mnogo skuplje. Dakle s ovako uredjenim gospodarstvom stupili smo u ovaj rat, u kojem se ide za tim, da Njemačka jednom za uvijek zauzme svoje mjesto i životni prostor pod suncem.

Prema unutra znači mirovni cilj: uklanjanje siromaštva njemačkog naroda, podizanje životnog standarta daleko iznad najosnovnijih potreba. Dok je njemački proizvodni sveukupni aparat u najvećoj mjeri zaposlen izvršenjem tih vanjsko-političkih, a sada i ratnih ciljeva, podizanje je životne razine ili nemoguće ili samo vrlo ograničeno, i upravo je u tome zadaća povjerenika za cijene, da kod ovog napona sveukupnog proizvodnog aparata probitci širokih slojeva u pitanju opskrbe nužnim potrebama ne budu okrnjeni. Ipak je na tome području učinjeno već mnogo. Uvrštenje sedam milijuna besposlenih u proizvodni proces podiglo je njihovu kupovnu snagu, a time i njihovu životnu razinu, a isto tako usprkos sveopće parole zaustavljanja cijena ipak su se stalno iako polako, podizale plaće i dnevnice kao i ostali uvjeti (plaćeni dopust i tako dalje). Prije svega spomena je vrijedno podizanje životne razine pomoću velikih općih društvovnih ustanova, pogotovo postrojbom »Kraft durch Freude«.

WILHELM RENTROP i HANSGEORG KAYSER

Iz knjige »Europäische Preispolitik«; C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München und Berlin 1941.

Razmotrivši brojitbene podatke, lahko ćemo se osvjedočiti, da se i u mirno doba Europa nije mogla sama od sebe prehranjivati, nego je bila upućena na uvoz, i to znatnih količina, raznovrstnih potrošnih dobara iz svih krajeva svijeta, no najviše iz dalekih prekomorskih zemalja. Danas je medutim uslijed nesigurnosti prekomorskog saobraćaja te pomanjkanja razpoloživih prevoznih sredstava, najintenzivnijeg podmorničkog djelovanja i blokade izključena mogućnost uvoza i najmanjih količina bilo kakovih proizvoda iz tih zemalja u Europu, i ako će i ove godine kao i prošlih godina prekomorske zemlje imati n. pr. znatne žetvene viškove.

Imajući to pred očima, europske države računale su, da će sé i ove godine morati same obskrbljivati. Stoga je cijelaEuropa tokom prošle i ove godine stajala u znaku »bitke za proizvodnju«, koja je zaista predstavljala »unutarnju frontu rata«, u kojoj je učestvovalo sve ono, što nije u prvoj borbenoj liniji.

I Hrvatska kao teritorijalni dio nove Europe i njezin politički sudionik, morala je usvojiti ovo ratno načelo i što je moguće više osloboditi se od uvoza; drugim riječima, trebala je do najvećeg stupnja razviti svoju vlastitu proizvodnju.

Razpadom bivše Jugoslavije odpalo je na Nezavisnu državu Hrvatsku 39,2% površina zasijanih kukuruzom, 30% pšenicom, 42,9% ječmom, 25,9% s raži, 47,5% zobi, kako se to vidi iz trogodišnjeg prosjeka za 1937-38-39. god. Odnosno na oranice je odpalo 39,0%, vrtove 39,0%, livade 48,0% i pašnjake 36,3% od odnosnih površina u bivšoj Jugoslaviji.

Ne trebamo ni spominjati kakovo smo stanje zatekli odmah nakon sloma Jugoslavije. Za vrijeme te bivše države veliki dio prikladne površine, uslied stalnih pozivanja ljudi na vojnu dužnost, te uzimanja stoke za potrebe vojske, nije mogao biti obrađen. Vihor revolucije, koji je prohujao Hrvatskom i nakon toga učestali nemiri, kao i ostale posljedice kratkotrajnog rata na našem području, bile su dovoljne, da našu proizvodjnu smanje, pa time i prehranu naroda dovedu u teški položaj.

Usporedimo li naše žetvene prinose s onima, koji se prostizavaju naprimjer u Njemačkoj, Nizozemskoj, Danskoj, Češko-Moravskom protektoratu i t. d. — u normalnim godinama — začudit ćemo se kako su prema njima naši maleni. Iako spomenute zemlje leže mnogo sjevernije od nas, iako kod njih proljeće nastupa mnogo kasnije, a jesen i oštra zima mnogo ranije, ipak su njihovi prinosi po pojedinici površine raznih prehranbenih sredstava za 30 do 40, pa i 50% viši nego li kod nas. Iako je utjecaj tog klimatskog faktora važan, a nekad i najvažniji, njegove se nepovoljne posljedice ipak dadu ublažiti utjecajem drugih faktora, kojima razpolaže i izključivo gospodari sam čovjek. Posljedice goreg zemljopisnog položaja i slabijih klimatskih prilika uklanjuju se boljom obradbom tla, boljim sjemenom, upotrebom znatnijih količina umjetnih gnojiva i nizom drugih mjera, koje dovode dotle, da se u tim naprednim zemljama proizvodi znatno više po jedinici površine nego li kod nas. Doduše, ti su uspjesi plod dugogodišnjeg sustavnog rada, i to ne samo u užem gospodarskom smislu, nego i prosvjetnom, jer je viši kulturni nivo seljačtva bitan uvjet za bolju obradu tla i svrsishodniju upotrebu svih ostalih sredstava u cilju povećanja prosječnog i ukupnog prinosa prehranbenih sredstava.

Dovoljno su samo te obće napomene, pa da sami stvorimo sliku, kolike su naše mogućnosti — u postojećim prilikama — gledom na prehranu vojske i ostalog pučanstva.

Uslijed svih tih okolnosti, koje su tu ukratko opisane, cjelokupna naša prehrana mogla je računati samo s onim količinama prehranbenih sredstava, koja su proizvedena na relativno malom području između naših triju rijeka. Količinama, koje su se na tom području proizvele, trebalo je prehraniti cjelokupno civilno pučanstvo države i našu vojsku.

Sve te okolnosti, kao i činjenica, da smo po prvi put sami počeli razpolagati našom žetvom i berbom, bile su uzrokom, da državna vlast nije uzmogla podpuno obuhvatiti cjelokupnu našu prehranbenu proizvodnju.

Ustanove, koje su bile ustrojene radi provađanja svih potrebnih mjera u našoj prehranbenoj politici, morale su se boriti s početnim nedaćama, te nijesu bile u stanju, da podpuno izvrše povjerene im zadatke. Pojavilo se krijomčarenje. Svi smo mi bili svjedoci dnevnih procesija skupina i pojedinaca iz nežitorodnih krajeva, koji su snabdjevši se raznovrstnim dozvolama, putovali u naše žitorodne krajeve i hranu kupovali, te ju odvozili u krajeve nužde i gladi, prodavajući je uz nevjerojatno visoke cijene našem siromašnom seljačtvu. Mnogi pojedinci, kojima je kriumčarenje postalo obrt, dolazili su snabdjeveni raznim dozvolama, hranu kupovali u velikom količinama, prenosili u sela, občine i kotare nežitorodnih krajeva, i tamo skupo prodavali.

Računajući, da će ova gospodarska godina biti možda još i teža u pogledu prehrane naroda, naši mjerodavni činbenici koristeći se svim izkustvima iz prošle godine, navrijeme su se pobrinuli da se uzpostavi jedan n o v i sustav, po kojem bi se imala vršiti prehrana naroda.

Taj novi sustav u prvom redu ustanovljuje, koliko je obrađenih površina, koliki prosjek proizvodnje i kolika je potreba prehrane s jedne strane, te određuje odkup, promet i razpodjelbu proizvedenih prehranbenih sredstava s druge strane.

Prvo se pitanje rješava u okviru naredbe ministra za obrt, veleobrt i trgovinu od 18. svibnja o. g. Prema toj naredbi kod svih se občinskih i gradskih poglavarstava osnivaju t. zv. glavne knjige, i to glavna knjiga proizvodnje i potreba prehrane pučanstva i stoke, te glavna knjiga potrošača.

U prvoj knjizi upisivat će občinska, odnosno gradska poglavarstva, za svako pojedino kućanstvo, domaćinstvo ili gospodarstvo podatke o broju osoba, koje sa svojim starješinom žive u zajedničkom kućanstvu; odnosno domaćinstvu, kao i sve stalne namještenike u dotičnom gospodarstvu i stalnu poslugu, zatim stoku i živad, sve zemljište — vrtove, vinograde, oranice, livade, pašnjake i šume, koje obraduje ili uživa dotično kućanstvo, odnosno gospodarstvo. Unosit će se i podatci obrađenih površina po veličinama i vrstama usjeva. Podatci o količinama stvarno polučenih žetvenih doprinosa prema obrađenim površinama i vrstama usjeva, zatim utvrđeni prosječni žetveni prinosi za dotičnu občinu, selo ili kraj. Prema broju ljudi, stoke i živadi, a na osnovu posebnih propisa, u tim će se knjigama unositi i količine, koje su potrebne za prehranu ljudi, stoke i živadi, te količine za buduću sjetvu. S tim u vezi ustanovljeni viški, odnosno manjci, također će biti unešeni u ovu knjigu.

S druge strane u glavnu knjigu potrošača na području jedne občine ili grada evidentiraju se ona kućanstva, odnosno domaćinstva, koja uobće ne proizvode sredstva za prehranu, ili ih ne proizvode u dovoljnim količinama. U tu će se knjigu unositi podatci: o broju osoba u dotičnom kućanstvu ili domaćinstvu, njihovo zanimanje, odnosno zaposlenje, vrst rada, broj osoba koje su stalno zaposlene, kao što su kućne pomoćnice, sluge i služkinje. Zatim podatci o količini prehranbenih sredstava potrebnih za prehranu ljudi, stoke i živadi, kao i podatci o količinama

prehranbenih sredstava potrebnih za pokriće ostalih možebitnih potreba, i t. d. Istom se naredbom određuje, da će posebni gospodarski odbori, sastavljeni od stručnjaka i predstavnika seljaštva sudjelovati kod procjenjivanja prosječnih žetvenih doprinosa s obradenih površina. (Kao predstavnici seljaštva bit će povjerenici Hrvatske seljačke gospodarske zajednice ili, gdje dotičnih nema, najnapredniji gospodari).

Ukratko rečeno, ta naredba ima veliko značenje, kako u pogledu brojitbenog pregleda nad svim onim što i koliko prehranbenih sredstava proizvodimo, kao i nad onim što i koliko trošimo. Osim toga iz tih će se knjiga moći vidjeti, u kojoj su mjeri naši t. zv. nežitorodni krajevi pasivni, te će se dobiti prava slika, koja će im količina biti potrebna iz t. zv. žitorodnih krajeva. I treće, dotični će nam podatci poslužiti, da manjke jednog kućanstva ili gospodarstva namirimo iz ustanovljenih i zabilježenih viškova drugog kućanstva, odnosno gospodarstva, s područja dotičnog sela, občine, kotara odnosno Velike Župe, a tek onda namirivanjem iz viškova drugog kraja.

Drugi temelj našeg novog prehranbenog sustava sadržan je u propisima zakonske odredbe o odkupu žitarica, kukuruza, mahunastih plodova i krumpira iz priroda gospodarske godine 1942.

Prema propisima ove zakonske odredbe, svim ovim prehranbenim sredstvima razpolaže samo država (monopol), a izključivo pravo odkupa povjereno je državnoj poslovnoj središnjici za zemaljske proizvode. Predvida se, da se sav odkup u pojedinom kraju izvrši najedanput.

Nema sumnje, da je već bilo krajnje vrijeme da se odkup, promet i razpodjelba prehranbenih sredstava oduzme iz ruku privatnika, kako bi ti najnuždniji artikli već jednom prestali biti predmetom privatničke spekulacije i nezakonite trgovine u cilju naglog bogaćenja.

Daljnjim naredbama uređeno je i pitanje visine ušura u zrnu vlastnicima vršalica te je određena i zaslužbina u naravi, koju dobiva osoblje i radničtvo zaposleno kod vršalica. Donešena je i naredba o odredivanju žitarica, kukuruza, mahunastih plodova i krumpira za kućne i gospodarske potrebe proizvoditelja. Količine, koje su ostavljene proizvoditeljima, i ako neće sve zadovoljiti — izračunate su kao dovoljne za održanje života i proizvodne snage seljaštva i seljačkog gospodarstva. One su pravedne i daleko su nad onim količinama, koje dobiva dnevno ostalo pučanstvo. Donešena je i naredba o načinu meljave i radu mlinova u gospodarskoj godini 1942-43, pa je time država još jače zahvatila u prehranbeno pitanje, stavljajući pod strogi nadzor rad mlinova, jer se je pokazalo, da su oni često puta bili izvor nedozvoljene trgovine žitaricama i brašnom.

Uz sve daljnje propise, koji će se donositi gledom na pravedno i pravilno odvijanje prehrane naroda, vjerujemo, da će se u ovoj godini uvesti red i puna zakonitost i na ovom području državne djelatnosti.

B. S.

DRUŽTVOVNA ZAŠTITA POLJODJELSKIH RADNIKA

I.

Premda domovina Hrvâtâ pretežno poljodjelska zemlja, ipak se u njoj sve do uzpostave Nezavisne Države Hrvatske nije uradilo gotovo ništa na području družtvovne zaštite poljodjelskih radnika. Dapače i sami radni odnosi tih radnika bili su odredjivani prema raznim nesuvremenim propisima, donesenim na početku druge polovice prošloga stoljeća u »Služinskom radu za ladanje« od 11. srpnja 1853., zatim u »Služinskom redu za gradove u Hrvatskoj i Slavoniji« od 19. siečnja 1857., te napokon u »Služinskim redovima za gradove i ladanje« u bivšoj Vojnoj krajini« od 4. siečnja 1881. Da se dobije bar donekle predočba u tom, koliko propisi tih, »redova« zaostaju za današnjim našim shvaćanjem, dovoljno je navesti, da se u njima poslodavcu daje ovlast da »služinče« kazni kućnim zatvorom, da od »služinčeta« zahtijevaju gotovo robsku privrženost gospodaru, da u odredjivanju odnosa »služinčeta« prema gospodaru (poslodavcu) govore isključivo o dužnostima »služinčeta« (poslo-primca) i o pravima »gospodara« (poslodavca), a nikako i o nekim pravima »služinčeta«.

Obrtni zakon od 5. studenog 1931. u §-u 433. uključio je pod družtvovnu zaštitu zanimanja i službe u poljodjelskoj proizvodnji, ali za vrieme obstanka bivše države niesu osjetili pravog poboljšanja svog položaja, jer se pod bivšom državom propisi toga paragrafa u praksi niesu gotovo nikada primjenjivali, a osim toga je zakon o nadzorništvu rada u bivšoj državi izuzeo od nadzora radnike zaposlene u poljodjelstvu.

Obzirom na to može se punim pravom reći, da se za poboljšanje položaja poljodjelskih radnika počelo ozbiljno raditi tek od dana uskrsnuća Nezavisne Države Hrvatske.

Kao na svim područjima hrvatskog narodnog života, tako je i u pogledu poljodjelskih radnika prva vlada u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pošla sasvim novim i jasno odredjenim putem, kojim se prema zatečenom stanju jedino moglo poći, ako se je htjelo, kao što se u istinu i hoće, ostvariti sve preduvjete za svestranu družtvovnu zaštitu poljodjelskih radnika. Taj put uzima za polaznu točku oblikovanje pravednih i družtvovno opravdanih nadnica i plaća. Zato je u §-u 11. zakonske odredbe o odredjivanju najniže nadnice za radnike i najniže dopustive plaće za privatne namještenike od 15. srpnja 1941. br. CXCVI-677-Z. p. 1941. bilo stavljeno u dužnost velikim župama, da do 30. srpnja 1941. za područja svojih župa, a prema mjestnim prilikama i životnim potrebama, odrede najniže dopustive nadnice za poljodjelske radnike. Veliki župani su udovoljili toj svojo zadaći veoma brzo i savjestno, te odredili nadnice i plaće privremenih i stalnih poljodjelskih radnika. Da bi to postigli, morali su donieti i mnoge druge propise, na donošenje kojih im § 11. spomenute zakonske odredbe nije dao ovlaštenja, ali koji uredjuju radne odnose i tako stoje u izravnom ili neizravnom savezu sa samim nadnicama. Tako se je već tim prvim naredbama velikih župana o najnižim nadnicama poljodjelskih radnika jednim odlučnim zahvatom ne samo znatno poboljšalo materijalni položaj poljodjelskih radnika na cielom području naše države, nego su ostvareni još i svi ostali preduvjeti, da se dodje do jasnog pregleda i podataka, koji će nam poslužiti kao čvrsta podloga za jedinstveno riešenje pitanja radnih odnosa poljodjelskih radnika, a po tom i za pravilno provedenje njihove svestrane družtvovne zaštite.

Kod odredjivanja najnižih nadnica i plaća poljodjelskih radnika nisu se velike župe držale jedinstvenog sustava. To je vidljivo osobito iz činjenice, što neke velike župe odredjuju nadnicu po radnom satu, a druge po radnom danu, koji traje »od

zore do mraka« (Baranja) odnosno »od izlaza do zalaza sunca« (Vinodol Prigorje), ili »od dobre vidljivosti u jutro do zalaza sunca« (Bilo Gora i grad Zagreb) ili napokon »po mjestnim običajima« (Prigorje, Modruš, Bribir i Sidraga, Cetina). Većina velikih župa razvrstava poljodjelske radove u tri skupine. U lake, srednje i teške radove, ali ni jedna točno ne nabraja poimence koji radovi spadaju u prvu, koji u drugu, a koji u treću skupinu, već to prepuštaju mjestnom shvaćanju i običaju. Zato će kod donošenja jedinstvene zakonske odredbe o radnim odnosima poljodjelskih radnika za cijelo područje države biti potrebno, da se to razvrštavanje provede za sve poljodjelske radove poimence.

Isto će tako biti potrebno da se označi točnije trajanje redovitog dnevnog radnog vremena, dužina kojega može biti različita za pojedinu godišnju dobu, kao što je to provedeno n. pr. u Njemačkoj.

Takvo razvrstavanje i ograničenje redovitog radnog vremena propisala je jedino velika župa Lašva i Glaž ljeti sa trajanjem od 10 sati, a za ostala godišta doba sa trajanjem od 8—9 sati, već prema duljini dana. Velika župa Zagorje označuje duljinu radnog vremena sa 10 sati dnevno jedino za radnike, koji uz nadnicu ne primaju još i hranu ili je primaju samo djelomično. Velike župe Baranja i Vuka označile su pobliže trajanje redovitog radnog vremena samo za poljodjelske radnike i deputatiste i to sa 10 sati dnevno.

Točnije označiti redovito radno vrijeme na bilo koji način svakako je potrebno, jer bez toga ne može biti provedena prava družtvovna zaštita protiv prekomjernog i štetnog izrabljivanja radne snage, a niti je moguće označiti granicu izmedju redovitog i prekovremenog radnog vremena.

Priroda gotovo svakog posla je takova, da se radno vrijeme kod njegova obavljanja u iznimnim slučajevima mora produljiti ili skratiti. To osobito vriedi za poljodjelske radove, koji su sasvim ovisni od godišnje dobe i vremenskih nepogoda.

Kod neodredjenog redovitog dnevnog radnog vremena osjeća se potreba, da se točnije odredi trajanje dnevnog odmora, pa je većina velikih župa zaista odredila, da prekid dnevnog rada u svrhu odmora ima trajati 2 sata, a druge su opet odredjenje trajanja odmora prepustile mjestnim običajima.

Zato će kod donošenja jednistvene zakonske odredbe o radnim odnosima poljodjelskih radnika biti potrebno, da se podrobnije rieši i to pitanje.

Rad nedjeljom i blagdanima miruje na selu već iz vjerskih razloga. Ipak su velike župe u svojim naredbama posvetile pozornost i tom pitanju, jer i u poljodjelstvu, kao u nekim slučajevima i u obrtu i veleobrtu, postoje radovi, koji se moraju obavljati i nedjeljom i blagdanima. Ovamo spadaju pojedini neodgodivi kućni poslovi te poslovi oko dnevnog timarenja stoke. Ima medjutim slučajeva, kad se pojedini vrlo važni poljodjelski radovi s obzirom na vremenske prilike moraju izvršiti i nedjeljom i blagdanima. U takvim slučajevima velika župa Bilogora i grad Zagreb ograničavaju rad nedjeljom i blagdanima na 6 sati. Druge velike župe, kao n. pr. Vinodol i Podgorje, Cetina, Bribir i Sidraga takve radove predvidjau, ali ih pobliže ne označuju, što je lako razumljivo za svakoga, tko bar donekle pozna poljodjelstvo i njegove gospodarske prilike.

Neke velike župe odredjuju za rad nedjeljom i blagdanima postotak povišenja redovite satnice. Tako velike župe Prigorje i Modruš odredjuju takovo povišenje sa 20%, Vinodol i Podgorje, Hum i Dubrava sa 25%, Bribir i Sidraga te velika župa Cetina sa 50%.

Pojedine velike župe u svojim naredbama posvećuju pozornost pitanju zaštite žena i djece. Tako velike župe Prigorje, Gora, Modruš, Sana i Luka, Hum i Dubrava izričito zabranjuju svaki noćni rad djeci i trudnim ženama. Ali osim velike

župe Dubrava nijedna druga župa pobliže ne označuje, kad se poljodjelski rad ima smatrati za noćni rad. Velika župa Dubrava označuje kao noćni rad onaj poljodjelski rad, koji se obavlja od 22 do 6 sati, t. j. od 10 sati na večer do 6 sati u jutro.

Kako su poneki poljski radovi tako lake prirode, da ih bez ikakve štete po zdravlje i tjelesni razvitak mogu obavljati i djeca, to mnoge velike župe dozvoljavaju zaposlivanje djece ispod 12 godina života u takvim slučajevima, ali uviek samo kao pomagače roditeljima i odraslim članovima obitelji ili skrbnicima-radnicima.

Zaposlivanje djece izpod 12 godina starosti uobće u bilo kakvom poljodjelskom poslu zabranjuju jedino velike župe Posavje i Livac-Zapolje. U pogledu dječaka i djevojčica od 12—16 godina života velike župe izričito odredjuju, da mogu biti zaposleni samo kod lakših, nenapornih i neopasnih radova.

Iz toga se vidi, da će kod donošenja jedinstvene zakonske odredbe o radnim odnosima poljodjelskih radnika biti potrebno, da se i ovom pitanju posveti veća pozornost. U tom je pogledu osobito važno odrediti na jedinstven način pojam djece, dječaka i djevojčica, momaka (mladića) i djevojaka, te odraslih ljudi i staraca

Osobito su značajni propisi nekih velikih župa u pogledu nastanbe poljodjelskih radnika. Tako je iz čudorednih razloga odredjeno, da nastanbe neoženitih poljodjelskih radnika i radnica moraju biti odieljene prema spolu, te da uz to moraju odgovarati i zdravstvenim potrebama. U tom pogledu velika župa Lašva i Glaž propisuje, da nastanbe za radnike moraju biti odieljene od staja i spremišta. Isto tako velika župa Lašva i Glaž propisuje, da prostorije za obitelji moraju imati najmanje jednu sobu, kuhinju i nuzgredne prostorije, dok velike župe kao Prigorje, Hum, Sana i Luka te Dubrava odredjuju općenito, da stanovi oženjenih poljodjelskih radnika moraju odgovarati potrebama. Velika župa Dubrava pri tom odredjuje, da su gradska poglavarstva i općinska načelstva ovlaštena ustanovljivati, da li stan odgovara zahtjevima.

Kod donošenja jedinstvene zakonske odredbe o radnim odnosima poljodjelskih radnika posvetit će se osobita pozornost i pobližem riešenju toga pitanja.

Daljnji važan korak u sustavnom radu oko družtvovne zaštite poljodjelskih radnika učinila je ministarska naredba od 20. III. 1942. broj 673-Z-42. o pogodnostima poljodjelskih radnika, zaposlenih putem javnih ureda rada, nadopunjena mjerodavnim tumačenjem ministra udružbe, i ministra seljačkog gospodarstva od 30. III. 1943., broj 775-Z-1942.

Po propisu §-a 1. te naredbe poljodjelski radnici, zaposleni na poljodjelskim gospodarstvima putem javnih ureda rada imadu iznimno od postojećih propisa još i ove pogodnosti:

a) bezplatnu željezničku vožnju od mjesta boravka do mjesta zaposlenja.

b) 50%-tnu pogodnost za prievoz živežnih namirnica, dobivenih u ime plaće za obavljeni rad u poljodjelskoj proizvodnji, nakon izteka ugovorenoga radnog odnosa. Po §-u 2. poslodavci, koji primaju na rad radnike spomenute u §-u 1, dužni su radnicima dati stan i hranu u naravi prema ustanovljenim običajima i mjestnim prilikama.

Osim toga imadu im prema postojećim propisima plaćati nadnicu u novcu, kod čega se ima uzeti u obzir vriednost danoga stana i hrane.

U §-u 3. spomenute naredbe odredjeno je, da radnici mogu umjesto zasluženih nadnica primiti od poslodavca za sebe i za članove svojih obitelji, koji žive s njima u istom kućanstvu, mjesto novca zemaljske plodove u naravi i to najviše u onim količinama, koje se prema propisima ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu za svaki pojedini proizvod osiguravaju za godišnju obskrbu proizvadjača i članova njihovih obitelji.

Omjer izmedju novca i vriednosti pojedinog proizvoda ustanovljen je maksimiranim cienama zemaljskih proizvoda.

U mjerodavnom tumačenju spomenute ministarske naredbe gornji su propisi upodpunjeni onamo, da su poslodavci dužni u svakom slučaju davati radnicima stan i hranu u naravi i plaćati im najmanje onu nadnicu, koja je prema postojećim propisima ili prema postojećim mjestnim običajima predvidjena za radnike s hranom u naravi. Ni u kojem slučaju poslodavci ne smiju radnicima odbijati vriednost stana i hrane od one nadnice, na koju radnik ima pravo u novcu.

II.

Ovako odpočeto djelovanje oko učvršćenja materijalnog položaja poljodjelskih radnika u okviru naše narodne zajednice i njihove družtvovne zaštite produbljeno je u toku prve polovice tekuće godine. Na temelju ovlaštenja ministarstva za obrt veleobrt i trgovinu, državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica od 28. ožujka 1942. broj 3.828-42, kao i obzirom na spomenutu naredbu o pogodnostima, poljodjelskih radnika zaposlenih putem javnih ureda rada, a u savezu sa §-om 11 zakonske odredbe od 15. VII. 1941. o odredjivanju najniže nadnice za radnike i najniže dopustive plaće za privatne namještenike velike župe su počevši od travnja 1942. pristupile odredjivanju ne samo najnižih već i najviših nadnica i plaća za poljodjelske radnike. U današnjim iznimnim ratnim prilikama načelo upravljanog gospodarstva neobhodno je iziskivalo, da se provedu te nove mjere u svrhu zaštite obstanka i probitaka svih slojeva naroda.

Zahvaćajući i na taj način veoma snažno u oblikovanje našeg gospodarskog života na području poljoprirada državna vlast je ipak ostavila široko polje posebničkoj pobudi. Nije naime posebničku pobudu onemogućila, nego joj je jedino zbog zaštite općih probitaka narodne zajednice točno odredila granice, u kojima se može kretati. U tu je svrhu prihvaćeno načelo, da se plaće odnosno nadnice i ostali radni uvjeti poljodjelskih radnika ugovaraju slobodnom pogodbom izmedju pojedinih poljodjelskih radnika, odnosno njihovih zakonitih zastupnika ili priznatih predstavnika s jedne strane i pojedinih vlastnika odnosno uživaoca poljodjelskih ili seoskih gospodarstava, odnosno njihovih zakonskih zastupnika ili priznatih predstavnika s druge strane.

Većina ovih novih naredaba velikih župa o najnižim i najvišim nadnicama i plaćama poljodjelskih radnika prihvaća načelo, da se spomenute pogodbe mogu sklapati ustmeno i pismeno. Ali ako radni odnos ima trajati dulje vremena, na pr. jednu godinu i dulje, onda se obično zahtieva da se pogodbe imaju sklopiti pismeno u dva primjerka s kraćim bitnim sadržajem o plaći i drugim radnim uvjetima, od kojih jedan primjerak pohranjuje poslodavac, a drugi posloprimac.

Ako ugovoreni radni odnos traje dulje od 15 dana onda neke velike župe zahtievaju, da ugovori moraju biti u bitnom sadržaju prijavljeni nadležnom občinskom poglavarstvu (n. pr. naredba velike župe Modruš od 17. IV. 1942. br. 1930 1942.).

Razumije se, da takve pogodbe imaju pravnu moć samo onda, ako ne stoje u suprotnosti s propisima naredbe nadležne velike župe o najnižim i najvišim nadnicama i plaćama.

Ujedno ovogodišnje naredbe velikih župa polažu veliku pozornost na to, da što točnije označe krug osoba, na koje se njihova zakonska zaštita odnosi. Stoga većina tih naredaba donosi propise o tom, tko se sve ima smatrati poljodjelskim radnikom.

Nedjutim kod toga sve velike župe ne postupaju jednako. Neke označuju pojam poljodjelskog radnika općenito propisujući, da se poljodjelskim radnikom ima smatrati ona osoba, koja obavlja poljodjelski rad kod drugoga, a kojoj je taj rad glavno zanimanje ili glavno vrelo prirada (velika župa Bribir i Sidraga i velika župa Cetina). Druge opet donose definiciju poljodjelskog radnika više izravno. Tako velika župa Modruš donosi tu definiciju ovako:

»Poljodjelskim radnicima smatraju se:

a) one osobe, koje kao radnici stupe na dulje vrieme ili na neodredjeno vrieme u koje poljodjelsko ili seosko gospodarstvo i u njemu slično kao ukućani rade, stanuju i hrane se, uz dobivanje odjeće i obuće ili bez toga.

b) one osobe, koje kao radnici sa svojim ručnim orudjem ili bez ovoga obavljaju uz nadnicu sa hranom ili bez hrane odredjene ili različite gospodarske radove u poljodjelskim ili seoskim gospodarstvima bez obzira na godišnje doba (§ 1. naredbe od te velike župe od 11. IV. 1942. broj 1930-42).

Velika župa Livac i Zapolje donosi tu definiciju u skraćenom i donekle preinačenom obliku ovako:

»Poljodjelskim radnicima smatraju se one osobe, koje kao radnici ulaze trajno ili privremeno na odredjeno ili neodredjeno vrieme u koje poljodjelsko ili seosko gospodarstvo i u njemu sa svojim ili bez svoga orudja fizički obavljaju sve ili pojedine poljodjelske poslove toga gospodarstva (§ 1. naredbe te vel. župe od 28. IV. 1942. broj 3760-42).

Oblastna odluka o najnižim nadnicama i plaćama poljodjelskih radnika na području velike župe Pokupje od 11. VI. 1942. br. 2693-42 označuje taj pojam ovim riečima:

»Poljodjelskim radnikom smatra se:

a) ona osoba, koja obavlja poljodjelski rad kod drugoga, a kojoj je taj rad glavno zanimanje i glavno vrelo prirada;

b) onaj radnik, koji sa svojim ili poslodavačkim orudjem obavlja uz nadnicu s hranom ili bez hrane različite gospodarske poslove u poljodjelskim gospodarstvima«.

Prema definiciji oblastne odluke velike župe Krbava i Psat od 15. V. 1942. br. 2789-42 poljodjelskim radnicima imaju se smatrati:

»a) osobe, koje dulje vremena obavljaju u seoskom gospodarstvu na polju ili u kućanstvu poslove, kojima se bavi poljodjelski poslodavac;

b) osobe, koje kao trajni radnici u stalnom namještenju obavljaju poslove u seoskom gospodarstvu na polju ili u kućanstvu i po potrebi žive s poslodavcem u zajedničkom kućanstvu, te dobivaju hranu i odjeću i stanoviti iznos u gotovom novcu;

c) osobe, koje obavljaju obćajno kratko vrieme radove u poljodjelskom gospodarstvu za plaću s hranom ili bez nje (nadničari);

d) osobe, koje sa svojom sprežnom stokom i ostalim poljodjelskim priborom (kola, plug, i t. d.) obavljaju poljodjelske poslove s hranom ili bez nje«.

U oblastnoj odluci velike župe Usora i Soli od 9. V. 1942. br. 3589-42. pored redovitih poljodjelskih radnika ističu se još i poljodjelski nadničari, t. j. one osobe, koje obavljaju odredjene poljodjelske poslove kratkovremeno bez trajnog namještenickog odnosa u poljodjelskom gospodarstvu sa plaćom s hranom ili bez hrane.

Slično čini i velika župa Bilogora, u svojoj oblastnoj odluci od 18. V. 1942. br. 4527-42. kad kaže:

»Poljodjelskim radnicima smatraju se osobe, koje svoju radnu snagu iznajmljuju drugoj osobi, za obavljanje poljodjelskih poslova uz nadnicu ili plaću.

Poljodjelski radnici su ili nadničari t. j. osobe, koje su uposlene jedan ili više dana uz nadnicu ili najamnici, koji svoju radnu snagu iznajmljuju na dulje vrijeme (mjesečno ili godišnje) uz plaću (mjesečnu ili godišnju).

Najamnici mogu biti zaposleni i u poslovima, koji se u najužem smislu ne smatraju poljodjelskim poslovima, ali su uobičajeni kao sporedni u poljodjelskom gospodarstvu«.

Iz nekolicine ovdje navedenih primjera vidi se, da će i ovo važno pitanje trebati jasno i odredjeno riešiti kod donošenja jedinstvene zakonske odredbe o radnim odnosima poljodjelskih radnika u N. D. H.. Definicija poljodjelskih radnika morat će biti postavljena tako, da njom budu obuhvaćene sve osobe, koje uz plaću u novcu i u naravi suradjuju u poljodjelskom priradu samostalnih poljodjelaca ili osoba, koje na svoj račun vode poljodjelsko gospodarstvo. To je osobito važno, jer se u novom poredku, koji se sada kod nas uvodi, predvidja ne samo djelomična družtvovna zaštita poljodjelskih radnika, nego još i svestrana družtvovna zaštita, t. j. takva, koja će u sebi konačno uključivati i družtvovno osiguranje poljodjelskih radnika za slučaj nezgode, bolesti, iznemoglosti, starosti i smrti. Sasvim je razumljivo, da se ostvarenje ovako važne svrhe naše narodne zajednice ne može postići na prečac, nego se to može polučiti samo dugotrajnim ustrajnim družtvovnim djelovanjem, koje korak po korak vodi k tom velikom konačnm cilju. Zato se kod nas već danas posvećuje velika pozornost higijeni i liečenju poljodjelskih radnika, ali se i kod toga osjeća, da nas u tom pogledu više ne mogu zadovoljiti spomenuti zastarjeli »službinski radovi«, koji liječenje oboljelih radnika, u koliko do bolesti nije došlo njihovom krivnjom, prepuštaju do četiri tjedna poslodavcima.

S obzirom na sve, što smo do sada u ovom kratkom prikazu donieli odpočete su kod nas u ministarstvu udružbe prve predradnje za izradbu osnove jedinstvene zakonske odredbe o radnim odnosima i družtvovnoj zaštiti poljodjelskih radnika na cielom području države.

U tu se svrhu već sada proučavaju u pojedinostima sva sporedna pitanja, koja s riešenjem glavnog pitanja stoje u izravnom ili u neizravnom savezu, a ta se u glavnom dadu razvrstati ovako:

1. odredjenje pojma poljodjelskog radnika, koji će obuhvatiti sve osobe, koje privremeno ili trajno, a uz plaću u novcu ili u naravi suradjuju u poljodjelskom priradu ili samostalnih poljodjelaca ili osoba, koje na svoj račun vode poljodjelsko gospodarstvo;

2. odredjivanje redovitog i prekovremenog dnevnog radnog vremena u poljodjelskom priradu s obzirom na pojedina godišnja doba;

3. nedjelni odmor i neodgodivi radovi u poljodjelskom gospodarstvu nedjeljom i blagdanima;

4. točne vremenske granice u kojima muška ili ženska osoba obzirom na poljodjelske radove spada pod pojam dieteta, dječaka, djevojčice, mladića, djevojke, odraslog čovjeka i starca odnosno starice;

5. odredjivanje najnižih godina života, izpod kojih se djeca uopće ne smiju uposlivati u poljodjelskim radovima;

6. oznaka poljodjelskih radova, u kojima se djeca mogu uposlivati radnim danom i obća zaštita djece;

7) obća zaštita žena u poljodjelskim radovima i ograničenje radnog vremena za žene;

8. odredjenje pojma noćnog rada u poljodjelstvu i plaćevni uvjeti, pod kojima se taj rad smije obavljati;

9. jednoobrazni i točni propisi o radnim uvjetima, koji moraju biti ugovoreni u pojedinačnim ili skupnim ugovorima u poljodjelstvu;

10. propsi o odkazu, odkaznim rokovima i razlozima odkaza, kao i o tom, kad se radni odnos u poljodjelstvu može razriešiti odkazom, a kad bez odkaza;

11. propisi o pravima i dužnostima poslodavaca i posloprimaca na području poljodjelskog prirada;

12. obći i posebni propisi o zdravstvenim uvjetima rada u poljodjelstvu, o liečenju poljodjelskih radnika za vrieme bolesti te o pravu poljodjelskog radnika na oštetu za smanjenje radne sposobnosti uslied nesretnog slučaja pri radu;

13. propisi o stanu, hrani, odjeći, obući i orudju poljodjelskih radnika;

14. propisi o posredovanju rada i o poslovnim knjižicama poljodjelskih radnika;

15. propisi o uredjenju nadzorne službe u poljodjelstvu, kojoj će biti povjereno vršenje nadzora nad primjenom zakonskih propisa o poljodskim radnicima;

16. propisi o zakonskom zastupanju poljodjelskih radnika za zaštitu njihovih probitaka;

17. odredjenje činbenika javnih oblasti, koji će biti nadležni u riešavanju sporova medju poljodjelskim radnicima i njihovim poslodavcima;

18. kaznene odredbe.

O svim tim pitanjima razpravljat ćemo pobliže u sliedećim brojevima.

V. Dovski

O VOJNOM GOSPODARSTVU

Prva knjiga na hrvatskom jeziku o zadaćama i provodjenju vojnog gospodarstva

Kai Sheng Chen: Zadatci, granice i provodjenje vojnog gospodarstva. Preveo s njemačkog izvornika Ivan Balen. Prosvjetno politička knjižnica Matice Hrvatske, Zagreb 1942., str. 152.

Pomanjkanje književnosti iz društvenih znanosti osjeća se kod nas vrlo nepovoljno, kako se vidi baš sada, kada smo stavljeni pred raznolike probleme na polju društvenog sredjivanja i gospodarske izgradnje. Ustanovljenjem opsežnog hrvatskoga činovničkog aparata proširio se znatno krug onih ljudi, koji trebaju biti upućeni u problematiku suvremenog života, pa je potreba za ozbiljnim znanstvenim štivom iz pera priznatih stranih i domaćih stručnjaka nameće svom snagom. Matica Hrvatska je već odavno mislila da započne s izdavanjem znanstvenih djela, kao što je to nekada činila prije svjetskog rata u svojoj »Poučnoj knjižici« — no prilike nisu dozvoljavale ostvarivanje ove zamisli sve do danas, kad je osnovana »Prosvjetno politička knjižnica«. Ona je zamišljena s jedne strane kao ono pismeno sredstvo odgoja za inteligenciju, koje je dosada manjkalo u našoj sredini, a s druge strane kao kolekcija, koja će posvećivati naročitu pažnju društvenim znanostima, koje su danas u središtu zanimanja i čija problematika mora biti od interesa za svakoga intelektualca. Dakle ne samo ispuniti veliku prazninu u našoj znanstvenoj književnosti, nego i poraditi na izgradjivanju značaja i znanja pripadnika hrvatskog naroda namjera je Matice Hrvatske sa njezinim novim izdanjima.

Sada je u toj knjižnici izašla vrlo aktuelna knjiga o problematici vojnog gospodarstva od Kineza Kai Sheng Chena, nekadanjeg vojnog atašea kineskog

poslanstva u Berlinu, »Zadatci, granice i provodjenje vojnog gospodarstva«. Nije potrebno isticati kakvo značenje imade danas vojno gospodarstvo; njegovu oblikovanju priradnog života prisustvujemo svi tako, da nam se njegove regulacije pričinjaju kao nešto naravno. Ipak su problemi, koji se njemu postavljaju, različiti od problema, koji se postavljaju mirnodopskom gospodarstvu, jer je ono izazvano naročitom nuždom, koju dovode prilike, kada se neka zemlja nalazi u ratu. Zbog toga je za temeljno razumijevanje teškoća gospodarskog sredjivanja i gospodarskog prikupljanja sviju snaga nekog naroda prijeko potrebno poznavati načela i problematiku vojnog gospodarstva. Nakon kratkog povijesnog uvoda o vezama izmedju gospodarstva i ratovanja, s naročitim osvrtom na pouke prošlog svjetskog rata u tom pogledu, pisac prelazi na glavnu temu svoje knjige, vojno gospodarstvo. On ga razmatra u dva dijela; u prvome govori o biti zadaćama i granicama vojnog gospodarstva, a u drugom o njegovu provodjenju.

Totalni rat dovodi do vojnog gospodarstva. Totalni rat traži podvrgavanje svakog područja ljudske djelatnosti — ako od toga on imade koristi — jednom jedinom cilju: pobjedi. Tako se i gospodarstvo mora staviti u službu toj svrsi. Da bi gospodarstvo moglo poslužiti točno odredjenoj svrsi, ono mora biti plansko gospodarstvo, t. j. takvo gospodarstvo, koje se s jednog mjesta vodi imajući uvijek pred očima potrebe izvanekonomskog cilja rata. Vojno gospodarstvo zahtijeva prema tome prvenstvo pred mirnodopskim gospodarstvom i odgajanje naroda, da mirno snosi potrebna odricanja, koje ratno vrijeme nameće na dotadašnje navike i ugodnosti. Vojno gospodarstvo počima već prije rata, kada se već mora sve pripraviti i proračunati, kako bi prijelaz na neposredno namirivanje ratnih potreba u ratu bio što brži i bez većih trvenja, a završava nakon svršetka rata, kada treba opet prevesti gospodarstvo iz ratnog gospodarstva u mirnodopsko. Prema tome se vojno gospodarstvo dijeli u četiri faze: doba pripremanja, doba prijelaza na ratno gospodarstvo, ratno gospodarstvo i demobilizaciju. Svako od tih razdoblja imade svoje posebne probleme, ali je ipak svima zajedničko okupljanje i razvrstavanje svih proizvodnih sredstava za što uspješnije namirivanje ratnih potreba, svrsishodno rasporedjivanje materijala, koji stoji na raspolaganju i prikupljanje ljudi, da posluže pri proizvodnji dobara, potrebnih za rat. Tu se mora ponajprije ispitati stvarni kapacitet, koji stoji na raspolaganju, a zatim istražiti potencijal gospodarstva, t. j. kako se još može podići proizvodnja, tako da se što više dobara može proizvesti. S tim je u vezi pitanje »tjesnaca«, t. j. naročite oskudice, koju trpi pojedina zemlja, a ne može ju sama svojim sredstvima i prirodnim blagom odkloniti; na pr. kada neka veleobrtna zemlja nema nekih potrebnih sirovina ili kada neka zemlja nema dovoljno sredstava za prehranu. Kod rasporedjivanja materijala glavni problem leži u prometu, koji se mora tako organizirati, da zadovolji i čisto vojne i gospodarske potrebe. Konačno, ljude treba unaprijed izobraziti za proizvodnju, koju zahtijeva ratno gospodarstvo, treba ih rasporediti prema potrebi po tvornicama i uredima, i treba naći djelotvorni odnos izmedju broja, koji će se mobilizirati neposredno za vojsku a koji za gospodarstvo. Za vrijeme rata se prema tome nameću raznovrsni problemi, i to pitanje sirovina, pitanje radne snage, pitanje prehrane, pitanje uredjenja cijena, pitanje financiranja i pitanje prijevoza i raspodjele dobava. No najvažnije je, da pri izbijanju rata budu gotove sve gospodarske pripreme, tako da se prirad može odmah uključiti u ratnu proizvodnju.

Pri provodjenju vojnog gospodarstva, nakon osvrta na organiziranje u svjetskom ratu, daje pisac općeniti prijedlog za svrsishodnu organizaciju vojnog gospodarstva, koja bi se mijenjala prema potrebama pojedinih faza vojnog gospodarstva, ali koja bi uvijek ostala pod jednim vodstvom, koje bi jamčilo za kontinuitet. Za izgradnju takve organizacije je potrebno, da bude već u miru

pripremljena u svim pojedinostima, da mora biti u rukama gospodarski iskusnih ljudi, da mora predstavljati podpuno jedinstvo, da upravitelj mora imati dalekosežne punomoći, i da se mora organizirati sudjelovanje veleobrta pri ratnoj proizvodnji putem regionalno raščlanjenih samoupravnih tijela. Usporedbom uredjenja vojno-gospodarske organizacije nekih europskih država pokazuje pisac, koliko one zadovoljavaju tima zahtjevima. Nakon ovog organizatornog momenta provodjenja vojnog gospodarstva razmatra pisac i materijalnu stranu, jer vojno gospodarstvo nije moguće upoznati bez poznavanja problematike i jednog i drugog pitanja. Materijalna pitanja se ogledaju u nabavljanju potrebnih dobara i gospodarenju njima. Djelovanje ograničenja i iskudice osjeća se u ratu na svakom koraku, te se stoga mora svaka država pobrinuti, da pojača mogućnosti proizvodnje bilo da stvori zalihe, koje će omogućiti duže trajanje rata, bilo da se izume različiti surogati. Da se postigne maksimum proizvodnje treba uvesti opću kontrolu nad svima granama gospodarske djelatnosti, a napose nadzor i upravljanje slobodnom kupovnom snagom, koja se u ratu jako pojačava inflacijskim tendencijama novčanog sektora gospodarstva. Pisac donosi brojne primjere, koji dolaze u vojnom gospodarstvu i pokazuje pitanja, koja ono mora riješiti, tako da uz teoretska načela oživljava svoje prikazivanje u praktičnim primjerima, pa tako pruža najprikladnije uvođenje u problematiku vojnog gospodarstva.

Zl. Gašparović

KNJIGA O SRPSKIM NEISTINAMA O HRVATIMA

Vatroslav Murvar: Na izvorima neistina. Knjiga I. i II. (Mala knjižnica Matice Hrvatske, sv. 34 i 35, str. 103 i 86. Cijena: svaki svezak Kn 40).

Nije potrebno napose isticati, da su Srbi iskrivljavali sve činjenice hrvatskog života, koje im nisu išle u prilog, niti je potrebno upozoriti kako su šutke prelazili preko svih hrvatskih tekovina, za koje su mislili da škode njihovoj velikosrpskoj ideji. Svima je nama dobro poznato kako su znani i neznani sa srpske strane stalno pleli na temu »Srbi svi i svuda«. Na pojedina takova svojatanja odgovarano je povremeno sa hrvatske strane, te je u savezu s time upozoravano na metodu srpskih objeda, ali u novije doba nismo imali publikacije, koja bi pregledno iznijela glavne značajke srpskih neistina o Hrvatima i koja bi pokazala, što se na pojedinim područjima kazalo o Hrvatima kod Srba. Tu je prazninu sada popunila knjiga publiciste Vatroslava Murvara: »Na izvorima neistina«, u kojoj se u deset poglavlja prikazuje, kako su Srbi predstavljali Hrvate pred svojim sunarodnjacima a i pred stranim svijetom. Pri tome se vršio i negativni utjecaj na same Hrvate, jer su Srbi uspjeli neke hrvatske intelektualce svojim uvjeravanjem »o našoj vlastitoj nevrijednosti, malenkosti, siromaštvu i beznačajnosti u svim pravcima i na svim područjima« učiniti malodušnima, tako da sami nisu mogli vidjeti, gdje leži snaga hrvatskog naroda i na kakvim se čvrstim temeljima osnivaju njegovi zahtjevi za afirmiranjem. A da ni ne spomenemo koliko su krivih predočaba o Hrvatima stekli tim opsjenarskim radom inozemci!

Značaj srpskih neistina ocjenjuje Murvar riječima: »Prisvajanje pojedinih dijelova ili cijelih pokrajina hrvatske zemlje, iskrivljivanje povijesnih, brojidbenih i sociooloških činjenica, krivotvorenje isprava, prisvajanje čitavih kulturnih doba, hrvatskog književnog jezika, narodnih pjesama, srbiziranje prvih naših književnih imena, pogrješno prikazivanje i omalovažavanje svih hrvatskih vrjednota predstavlja nam sustav srpskih neistina, uporno podržavan u znanstvenom obliku i uporno na-

zivan naukom od početka srpske pismenosti, pa do sloma velikosrpske države«. Taj svoj navod pisac podkrepljuje citatima uglednih pisaca, te napose iznosi njihova mišljenja o hrvatskom narodu, banskoj Hrvatskoj, dalmatinskoj Hrvatskoj, bosanskoj Hrvatskoj, hrvatskom književnom jeziku i narodnim pjesmama, hrvatskoj književnosti i kulturi, povijesti Hrvata, hrvatskoj himni, vjeri hrvatskog naroda i ideji državnosti kod Hrvata. Kako se vidi, izabrana su samo neka važnija područja očitovanja hrvatskog obitavanja i duha, ali i to je potpuno dosta da se upoznaju srpske neistine. Najtemeljitije je obradjeno poglavlje, koje govori o hrvatskom narodu, kojeg je Vuk Karadžić htio ograničiti na čakavce, kojeg je Jovan Cvijić proglasio privjeskom srpskog naroda, a kojeg je književnost Jovan Skerlić nazvao regionalnom srpskom književnošću. Isto je tako zanimivo prikazano poglavlje o hrvatskom jeziku i književnosti, gdje se pokazuje kako su Srbi uspjeli uvjeriti same Hrvate, da su oni dobili svoj jezik od Srba i da su najljepše hrvatske narodne pjesme tvorevina srpskog pučkog duha! U školskim knjigama stalno se prešućivalo ime hrvatsko, naročito kod dubrovačkih pisaca, a čak i kod hrvatske himne ispuštena je riječ Hrvat.

Ostala poglavlja su kraća opsegom, i ako u njima imade zanimivih detalja o srpskim aspiracijama na hrvatske krajeve i hrvatske kulturne tekovine. Piscu nije ni bila namjera, već radi pomanjkanja prostora, da sistematski prikaže sve važnije neistine o Hrvatima, nego je samo htio na pregledan i laki način prikazati neke najočitije laži i podmetanja srpska. I ako to nije strogi znanstveni rad, knjiga aktuelnošću svoga sadržaja i patriotskom poukom dobro dolazi hrvatskoj široj javnosti.

Zl. Gašparović

INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA

Izradila Hrvatska Radnička Komora

15. srpnja 1942. god.

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena u Kn		Troškovi	
		VIII. 1939.	VII. 1942.	VIII. 1939.	VII. 1942.
I. Hrana:					
Kruh	12 kg.	3·25	6·75	38·76	80·04
Brašno narodno	1 „	3·—	6·50	3·—	6·50
Kukuruzno brašno	1·5 „	2·—	6.50	3·—	9·75
Grah trešnjevac	2 „	5.—	13·—	10·—	26·—
Krumpir mladi domaći	7 „	1·50	18·—	10 50	126·—
Tjestenina	1·5 „	5·50	35·50	8·25	53·25
Riža	1 „	7 —	32·—	7·—	32·—
Govedina stražnji dio	1 „	15·—	52·—	15·—	52·—
Svinjetina stražnji dio	1 „	16·—	72·—	16·—	72·—
Teletina „ „	1 „	16·—	40·—	16·—	40·—
Suho meso sav. lopatica	0·5 „	20·—	100·—	10·—	50·—
Mast svinjska	0·5 „	18·—	80·—	9·—	40·—
Ulje stolno	0·2 lit.	12·—	52·25	1·20	10·45
Maslac čajni	0 5 kg.	26·—	148·—	13·—	74·—
Mlijeko	10 lit.	2·50	8·50	25·—	85·—
Sir kravlji	1 kg.	5·—	25·—	5·—	25·—
Jaja	15 kom.	0·80	3·50	12 —	52·50
Šećer kocke-kristal	1·50 kg.	14·75	26·—	22·13	39·—
Kneipp	0·5 „	14·—	52·—	7·—	26·—
Franck	0·3 „	19·50	58·—	5·85	17·40
Sol	0·3 „	2 50	5·—	0·75	1·50
Ocat	0·5 lit.	2·—	8·—	1·—	4·—
Zelena salata obična	1 kg.	5·—	20·—	5·—	20·—
Kupus zeleni	2 „	3·—	15·—	6·—	30·—
Rajčice	1 „	2·—	50·—	2·—	50·—
Kelj	1 „	3·—	15·—	3·—	15·—
Mahune zelene	1 „	5.—	35·—	5·—	35·—
Buče jestive	1 „	1·—	15·—	1·—	15·—
Voće	2 „	2·50	60·—	5·—	120·—
Svega				266·44	1207·39
+ 20% za razno				53.29	241·48
Ukupno				319·73	1.448·87
INDEKS HRANE				100·—	453 15
II. Odjeća i obuća:					
1 zimski kaput	1/48	900·—	2.725·—	20·42	56·77
1 hubertus	1/48	390·—	1.100·—	8·13	22·92
1 odijelo	1/12	890·—	2.430·—	74·17	202·50
1 radno odijelo	1/6	110·—	500·—	18·—	83·33
1 muška košulja	1/3	85·—	257·—	28·33	85 67
1 duge gaće	1/6	38·—	125·—	6 33	20·83
1 kratke gaće	1/6	28·—	62 50	4·67	10·42
1 čarape	1	6·—	45·75	6·—	45·75
1 cipele	1/12	195·—	615·—	16·25	51·25
1 donjenje i popr. peta	1/6	45·—	150·—	7·50	25·—
1 šešir	1/12	38·—	132·50	3·17	11·04
1 m platna za krp.	1/6	6·50	57·50	1·08	9·58
Ukupno				194·38	625·06
INDEKS ODJEĆE I OBUĆE				100·—	321·57

Vrst robe	Faktor potroška	Cijena Kn VIII. 1939.	Cijena Kn VII. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi VII. 1942.
III. Stan:					
1 soba na periferiji		156·—		156·—	250·—
INDEKS STANA				100·—	160·25
IV. Ogrijev i rasvjeta:					
Drvo bukovo	50 kg.	0·32	1·40	16·—	70·—
Ugljen kameni	50 „	0·48	1·05	24·—	52·50
Električna struja	4 KW	4·70	8·—	18·80	32·—
Ukupno				58·80	154·50
INDEKS OGRJEVA I RASVJETE				100·—	262·75
Ukupni troškovi života				728·91	2.478·43
+ 10% za razno				72·89	247·84
Sveukupni troškovi života				801·80	2.726·27
INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA				100·—	340·01

POZIV na PRETPLATU!

SVE ONE, KOJI PRIMAJU ČASOPIS **„RAD I DRUŠTVO“**, MOLIMO, DA POŠALJU **PRETPLATU**, KOJA GODIŠNJE IZNOSI **SAMO 260.— KUNA.** NADAMO SE, DA ĆE SE SVI PRIMATELJI NAŠEGA MJESEČNIKA OVOMU POZIVU ODAZVATI I TIME NAM OLAKŠATI RAD.

UREDNIŠTVO I UPRAVA „RAD I DRUŠTVO“
ZAGREB
KREŠIMIROV TRG 6

Izdavač: Radnička komora, Zagreb, Krešimirov trg broj 6. — Odgovorni urednik povjerenik Vjekoslav Blašković. Uredništvo i uprava Krešimirov trg 6. IV. kat. (Radnička komora). Izlazi svakoga mjeseca Pretplata godišnje Kn. 260·—. Pojedini broj Kn. 24·—. Tisak: Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb, Frankopanska ulica 26. Za tiskaru odgovara Stanislav Pintarić.

>DUNAV<

OSIGURAVAJUĆE D. D. U ZAGREBU

RAVNATELJSTVO: ZAGREB, MARTIĆEVA 8
U VLASTITOJ PALAČI

PODRUŽNICE I GLAVNA ZASTUPSTVA:
ZAGREB
OSIJEK
SARAJEVO
BANJA LUKA
MOSTAR
DUBROVNIK
ZEMUN

PREUZIMA OSIGURANJA: POŽARA, PROVALE, STAKLA, TUČE, AUTOMOBILA, NEZGODE, JAMSTVA I ŠOMAŽA
PRUŽA OSIGURANJE ŽIVOTA UZ NAJPOVOLJNIJE UVJETE

Preuzima uz najpovoljnije uvjete osiguranje TRANSPORTA, sa uključenjem ratnog rizika

GRADJEVNO PODUZEĆE

A. FRINTA I DRUG

ZAGREB, ŠUBIĆEVA 27 I. KAT

BANKOVNI RAČUN:
HRVATSKO BANKOVNO D.D. ZAGREB

BRZOGLAS:
POSLOVNICA: 23-460 STAN: 25-287

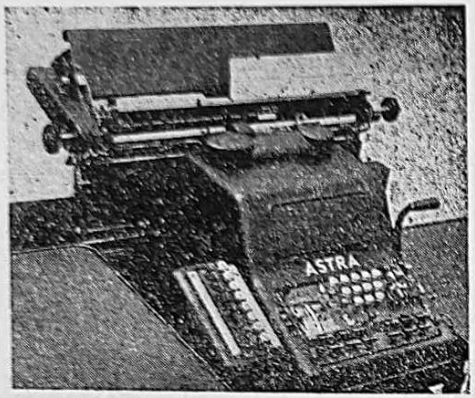

ASTRA

KNJIGOVODSTVENI
I
RAČUNSKI STROJEVI

GLAVNO ZASTUPSTVO

BOGDAN PRISKIĆ I IVO ZUBAK

ZAGREB

VLAŠKA UL. 12 BRZOG. 25-228

PILOT

ŠAMOTNE PEĆI ZA TRAJNO LOŽENJE,
ZA LOŽENJE DRVOM,
ZA LOŽENJE UGLJENOM I LIGNITOM.

KERAMIČKE POCAKLENE PLOČICE ZA OPLOČENJE PROČELJA,
POCAKLENE KERAMIČKE PLOČICE ZA OPLOČENJE STIJENA,
KERAMITNE PLOČICE ZA TARACANJE PODOVA,
ŠAMOTNA ROBA,
BESFUGNI TOPLI PODOVI, ŠUPLJIKAVI BETON ITD.

PILOT D. D. ZA GRADJEVNU INDUSTRIJU — ZAGREB,
RADNIČKA CESTA 22, BRZOGLAS 24-704

ILOVAC

TVORNICA GLINENOG CRIEPA I OPEKE D. D.

KARLOVAC

UMJETNO POKUĆTVO
UNUTARNJI UREĐAJ
GRAĐEVNA STOLARIJA

VOLOVIĆ JOSIP — ZAGREB

Brzoj. naslov: BOTHERMANN, ZAGREB — Čekovni račun: POŠT. ŠTEDIONICA, FIL. ZAGREB
BR. 31.138 — Tekući račun kod: Prve Hrvatske Štedionice Zagreb — Telefon broj 31-14

CIGLANA

proizvodi sve vrste opeke,
ručnog crijepa i žljebove

JOSEF KIRALY
ZEMUN
Princa Ludwiga 64

GRADJEVNO PODUZEĆE

Josip

Zubić

SARAJEVO
ĆUKOVIĆA 3a
Brzoglas 21-64

Izvodi sve radove novogradnja, adaptacija i popravaka

INDUSTRIJA
UGLJENE KISELINE
ADAM FILIPOVIĆ D. D.
ZEMUN

Proizvadja ugljičnu kiselinu
u tekućem i čvrstom stanju
(suhi led —80°)

DRŽAVNA TKAONICA BEZA I VEZIONICA
U SARAJEVU
Osnovana 1882. g.

NAJSTARIJA USTANOVA ZA OČUVANJE I SAKUPLJANJE NARODNIH ORNAMENATA

Prodavaonica:
ULICA I. broj 1

Ima gotove robe: vezenih zavjesa, storova, stolnjaka, pokrivača, milijea, jastuka, lisnica, torbica, bluza, haljinica, kapica i galona, keranih motiva, maramica, kere na metar i dr. sve u narodnom stilu. — Boje postojane. —

KRPU

PAPIR, ŽELJEZO, KOVINE, SIROVU KOŽU, ZVJERKU, VUNU
nadalje sve vrste životinjskih i drugih odpadaka kupuje uz najviše dnevne cijene

DRŽAVNO PODUZEĆE
ŠANDOR TÖRÖK
SARAJEVO
Hadi Durakova 5 — Brzoglas 24-52

Sabirnice: Mostar, Tuzla, Banja Luka, Sl. Brod, Osijek

Pošt. pretinac br. 207 / Brzoglas br. 33-12

"ŠIK"
SARAJEVO

DRŽAVNO POVJERENIČTVO
TEKSTILNA INDUSTRIJA

/////// Proizvodi najmodernije žensko, muško i dječje triko rublje

HINKO
KRANJEC
SARAJEVO

Trgovina i zastupstvo pisaćih strojeva „ADLER" i „ROTO" aparata za umnožavanje
Trgovina uredskog pribora
Dr. Ante Pavelića 32 - Brzoglas 36-35

APOTEKA KOD ORLA
Mr. Ph JOSIP PETRIN
SARAJEVO
Ulica I. broj 2. *Brzoglas 31-19*
Uvijek na skladištu svježi liekovi.

GRADJEVNO PODUZEĆE
VINKO DOUTLIK
OVL. GRADITELJ I SUDSKI ZAKLETI VJEŠTAK
SARAJEVO, Dr. ANTE PAVELIĆA 38/I.
Izradjuje sve novogradnje kao i cestogradnje. Vrši adapcije i nadogradnje svih vrsta zgrada. Izradjuje planove i tehničke elaborate, te daje sve tehničke savjete.

„KOŠUTA"
vl. Gustav F. Sopianac

RADIONA SITA, REŠETA I OBODOVA
SARAJEVO
Huseln Kapetana ul. 69 Brzoglas 21-36

Severikomp. d. d. Zemun

Siegfridova ulica 13. Brzoglas 37284. Brzojavi „Sever“

Trgovina sjemenja za polje i vrt, zemaljskih i šumskih plodova. — Ljuštionica graška i ječma. — Čistiona sjemenja djeteline i ostalih sjemenja.

SAVA

FABRIKA
TRIKOTAŽE

ZEMUN

PREPORUČUJE SVOJE IZRADJEVINE

Staklana Vajdička

trgovina stakla na malo i veliko

SARAJEVO

Čukovića ul. 1-a — Brzoglas 20-65

GRADJEVNO
PODUZEĆE

F. MORAVEC

SARAJEVO

Izvodi sve vrste visoko-gradnja i armirano-betonskih konstrukcija.

Hadži Idriz ul. 2
Brzoglas 22-10

VELEOBRT
GALANTERIJSKE ROBE

„TEHNIKA“

Sarajevo, Skenderija 57

Narudžbe se izvršuju
brzo i točno!

Izradjuje: Praljače za rublje u svim veličinama, češljeve galalitne i drvene u svim bojama, štipalice za rublje, lule najmodernijih modela, limenu i končanu dugmad svih veličina, žicu za tamburice, siherice, necnadle, ukosnice, kopče i šnale svih veličina, konac ručni i mašinski najbolje vrste i raznih debljina.

„FEMOS“ KEMIJSKA INDUSTRIJA
ZEMUN
TVORNIČKA UL. 60 - BRZOGLAS 37076

KEM. TEHNIČKI TE KEMIJSKI PROIZVODI:

PLAVILO ZA RUBLJE u kockama, krpicama, kuglicama, kao i u tečnostima
ULTRAMARIN BOJA, kem. čista, pakovana u 1/32, 1/16, 1/8 i 1/4 kg.
GRAFIT-GRANATE (crnilo za peći)
SODABIKARBONA B.
LAŠTILO ZA OBUĆU
NOVUM vosak za pravljenje laštila
MUHOLOVKE
TIGAR-POLITURA za postolare, u svim bojama
LJEPILO I TVRDILO za postolare
POSTOLARSKI VOSAK
MASTILNI PRAŠAK
CRNILO ZA KOŽU
UGLJIČNA KISELINA (CO2)
ALUMINIJEV SULFAT
STIPSA

„AVIJA“ Ing. Ećimović
TVORNICA ZRAKOPLOVNIH MOTORA I ZRAKOPLOVA
I INŽINJERSKO - TEHNIČKA POSLOVNICA
Ovl. strojarskog ing. B. Ećimovića
Brzog. 20-18 i 37-12 Post. pret. 111 SARAJEVO Brzojavni naslov „EBRING“

Tvornica: Izradjuje doknadne dielove za sve tipe zrakoplovnih motora od najmanje do najveće snage.
Vrši generalne popravke, preglede i izpite svih vrsta i jakosti zrakoplovnih i benzinskih motora.
Lije u vlastitoj livnici sve vrste litina, čvrstoće i osobina po naručbi i želji.

Tehn. poslovnica: Projektuje, dobavlja i izvadja sva strojna postrojenja i veleobrtne uredjaje.
Daje stručne savjete i mišljenja u svim stvarima strojarske tehnike.
Vrši procjene i vještačenja veleobrtnih i inih elektro strojarskih uredjaja.
Raspolaže sa mehaničko-tehnološkim laboratorijem za ispitivanje tvoriva.

PROIZVODNJA VOĆNIH SOKOVA
„MALINA“
DANILO STRAHINJIĆ
Husejin Kapetana 21 — SARAJEVO — Brzoglas 28-17

OSTOJA B. ŠOJIĆ
TRGOVINA BOS. ŠLJIVOVICE
SVE VRSTI LIKERA I
RAZLIČITIH PIĆA
SARAJEVO
BRZOGLAS: 22-50

DIONIČKA PIVARA SARAJEVO
PODRUŽNICE: BROD n./S., TUZLA I PETROVARADIN
PROIZVODI: EKSPORTNO SVJETLO PIVO I
DVOSTRUKO SLADNO CRNO PIVO
PRIZNATO NAJBOLJE KAKVOĆE

GRAĐEVINSKO PODUZEĆE
KULA
SARAJEVO
HUSEJIN KAPETANA UL. 2.
BRZOGLAS 24-85

ALEKSANDAR KARLIĆ
OVL. GRADITELJ
ZEMUN
BRZOGLAS 37-181

BRAĆA TUFE
Trgovina gvoždarskom robom na veliko
i malo i kupoprodaja starih kovina
SARAJEVO, Bravadžiluk 8-12
RAČUN KOD POŠTANSKE ŠTEDIONICE BROJ 1168 — BRZOGLAS 37-74

Tvornica
bonbona čokolade i rahatlokuma
Dra Pavelića 20 - Brzoglas 33-40
Sarajevo

Jovanović Aca
Tvornica sode „Struja"
Gundulićeva ul. - ZEMUN - Brzoglas 37-750

„DRINA"
odpremničko i prometno d. d.
Sarajevo, Dr. Ante Pavelića ul. 70
Brzoglas: 35-60
Vrši sve odpremničke poslove, medjunarodne odpreme ocarinjenja i dr.

Tvornica čarapa **"KLJUČ"**
izradjuje
samo
prvorazredne
proizvode
BRZOGLAS 32-11
SARAJEVO
ulica Dr. J. Štadlera 13.

„MARAMA"
Š. DIGLISIĆ
PROIZVODNJA
ŠALOVA, MARAMA I RESA | SARAJEVO, PAVELIĆA UL. 18

VALJAONICA D.D.
ZEMUN

Limovi crni

Limovi pocinčani

U SVIM VELIČINAMA - OD 5 do 0·20 m/m

Brzoglas 37-357 - ZEMUN pošt. pret. 24

Elektrotehničko poduzeće
LUDWIG DURST

OSNOVANO 1919. • BRZOGLAS 37-601

ZEMUN — ULICA ADOLFA HITLERA 63

ELEKTROTECHNISCHES UNTERNEHMEN
LUDWIG DURST

GEGRÜNDET IM JAHRE 1919. • TEL. 37-601

ZEMUN — ADOLF HITLER GASSE No. 63

MARIĆ I ZVIZDIĆ

TVORNICA SODA - VODE I BEZALKOHOLNOG PIĆA

SARAJEVO

FADLIPAŠIĆA (Vrbanje) br. 4

„ŠPEDICIJA“
d. d. za internacionalne transporte
SARAJEVO
Dr. Ante Pavelića ulica br. 42

Utemeljeno godine 1897.
Brzojavi: „Špedicija“ — Brzoglas: bro. 21—20
Žiro-račun kod Državne banke Nezavisne Države Hrvatske.— Tekući račun kod: Gradske štedionice općine grada Sarajeva, Sarajevo
Ček. račun Poštanske štedionice broj 3029.

Proizvodnja SODA VODE i bezalkoholnog PIĆA

STJEPAN MELLER
SARAJEVO

Kranjčevićeva ulica **Brzoglas 20—36**

Ivan Pavliček

Proizvod kravata i razne robe sa vlastitom tkaonicom tekstilnih proizvoda

Zagreb
Buconjićeva ul. br. 4
Brzoglas 76-71

Janko Pogačar

(Prije Josip Steiner)

ZAGREB

VLAŠKA ULICA BR. 40
BRZOGLAS 23-564

Trgovina staklom i porculanom za električnu rasvjetu i svjetiljkama na veliko, te izradba pergosjenila i svjetiljaka.

Imamo na skladištu i dobavljamo uz ORIGINALNE CIJENE:
Sve propisane **ŠKOLSKE KNJIGE, UČILA, FIZIČKE I KEMIČKE APARATE, ZEMLJOVIDE, SLIKE ZA ZORNU OBUKU,** itd.

KNJIŽARA I PAPIRNICA
ST. KUGLI, ZAGREB, ILICA Br. 30
UTEMELJENA GOD. 1795

„UNION" K. D.

Tvornica ugljene kiseline i kisika

ZEMUN

Radnička ulica 1 Brzgl. 37066

ZADRUGA HRVATSKOG RADIŠE

ZA ŠTEDNJU, KREDIT I OSIGURANJE S. O. J.
TVORNICA TUTKALA

TVORNIČKA UL. 11 **ZEMUN** **BRZOGLAS 37-025**

Proizvodi:
TUTKALO (KELJE)
KOŠTANU MAST
KOŠTANO BRAŠNO (GNOJIVO)

„TEKSTILIND"

TVORNICA TRIKOTAŽE
ZEMUN

Proizvodi muško, žensko i dječje rublje od umjetne svile i pamuka

„GVOŽDJARA KOLOŠ“
VLASNIK AHMED KOLOŠ

TRGOVINA ŽELJEZOM, BOJAMA, OKOVOM ZA GRADNJU I EMAJLIRANIM POSUĐEM

SARAJEVO, KUNDURDŽILUK UL. BR. 2
BRZOGLAS radnje 22-44, stana 22-45

ELEKTRO-INSTALATERSKA RADNJA
„SIGNAL“
SARAJEVO
ĆEMALUŠA ul. br. 5 (iza Zem. banke) - Brzoglas 37-59

Izvodi sve vrste novih ELEKTRIČNIH INSTALACIJA, prima na POPRAVAK sve ELEK. INSTALACIJE, GLAČALA i REŠOE itd. ELEKTRO-INSTALATERSKI PRIBOR, ŽARULJE, BERGMAN CIJEVI, GLAČALA, REŠOI i t. d.
ZASTUPSTVO KRUGOVALNIKA
STRUČNO I SOLIDNO POPRAVLJA SVE MARKE KRUGOVALNIKA - CIJENE SOLIDNE.

„VELEPAPIR“
Trgovina papira i pisaćeg pribora
M. B. Kalajdžić i H. Behmen
SARAJEVO
Brzoglas 27-54
Brzojavni naslov: „VELEPAPIR“ SARAJEVO
Poglavnika Dr. A. Pavelića 58 (Dvorišna zgrada)
Pošt. pretinac 29
Čekovni račun: POŠTANSKA ŠTEDIONICA Sarajevo 12-34

KNJIŽARA I PAPIRNICA
Safet Šarenkapa
SARAJEVO
ULICA I —— BROJ 4
BRZOGLAS 39-78

TRGOVINA UREDSKOG I ŠKOLSKOG PRIBORA

ETABLISSEMENTS D. PECHMAJOU & CIE.
Zemun, Kej Vojskovođe Kvaternika broj 1
Brzoglas 37-389

TVORNICA ČOKOLADE I BONBONA

RAZNI DESERTI
FILOVANE ARTIKLE
GELÉE i t. d.

NAŠA MARKA
„LA CIGOGNE“-„RODA“

TRGOVINA STAROG GVOŽDJA
INDUSTRIJSKIH ODPADAKA I
RABLJENIH MOTORA

RATKO KLAŠNJA

Kupujem i prodajem sve vrsti starog gvoždja, metala, kao i bakar, mesing, bronzu, aluminijum, olovo i t. d. Stare motore svih vrsta, automobile, motocikle, bicikle i t. d. Stare krpe kupujem u većim količinama, kao i stari papir. Plaćam po najboljoj cieni.

ZEMUN, Senjski trg 5. brzoglas 37-795
PODRUŽNICA ZEMUN, ulica 10. travnja broj 9.

A. ND. JAKIL

KARLOVAC

TVORNICA KOŽA I CIPELA D. D.

BRZOGLAS:
KARLOVAC 144

BRZOJAVNI NASLOV:
PARKETE KARLOVAC

VORNICA PARKETA I PILANA D. D. KARLOVAC

Hrastove i bukove parketne daščice u svim kakvoćama i mjerama.

REZANO TVRDO DRVO SVIH VRSTA.

DRVENI PROIZVODI ZA KUĆANSTVO:
vješalice za odijela; daske za meso, tijesto i kruh; kutije za jedaći pribor; drvene praljače; W. C. sjedala i t. d.

PROIZVODNJA DRVENE VUNE

MATZEN & TIMM

ZAGREB
RADIŠINA 13
HAMBURG
ALTERWAL 44
Arijsko poduzeće

Veletrgovina tekstilnom robom
Bogato skladište

POSJETITE NAS ILI ZATRAŽITE POSJET NAŠEGA PUTNIKA

Ravnateljstvo državnih rudarskih poduzeća u Sarajevu

Prodaja sve vrste mrkih ugljena i lignita, kao i manganovu i hremovu rudu i to:

MRKI UGLJEN

iz slijedećih državnih rudnika

Kakanj: komad, kocka, orah i sitni Toplotni efekat 5300—6200 kalorija
Mostar: komad, orah i sitni Toplotni efekat 4200—5000 kalorija
Banja Luka: komad, kocka, orah, sitni, prah i rovni Toplotni efekat 4000—4500 kalorija
Maslovare: komad, kocka, orah i sitni Toplotni efekat 4600 - 5200 kalorija
Vrdnik: komad, kocka, orah, sitni i rovni Teplotni efekat 4600—5200 kalorija
Banovići: rovni i sitni Toplotni efekat 4200—5200 kalorija
Mezgraja: komad, srednji, sitni i rovni Toplotni efekat 4500—5000 kalorija

LIGNIT

iz slijedećih rudnika

Kreka: komad I i II, kocka, orah, prah i rovni Toplotni efekat 4400 — 4900 kalorija
Ugljevik: komad, srednji, sitni i rovni Toplotni efekat 4300—4700 kalorija
Bukinje: komad i sitni Toplotni efekat 4000—4800 kalorija
Orlevac: komad, kocka, orah, sitni i prah Toplotni efekat cca 2800 kalorija
Lipovica: komad, kocka, orah, sitni i prah Toplotni efekat cca 3000 kalorija.

Manganovu rudu proizvodi rudnik „Bosnia" Semizovac, a hramovu rudu rudnik u Duboštici Zavidovići.

ZA SVA OBAVIJEŠTENJA OBRATITE SE NA ADRESU:
Odjel za rudarstvo i kovinarstvo Ministar. šumarstva i rudarstva u Zagrebu

„TEKSTA“

TVORNICA
ČIPAKA, TRAKA
I
LEONSKE ROBE

vl. Leopold Kraintz

SARAJEVO
BRZOGLAS 31-11, SKENDERIJA 57
POŠT. PRET. 88.

HRVATSKI RUDNICI I TALIONICE D. D.

GLAVNO RAVNATELJSTVO — SARAJEVO

Brzojavni naslov: HRUTAD, SARAJEVO
Čekovni račun kod Pošt. Šted. 22-22
Tekući računi kod: Drž. Vjeresijskog zavoda, Gradske Šted. u Sarajevu, Zemaljske Banke za B. i H. u Sarajevu i Prve Hrv. Štedion.-Podružn. u Sarajevu.
TELEFONI: 38-01, 38-02, 38-03, 38-04, 38-05

PODUZEĆA:
Rudnici željezne rude u Ljubiji i Vareš-Majdanu,
Rudnici uglja u Zenici i Brezi,
Talionica i ljevaonica u Vareš-Majdanu,
Čelična valjaonica i žičara u Zenici.

PREDSTAVNIČTVO:
U ZAGREBU, MARTIĆEVA UL. 14./I. BRZOGL. 60-17

PROIZVODI:

RUDNIKA U ZENICI I BREZI:
mrki ugalj;
RUDNIKA U VAREŠ-MAJDANU I LJUBIJI:
željezna ruda;
TALIONICA I LJEVAONICA U VAREŠ-MAJDANU:
sirovo željezo i svi polu-fabrikati iz željeza i čelika,
livena trgovačka i mašinska i kanalizaciona roba,
livene cijevi i sav pribor za vodovode,
pumbe, vitlove, vagoneti i sav ostali rudarski pribor;
ČELIČANA, VALJAONICA I ŽIČARA U ZENICI:
betonsko, šipkasto, fasonsko i obručno željezo,
nosači,
valjana žica,
grubi, srednji i fini limovi,
željezničke, tramvajske i rudničke tračnice sa priborom,
vučena žica i čavli (klinci),
Siemens-Martinov,
Elektro-čelik i legirani čelik.

PRODAJA:

betonskog, šipkastog, fazonskog i obručnog željeza, nosača, limova, tračnica i pribora, žičane robe i svih produkata Željezare Vareš preko Glavnog Ravnateljstva Hrvatskih Rudnika i Talionica d. d. Sarajevo. — Trgovačkog lijeva preko Kontrolnog ureda ljevaonice Željeza, Zagreb, Martićeva 14. — Željezne rudače preko „Odjela za rudarstvo i kovinarstvo“ Ministarstva šumarstva i rudarstva, a UGLJENA preko Prodajnog ureda kod Ministarstva šumarstva i rudarstva.

WILHELM F. KERN

OBRT SVIH GALANTERIJSKIH
OGLEDALA I BRUSIONA STAKLA
ZEMUN
PRILAZ 46 — BRZOGLAS 73-055

TRGOVINA STAKLA

PORCULANA, DJEČJIH IGRAČAKA, EMAJLIRANOG POSUĐA
I OKVIRA ZA SLIKE
ZEMUN
ADOLFA HITLERA 43 - BRZOGL. 37-325

TVORNICA

METALA
I KEFA
„REX"
ZEMUN

IVAN HAIDUKA - ZAGREB

RADIŠINA ULICA 13 **BRZOGLAS BROJ 42-81**
TEKUĆI RAČUN: BANKARSKO DRUŠTVO D. D. ZAGREB

TRGOVINA MANUFAKTURNOM I TEKSTILNOM ROBOM NA VELIKO

	Tvornica
vunenih	tkanina „Tekstil"
	M. Stojadinović
Zemun	Pošt. pretinac 8
	Herm. Göringa ul. 142
Brzojavni	naslov: Tekstil Zemun
	Brzoglas 37-495

Izradjuje sukno, doublove i gunjeve

›PAPIR‹

D. D. ZA TRGOVINU I PRERADU PAPIRA
Ulica 1 broj 30 **SARAJEVO** Brzoglas 26-11

Sve vrste papirnatih vrećica
Sve vrste papira za pakovanje
Sve vrste ljepenke
Sve vrste kuverata
Sve vrste t e k a

Vlastita TVORNICA papirnatih VREĆICA

Sve vrste papira za tiskare
Sve vrste papira za knjižare i papirnice

Dobrućstvo Kruljac